

526/1

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

BOZULUS TÜRKMENLERİ
(1540-1640)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman

Hazırlayan:

Tufan Gündüz

Ankara - 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

G.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

ANKARA

..... aitadlı

çalışma jürimiz tarafından

..... Ana Bilim/ Ana Sanat dalında

DOKTORA / SANATTA YETERLİLİK / YÜKSEK LİANS tezi olarak kabul

edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Bu araştırmada XVI. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin en büyük konar-göçer teşekkülü olan Bozulus Türkmenleri incelenmektedir.

Araştırma; dar manada Bozulus Türkmenlerinin teşekkülünü, onların Orta Anadoluya geliş sebeplerini Anadolu'nun doğusunda meydana gelen nüfus değişimini ortaya koymayı, geniş manada ise Bozulus'un iktisadî, idarî ve ictimai yapısının incelenmesini amaçlamaktadır. Böylece, Bozulus misalinden hareketle konar-göçer teşekküllerin Osmanlı devletinin içindeki fonksiyonunun belirlenmesi düşünülmektedir.

Araştırmanın alanı, Bozulus'un ilk tahririnin yapıldığı 1540 yılından itibaren yüzyıllık bir dönem olarak sınırlandırılmıştır (1540-1640). Ancak, amaca ulaşmayı kolaylaştırmak için yer yer bu sınırlamanın dışına çıkmıştır. Bu hususta gerek Akkoyunlu kaynakları gerekse zengin Osmanlı vesikaları geniş bir hareket imkânı vermiştir.

Bu çalışma Giriş ve dört bölüm halinde tertip edilmiştir.

Birinci Bölüm'de Türkmenlerin Anadolu'ya gelişleri ana hatları ile ortaya konulmuştur. II. Bölüm'de Bozulus'un teşekkülü, Bozulus aşiretleri ve nüfus yapısı, III. Bölüm'de Bozulus'un iktisadî ve idarî yapısı ve nihayet IV. Bölüm'de aşiretlerin yaylak ve kışlak hayatları tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Arşiv vesikalarının tedarikinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi görevlilerinin azami yardımları oldu. Hocam Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN'ın yönlendirmeleri ve değerlendirmeleri ise bu çalışmanın tamamlanmasında büyük kolaylık sağladı. Bu vesile ile kendilerine şükranlarımı ifade ediyorum.

Tufan GÜNDÜZ

Ankara, 1996

KISALTMALAR

AŞS	Ankara Şer'iyye Sicilleri
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cild
D. BŞM	Divan-ı Hümayun Baş Muhasebe Defterleri
GŞS	Gaziantep Şer'iyye Sicilleri
H.	Hicrî
KAŞS	Kayseri Şer'iyye Sicilleri
KK	Kâmil Kepeci Tasnifi
KŞS	Konya Şer'iyye Sicilleri
M.	Miladî
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defterleri
nu:	numara
s.	sayfa
TD	Tahrir Defteri
TKA	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
yay.	yayınlayan

Not: Kitap ve Makale adlarında kullanılan kısaltmalar Bibliyografyada gösterilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	II
KAYNAKLARA ve ARAŞTIRMALARA DAİR	V-XIII
a) Yayınlanmamış Resmî Vesikalar	V
a.a. Tahrir Defterleri	V
b.b. Ahkâm Kayıtları	VIII
c.c. Şer'iyye Sicilleri	VIII
d.d. Mütferrik Vesikalar	IX
b) Yayınlanmış Vesikalar	IX
c) Tarihler	X
d) Araştırmalar	XII

GİRİŞ

TÜRKMENLERİN ANADOLU'YA GELİŞİ ve OSMANLI DEVLETİNDEKİ KONAR-GÖÇER TÜRKMEN TEŞEKKÜLLERİNE TOPLU BAKIŞ	1-19
a- Türkmen Adı	1
b- Selçuklu Devleti ve Türkmenler	4
c- Osmanlı Devleti ve Türkmenler	14

I. BÖLÜM

BOZULUS TÜRKMENLERİ	20-112
a- Akkoyunlu Devleti ve Türkmenler	20
b- Bozulus Adı	30
c- Bozulus'un Cemaat Yapısı	32
d- Bozulus'u Meydana Getiren Aşiretler	34
e- Bozulus'un Tahmini Nüfusu	110

II. BÖLÜM

BOZULUS'UN İDARÎ YAPISI ve MALÎ MÜKELLEFİYETLERİ	113-147
A- İDARÎ YAPI	113
a- Kadi	114
b- Voyvoda/Türkmen Ağası	116

c- Boy Beyi	119
d- Kethüda	121
e- Oymak Başı.....	124
B- MALİ MÜKELLEFİYETLERİ.....	125
a- Malî Yönetim.....	125
b- Koyun.....	128
c- Deve	131
d- Vergi Düzeni	133
e- Bozulus'un Tâbi Olduğu Vergiler	135

III. BÖLÜM

BOZULUS'UN KIŞLAK ve YAYLAK HAYATI]	147-176
a- Kışlak ve Yaylak Hayatı.....	147
b- Bozulus'un Orta Anadolu'ya Gelmesi.....	153
c- Bozulus'un Anadolu'da Dağıldığı Sahalar.....	155
d- Bozulus Aşiretlerinin Eşkiyalık Faaliyetleri	161
e- Bozulus'un Güneydoğu Anadolu'daki Yerleşim Yerleri	167
SÖNÜÇ	177
BİBLİYOGRAFYA.....	180
EKLER	

Ek-I (Bozulus Aşiretleri ve Nüfusları)

Ek-II (XIX. Yüzyılda Tabanlı Kazasına Tabi Köyler)

Ek- III (Harita: Bozulus'un Yaylak-Kışlak Bölgeleri)

KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

a- Yayınlanmamış Resmî Vesikalar

Osmanlı tarihlerindeki Türkmenler hakkındaki bilginin az olmasının, konar-göçerler hususunda yapılacak çalışmaların en büyük müşkilatı gibi görünmesine rağmen, resmî vesikaların bolluğu bu meselenin halline geniş ölçüde imkân sağlamaktadır. Vesikalar, mâlî ve asâyiş meseleleri üzerinde yoğunlaşmakla beraber Türkmenlerin ictimai hayatlarının genel bir çerçevesini çizmeyi de mümkün kılmaktadır. Resmi vesikalar, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (İstanbul), **Topkapı Sarayı Arşivi** (İstanbul), **Millî Kütüphane Arşivi** (Ankara) ve **Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi**¹ (Ankara) bulunmaktadır.

a.a- Tahrir Defterleri

TD 200 :

Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden döndükten sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tahrir yapılmasını emretmişti. Bu emir üzerine gerçekleştirildiği anlaşılan 998 numaralı tahrir defterinde Bozulus'a ait ilk kayıt bulunmaktadır (s. 201). Ancak Bozulus'un ilk tahriri 1540 tarihinde yapılmıştır. Tahrir emîni Musâ tarafından yapıldığı anlaşılan ve **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, tahrir defterleri tasnifinde 200 numarada kayıtlı bulunan bu defterdeki bilgiler esasında Diyarbekir bölgesinde bahsedilen tarihte yapılan tahririn bir parçası olup tahrir defterinin 915-1007 numaralı sayfeleri arasında bulunmaktadır.

¹

Tapu ve Kadastro Arşivi'nde bulunan Diyarbekir'e ait Tahrir defterlerine, bu arşiv tarafından yapılan özel bir uygulama sebebiyle ulaşmak mümkün olamamış, bu eksiklik buradaki defterlerin İstanbul'da bulunan nüshalarından istifade edilmek suretiyle giderilmiştir.

Bozulus'a sonradan ilhak olunan **Dulkadirli Türkmenlerine** ait bilgiler bu kayıtların 967-1006 sahifelerini işgal etmektedir.

Bozulus aşiretleri ile ilgili bölümün başına **Bozulus Kanunnâmesi** konulmuştur. Önce, **Barkan (1943)**, daha sonra **Akgündüz (1992)** tarafından yayınlanan bu Kanunname' de, **Bozulus'un** nizam verilmeden önceki halleri izah edildikten sonra, kendileri için tayin edilen hukukî düzenlemeler ortaya konulmuştur. Bahsedilen kanunnâme konar-göçer hayatı ortaya koyması bakımından da son derece kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

TD 561:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tahrir defterleri tasnifinde 561 numara ile kayıtlı bulunan ve tarihsiz olduğu için **II. Selim** dönemine ait olduğu tahmin edilen bu defterin giriş kısmında **Kanuni Sultan Süleyman** devrinde **Bozulus'un** tahririni yapan Musa tarafından gereğinden fazla kethüda tayin edilip, bunlara muafiyetler verildiği için **mâl-ı mirfiye** zarar geldiği bildirilmekte; tahririn bu hususun düzeltilmesi için yapıldığı, 150 kişi olan kethüdaların 63'ünün tezkirelerinin iptal edildiği, 93 kethüdanın yeniden tayin edildiği açıklanmaktadır. Bununla birlikte kethüda sayısındaki tutarsızlık derhal göze çarpmaktadır. Bu husus eğer tahrir emininin dalgınlığının bir sonucu değilse, bazı kişilerin kethüdalık görevine ilk defa tayin edilmiş olabileceği ile ilgili olmalıdır.

TD 965 :

Urfa kazâsının tahririni ihtiva eden bu defterde **Bozulus** aşiretlerinin kurduğu köyleri ve yerleşim yerlerini tesbit etmek mümkün olabilmektedir. Çünkü, tahrir yapılırken, Bozulus aşiretlerine mensup kişilerce kurulan köyler için ya aşiretin adı açıkca belirtilmiş veya sadece "**Bozulus**" kaydı düşünülmüştür. Defterin bir sureti **TD 362** numarada kayıtlıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde hazırlanmış olan katalogdaki tarihlendirmede **TD 965** numaralı defter için "Tarihsiz" ibaresi bulunurken, **TD 362**'nin H. 973 M. 1566 tarihli olduğu görülmektedir. Bu husus her halde, tasnif esnasında gözden kaçmış olmalıdır.

Öte yandan, Diyarbekir, Urfa ve Birecik'e ait diğer tahrir defterlerinde **Bozulus**'un yerleşme yerlerini; **Dulkadir, Haleb ve Bozok**'a ait tarirlerde ise **Bozulus**'u meydana getiren aşiretlerin akrabalarını tesbit etmek mümkün olabilmektedir.

MAD 3739 :

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra H. 1064/1653 M. tarihinde yapılan tahrirdir. Burada aşiretlerin nüfus durumu ile deve ve koyun sayıları belirtilmiştir. Bu tahririn, **Bozulus Türkmenlerinde** meydana gelen büyük ihtilâlden sonra tutulmuş olmasına rağmen, onların hukuki nizamı ve vergileri ile ilgili her hangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

XVIII. yüzyılda fakir düşen veya halinden şikâyetçi olan aşiretlerin vergi miktarını tahammüllerine göre yeniden düzenlemek amacı ile lokal tahrirler yapılmışsa da konunun sınırlılığı bakımından buraya alınmamıştır.

a.b- Ahkâm Kayıtları

Bozulus'un XVII. yüzyılın başlarına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu süre içinde muhtemelen, merkezi hükümetin müdahalesini gerektiren olayların azlığı sebebiyle, bahsedilen döneme de bunlara ait kayıtlar çok azdır. Buna mukabil, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesi ve burada yeniden Ankara, Aydın, Keskin, Rumili ve Karaman bölgelerine dağılmasından sonra merkezi hükümetin bunlarla ilgili hükümlerinde belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu husus, onların adı geçen bölgelerde huzursuzluklara sebep olmalarının yanı sıra, sıklıkla mahallî veya resmi idareciler tarafından bilhassa vergi tahsili esnasında rahatsız edilmeleri ile ilgili olmalıdır.

Bozulus ile ilgili kayıtlar, **Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)**, **Kâmil Kepeci Tasnifi (KK)**, **Divân-ı Hümayun Mühimme Defterleri (MD)**, **Atik Şikâyet Ahkâm Defterleri** gibi tasniflerde dağınık olarak bulunmaktadır.

Bozulus ile ilgili ahkâmın bir kaçı **KK 2311** numaralı ve H.1111/M.1699 tarihli **Bozulus Defter**'inde toplanmış, defterin bir bölümüne bu yılda yapılan kethüda tayinleri kaydedilip sonuna ise Ankara sakini **Bozulus Türkmenlerine** ait küçük bir tahrir eklenmiştir.

Bozulus aşiretlerinin Rakka'ya iskânı ve iskân mahallerini terk etmeleri hususda **MD 115-135** numaralar arasında, **MAD 8458**, **MAD 701**, **MAD 10277**, **MAD 9956** ve **MAD 9909** numaralı defterlerde kayıtlar bulunmaktadır. Bunlardan **MAD 8458**, **9956** ve **701** numaralı defterler hassaten aşiretlerin iskânı ile ilgili ahkâma ayrılmıştır.

a.c- Şer'iyye Sicilleri

Diyarbakir ve Urfa'ya ait şer'iyye sicillerinin önemli bir bölümünün günümüze kadar intikal etmemiş olması ve en erken tarihli defterin H.1065/M. 1654 tarihli (**Diyarbakir**

Şerriyye Sicilli no : 316) olması dolayısıyla, **Bozulus**'un Güneydoğu Anadolu'daki hayatını sicillerden takip etmek mümkün olmamaktadır. **Bozulus**'un Orta ve Batı Anadolu'ya dağılmasından sonra, Ankara, Karaman, Konya, Manisa ve Balıkesir şerriyye sicillerinde onlara ait belgelere tesâdüf edilmektedir. Buralarda merkezî hükûmetin gönderdiği hüküm sûretlerinin yanısıra, aşiret mensupları arasında vukubulan ve mahkemeye intikal eden davalar ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır.

Gaziantep Şer'iyye sicillerinde(GŞŞ)ise bilhassa, aşiretlerin Rakka bölgesine iskânı çalışmaları ile iskân mahallini terk eden aşiretlerin geri döndürölme çabalarını takip etmek mümkündür.

a.d- Müteferrik Vesikalar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA), Cevdet Tasnifi (Maliye, Adliye, Dahiliye, Zabtiye), İbnü'l-Emin Tasnifi, Divân-ı Hümayun Baş Muhâsebe (D. BŞM) defterleri ile Divan-ı Hümayûn Baş Muhasebe Dosya (D. BŞM- Dosya) tasniflerinde dağınık olarak Bozulus Türkmenleri ile ilgili kayıtlar bulunmakta olup daha çok mâli ve adlî konuları ihtiva etmektedir.

b. Yayınlanmış Vesikalar

Merhûm Ahmed Refik'in Anadolu'da Türk Aşiretleri (İstanbul,1989) adlı eseri Divan-ı Hümayûn Mühimme Defterlerindeki Türkmen aşiretleri ile ilgili kayıtlardan yapılan derleme neticesinde bir araya getirilen belgeleri ihtiva etmektedir. Burada, belgeler kronolojikolarak sıralanmış ancak muhteva veya konu bakımından her hangi bir tasnif yapılmamıştır. **Kamil Su;Balıkesir'de Yörük ve Türkmenler (İstanbul, 1938) adlı eserde Balıkesir Şer'iyye Sicillerindeki kayıtlardan yararlanılmış ancak bu müellif de konu veya muhteva tasnifine gitmemiştir.** Manisa

şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan **Çağatay Uluçay**'ın derlediği **XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri** (İstanbul, 1944) ve **18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri** (İstanbul, 1955) adlı eserlerdeki kayıtlar ise daha çok Saruhan'da meydana gelen eşkiyalık olayları ile ilgili olup, bunlar arasında **Bozulus** aşiretlerinden bazılarının ait bilgiler de bulunmaktadır.

Ömer L. Barkan'ın **XV. ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları, I, Kanunlar** (İstanbul, 1943) adlı eserinde tahrir defterlerindeki kanunnâme suretlerine yer verilmiş ve bu arada **Bozulus Kanunnâmesi** de yayınlanmıştır. Osmanlı kanunnâmelerini külliyyat hâlinde bir arada toplayan **A. Akgündüz**'ün **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri c. I-VIII** (İstanbul 1990-1995) adlı eseri ise daha kapsamlıdır. Bu eserin III. cildinde **Hasan Padişah Kanunları**, (s. 220-300) , V. cildinde ise **Bozulus Kanunnâmesi** (s. 460-463) yer almaktadır. Kanunnâmelerde, konar- göçerler hakkında müteferrik ancak mufassal bilgiler bulunmaktadır.

R. Yinanç ve **M. Elibüyük**'ün yayınladığı **Maraş Tahrir Defteri I-II**. (Ankara, 1988) adlı eserdeki kayıtlar sayesinde, **Dulkadir** iline mensup olup **Bozulus** içinde yer alan aşiretlerin akrabalarını tesbit etmek mümkün olabilmektedir.

c. Tarihler

Bozulus Türkmenleri, Akoyunlu devletini teşkil eden asıl unsur olmakla, bu teşekküldeki aşiretler hakkında ilk bilgilere Akoyunlu tarihinin birinci kaynağı olan **Kitâb-ı Diyarbekriyye**'de tesâdüf edilmektedir. Eser, vaktiyle Irak'ta bulunmuş, müstensah nüshası **F. Sümer** ve **N. Lugal** tarafından indeksli olarak 1964 de

neşredilmiştir¹. K. Diyarbekriyye, Akkoyunlu devletinin kuruluşundan, **Uzun Hasan Bey** devrinin (1453-1478) sonlarına kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Burada, bilhassa **Pürnek, Musullu, Hamza Hacılı, Avşar** gibi nüfus itibariyle kalabalık olan ve Akkoyunluların siyasî hayatında birinci derecede rol oynamış aşiretler hakkında dağınık bilgiler bulunmaktadır. K. Diyarbekriyye'nin devamı niteliğinde olan ve Akkoyunluların son dönemleri ile Safevîlerin ilk dönemlerini anlatan **Hasan-ı Rumlu**'nun **Ahsenü't- Tevârih**'i² ile **Sultan Yakub** döneminin tarihi (1478-1490) olan Fazlullah b. **Ruzbihan**'ın **Tarih-i Âlem-i Ârâ-yı Emînî** ³adlı eseri de kezâ aşiretlerden siyasî rolleri dolayısıyla bahsetmektedir.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin temelde Türkmen aşiretlerine dayanması ve bu devletlerin siyasî, hayatında boy ve oymakların müessir bir rol oynaması, bu devirde yazılan tarihlere de yansımıştır. Siyasi rolleri itibariyle ön plana çıkan şahısların mensup olduğu kabileler, onların adları ile birlikte anılmakta ve böylece aşiretlerin devlet içindeki fonksiyonunu tesbit etmek de mümkün olmaktadır. Bu durum **Safevî** tarihleri için de varittir. **İskender Bey-i Türkmen**'in kaleme aldığı **Tarih-i Âlem Ârâ-yı Abbâsî**'de⁴ Safevi devleti hizmetindeki Akkoyunlu aşiretlerini tesbit etmenin mümkün olması da bunun bir neticesidir. Kezâ, **Şerefhan**'ın **Şerefnâme**'si⁵ hem Akkoyunlu, hem de Safevî devleti hizmetindeki Türkmenlerin takibini kolaylaştırmaktadır.

1 Ebu Bekr-i Tihranî, **Kitab-ı Diyarbekriyye, C. I-II**, yay.Necati LUGAL, Faruk SÜMER, Ankara. 1993

2 Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevârih**, yay. C.N. SEDDON, Baroda. 1931

3 Fazlullah b. Ruzbihan, **Tarih-i Alem âra-yı Eminî**, Fatih Kütüphanesi no: 4431.(İngilizce tercümesi, V. Minorsky, **Persia in A.D. 1478-1490**, London. 1957)

4 İskender Beğ-i Türkmen, **Tarih-i Alem Âra-yı Abbasi** (Basılmamış Türkçe tercümesi Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ter 51, A, B, C, Ç)

5 Şeref Han, **Şerefname C.I.II**, Arapça'dan Çeviren, Mehmed Emin Bozarslan, İstanbul. 1971

d-Araştırmalar

Bozulus Türkmenleri ile ilgili ilk ve tek neşriyat * merhûm **F. Demirtaş (Sümer)**'in "**Bozulus Hakkında**" (Ankara. 1949) adlı makalesidir. Burada, **TD 200**'e dayanarak **Bozulus**'un kavmî menşei, ictimai durumu ve cemaat yapısı ortaya konularak genel bir çerçeve çizilmiş, makalenin sonuna da **TD 200** de yer alan **Bozulus** aşiretlerinin listesi eklenmiştir.

J. Woods'un **The Aqqoyunlu, Clan, Confedereation and Empire**(Minneapolis,1976) adlı çalışmasında **Akkoyunlu Devleti**'nin tarihi geniş bir perspektifle ele alınmış, eserin sonundaki ekler bölümünde ise Akkoyunlu konfederasyonunu meydana getiren aşiretlerin siyasî rolleri ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Bu eser "**Akkoyunlular**" adı ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir(1993)⁸

C. Orhonlu'nun "**Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân** (1987) ve **Y. Halaçoğlu**'nun **XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşirelerin Yerleştirilmesi** (Ankara 1988) adlı eserlerinde **Bozulus** aşiretleri arasında erken devirlerde iskâna tabi tutulanları takip etmek mümkün olmaktadır.

8 **WOODS, E. John**; 300 yıllık Türk İmparatorluğu **AKKOYUNLULAR** Türkçeye Çeviren: Sibel Özbudun, İstanbul 1993.

GİRİŞ

TÜRKMENLERİN ANADOLU'YA GELİŞİ VE OSMANLI DEVLETİNDEKİ KONAR GÖÇER TÜRKMEN TEŞEKKÜLLERİNE TOPLU BAKIŞ

a- Türkmen Adı

Anadolu'dan başka Türkmenistan, Azerbaycan, Irak, İran, Suriye, Afganistan ve Balkanlardaki **Türklerin** ataları olan **Türkmenlerin** kavmî menşei hususunda ortaya konulan görüşler, meseleyi henüz tam olarak çözüme kavuşturamamıştır.¹

İslâm coğrafyacısı **Makdisi'**ye göre², **İsficab'**ın kuzeydoğusunda bulunan Ordu şehrinin sakinleri olan Türkmenlerin İslâmiyeti seçen ilk **Türk** zümresi olduğu kuvvetle muhtemeldir³. **Çinlilerin** de adlarını bildiği bu **Türkmenlerin**⁴, **Karlukların** hakimiyet sahaları içinde oturuyor olmaları yüzünden, **Karluklardan** bir zümre olabileceği⁵ veya **Göktürk** hâkimiyeti sona erdikten sonra **Uygur** ve **Oğuz** baskısı yüzünden "**Göktürk**" terimini kullanamayan **Karlukların** "**Türkmen**" adını kullandıkları⁶ ileri sürülmekte ise de bu görüşler **Kaşgarlı Mahmud** tarafından teyid olunmamaktadır. O, "**Karluklar, Türkmenlerden bir bölüktür**⁷. **Bunlar [Karluklar] Türkmenlerden bir boydur**⁸,

¹ Bu husustaki görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. KAFESOĞLU (1958); F. SÜMER (1980), s.26-33)

² ŞEŞEN (1985) s. 253; BARTHOLD, s. 2; TOGAN (1981) s. 4.

³ TURAN (1980 a), s. 37

⁴ BARTHOLD, s.3; TOGAN (1981) s. 212.

⁵ SÜMER (1980), s. 29.

⁶ KAFESOĞLU (1958) s. 131.

⁷ DİVÂN (1985), c. II. s. 276

⁸ DİVÂN (1985), c. III. s. 351

"Karluk göçebe Türklerden bir bölüğün adıdır. Oğuzlardan ayırırlar. Oğuzlar gibi Türkmendirler⁹ " diyerek, Karlukları Türkmenlerin bir kolu saymaktadır. Ancak, Kaşgarlı Mahmud her ne kadar Karluklar için "bölük" veya "boy" diye bahsediyorsa da, onları 22 Oğuz boyu arasında saymamıştır. Kaşgarlı'nın onları Oğuzlardan ayrı sayması ise; aralarında lehçe bakımından bir ayrılığın olmasından kaynaklanmış olabilir. " Oğuzlar gibi Türkmen " oldukları şeklindeki ifade ise kan kardeşliğinden ziyâde yaşama tarzındaki benzerliği, belki de göçebeliği ortaya koymaktadır. Efsaneye göre Oğuz Kağan'ın isim verdiği dört kabileden biri de Karluklar idi. Onlar, Oğuzlardan olmamakla birlikte Oğuz Kağan'ın sofrasında yer alıyorlardı¹⁰. Muhtemelen Karluklar Oğuzlar'ın yakın akrabaları idi ve bir müddet Türkmenler ile birlikte yaşamışlardı. Bunu gibi, 24 Oğuz (Türkmen) teşekkülü içinde iki boyu meydana getiren Halaçlar da Türkmenler'den ayrılmışlardı¹¹.

Kaşgarlı Mahmud, esasında Türkmen adını Oğuzlara vermektedir. Onun " Oğuzlar bir Türk boyudur . Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar 22 bölüktür¹². İki boy olan Halaçlar bunlardan ayrılmışlardır¹³" şeklindeki ifadesi Oğuz - Türkmen ayniliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zaten bu hususta bir şüphe de bulunmamaktadır.

Türkmenlerin İslâmiyeti kabul eden Türk zümrelerinin öncüleri olmaları yüzünden bunlara yakın oturan ve İslamiyeti benimsiyen Oğuzlara da " Türkmen oldu

9 DİVÂN (1985), c. I. s. 473

10 EBU'L-GAZÎ, s. 45; ÖĞEL (1971), c. I. s. 173-175

11 DİVÂN (1985), c. III. s. 415

12 DİVÂN (1985), c. I. s. 55

13 DİVAN (1985) ,c. III. s. 415

14" denilmekte idi . Bunlar, Müslümanlar arasına girerek her halde Arapça veya Farsça öğrendiklerinden, Müslüman tüccarlar ile **Oğuzlar** arasında tercümanlık yapıyorlardı¹⁵. Yine Müslüman tüccarlarla yakın ilişkileri sebebiyle giyim ve kuşamları da diğer **Türk** zümrelerinden farklı olduğunu öne sürülmüştür¹⁶. **Ebu'l-Gazi**'ye göre fizikî görünüş olarak da **Maverâünnehir** ve başka yerlerdeki kardeşlerine benzemiyorlardı¹⁷.

Kaşgarlı, Türkmen adının onlara " **Zülkarneyn** " tarafından " **Türk-Manend**" (Türke benzeyen) şeklinde verildiğini kaydediyorsa da¹⁸, İslâm dünyasında " İslâma giren Türk zümrelerine " **Türk-manend**" denildiği ve buradan "Türk-men" adının türediği şeklindeki izah tarzı daha çok kabul görmüştür. **Ebu'l-Gazi**, bu adın Farslar tarafından verildiğini, fakat cahil halkın "**manend**" kelimesini telaffuz edememesi yüzünden " **Türk-men**" şekline dönüştüğünü bildirmektedir¹⁹. Ayrıca bu adın " **Türk-i iman**" kelimelerinin birleşmesi ile türetildiği ve " **imanlı Türk**" manasına geldiği de bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir²⁰. Fakat, bu tür izahlar güvenilir olmaktan oldukça uzaktır. Ancak, dikkati çeken bir husus gerek **Kaşgarlı**' da gerekse İslâm kaynaklarında, adı geçen kavmin ısrarla "**Türk**"e benzetilmesidir. Bu durum bizde, **Türkmenlerin Göktürkleri** meydana getiren **On-ok** unsurlarından birinin bakıyesi veya akrabası olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

14 ŞEŞEN (1985) , s. 198

15 ŞEŞEN (1985) , aynı yer

16 BARTHOLD (1975) sa. 102

17 EBU'L-GAZİ s. 57, 58

18 DİVAN (1985) , c. III. s. 415

19 EBU'L-GAZİ s. 57, 58

20 NEŞRİ (1949) c.I. s.17

Netice olarak, **Türkmen** adı X. yüzyılda Ordu şehrinde oturan küçük bir topluluğun adı iken, belki de müslüman komşularının kendi ^{lerine} verdikleri tarihi rol sayesinde XI. yüzyılda **Karluk, Halaç ve Oğuzlar**'ı da içine alan siyasi bir terim olmaya başladı. Ancak **Karluklar** ve **Halaçlar** erken devirlerde bu birlikten ayrıldılar. Bu yüzden **Türkmen** adı sadece **Oğuzlar**'a verildi. **Kaşgarlı Mahmud** XI. yüzyılda sadece Oğuz boylarından meydana gelen **Türkmen** teşekküllerini kaydetmekte, hatta onların da kendi içlerinde "**dedelerinin isimlerini alan**" irili ufaklı oymaklara ayrıldığını bildirmektedir²¹. Öte yandan **Oğuzların**, XIII. yüzyıla kadar kendilerini **Türkmen** diye isimlendirmemeleri her halde göçebe- yerleşik farkından kaynaklanıyordu ve **Türkmenler** göçebe hayatı, temsil ediyordu.

b-Selçuklu Devleti ve Türkmenler

Türkmenlerin Türk ve İslâm dünyasında önemli bir mevki işgal etmeleri Selçuklu devletinin kurulması ile olmuştur.

Ananeye göre, Selçuklu devletinin kurucularının atası olan **Selçuk Sübaşı Oğuzların Kınık** boyundandı²². Bununla birlikte, O, **Oğuz Yabgusu**'nun yanından ayrılarak **İslâm** beldelerine yakın olan **Cend** şehrine geldiğinde maiyetinde her halde sadece **Kınık** boyuna mensup olanlar bulunmuyordu. Çünkü **Selçuk**, "**Sübaşı**", ünvanından da anlaşıldığı gibi **Oğuz Yabgusu**'nun yanında "**Subaşılık**" görevinde bulunuyordu ve bu yönü ile o bir aşiret reisi değildi.²³ Bundan dolayı, kendisine

21 DİVAN (1985), c. I. s. 58

22 DİVAN (1985), c. I. s. 55

23 KÖYMEN (1982), s. 23; WITTEK (1986), s. 258

muhabbet duyanların yanı sıra **Oğuz Yabgusu**'nun idaresinden memnun olmayan diğer **Oğuz** boylarına mensup kişilerce de desteklenmiş olabileceği hatıra gelmektedir.

Selçuk Subaşı'nın **Oğuz Yabgusu**'nun bulunduğu bölgeden ayrılarak **Cend** şehrine gelmesinden sonra gayr-i müslim **Oğuzlarla** mücadelesi, taraftarlarının sayısını oldukça arttırdı. O'nun ömrünün sonlarına doğru, oğullarından **Arslan** ve **Musa**'nın "**Yabgu**" ünvanı taşımaları, **Selçukluların Oğuzları** temsil edecek kadar büyüdüklerini veya en azından kendilerini öyle gördüklerini göstermektedir.

Selçuklu Türkmenlerinin Maveraünnehire, inmeleri, müslüman olmalarından daha çok **Samanoğulları-Karahanlı** rekabeti ile ilgilidir. Onlar önce Samanoğullarına yardımda bulunmuşlar, **Ali Tekin**'in muhalefeti sırasında da Karahanlıların iç mücadelelerinde yer almışlardı. Ancak, bu gelişmeler, Karahanlı ve Gazneli devletlerinin, **Türkmenlerin** bölgede siyasi bir güç haline gelmelerini önlemek amacıyla, bunlar üzerinde baskılarını artırmalarına yol açtı. Bu sıralarda **Türkmenler Arslan Yabgu** ile **Tuğrul ve Çağrı** beylerin idaresinde olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. **Tuğrul Bey**, **Gazneli** ve Karahanlı baskılarına karşı kendilerini daha iyi savunacakları bir bölgeye çekilirken, **Çağrı Bey** yaklaşık 3000 kişilik bir kuvvetle batı yönünde "**keşif**" hareketine çıktı. **Çağrı Bey**'in batıya yönelmesinde her halde bu tarafta Samanoğullarının yıkılmasından kaynaklanan otorite boşluğunun doğması da etkili olmuştu. O, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya kadar giderek, bol ganimet elde etti. **Çağrı Bey**'in "**rüzgâr gibi atlar üzerinde uzun saçlı, yaylı, mızraklı**" askerlerle yaptığı bu sefer²⁴ mutaassıp **Ermenilerce**, kendilerine "**Allahın, hristiyanlıktan ve İsa'nın yolundan uzaklaşmalarından dolayı bir gazabı**" olarak

²⁴ URFALI MATEOS,(1987),s.49-50; KAFESOĞLU (1992), s. 250

yorumlanmaktadır. **Çağrı Bey** keşif seferinden döndükten sonra **Tuğrul Bey'e** keşfetmiş olduğu Horasan ve Arminiyye bölgelerine gitmeyi önererek, "**buralarda kendilerine karşı koyabilecek bir gücün olmadığını**" bildirdi²⁵.

Öte yandan, Türkiye Selçukluları hanedânının atası olan **Arslan Yabgu** Karahanlılardaki taht mücadelesinde **Ali Tekin'i** desteklemişti. **Gazneli Mahmut** hem **Ali Tekin'e** olan desteğini kaldırmak hem de kendisi için tehlikeli olmasını önlemek amacıyla onu hile ile tutuklattı. **Selçukluların** "hainane" diye tavsif ettikleri bu olay sırasında **Arslan Yabgu'nun** ifadesine göre **Türkmenler** 100000 asker çıkaracak bir sayıya ulaşmışlardı²⁶. Sayı abartılı gibi görünmekle beraber Selçuklu beylerinin etrafında toplanan Türkmen nüfusun çokluğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Arslan Yabgu'nun tutuklanarak **Kalincar** kalesine hapsedilmesinden sonra, O'nun maiyetindeki **Türkmenlerden** bir grup **Gazneli Mahmûd** tarafından Horasan'a sevk edilerek Nesâ, Âbiverd ve Ferâve bölgesine yerleştirildi. Bu sıralarda onların başında **Göktaş, Kızıl ve Boğa** adlı beyler bulunuyordu. Daha sonraları diğer **Türkmenlerden** ayırmak için "**Irak Türkmenleri**" diye adlandırılan bu grup yerleşik halk ve idareciler ile anlaşmazlığa düşünce, Gazneliler onları buradan çıkardılar. Onlar da Âzerbaycan taraflarına çekildiler. Buralarda çeşitli yönlelere akınlar düzenledilerse de bu tür faaliyetler tarihin seyri bakımından fazlaca etkili olmadı.

Türkmenlerin Orta **Horasan'dan** çekilmesi ile meydana gelen boşluğu **Amuderya** kıyılarında çöller zinciri ile çevrilmiş korunaklı bir bölgede bulunan **Tuğrul**

25 EBU'L -FEREC (1987), c.1. s. 293

26 RÂVENDÎ(1957), c.I,s.88

ve **Çağrı** beyler doldurmak istediler²⁷. **Sultan Mahmud**'un ölümünden sonra kardeşinin saltanatını engelleyerek tahta geçmiş olan Mesud'dan yerleşme izni talep ettiler²⁸. Buna karşılık Irak **Türkmenleri**'nin **şekavetini** önleyeceklerini **Balhan**, Dihistan ve Harezm'dan gelecek âsileri bölgeye sokulmayacaklarını vaadettiler. Fakat, **Sultan Mesud** daha önce aynı bölgeye yerleşen **Türkmenlerden** çekilen sıkıntıya bakarak izin talebini reddedince, onlar da zorla Orta Horasan'a girdiler. Bu olay Türkmenlerin Gazneliler Devleti için gerçekten ciddi bir tehlike haline geldiğini gösteriyor ki, Sultan Mesud da bunu fark ederek, Selçuklulara karşı büyük bir savaşa karar verdi. Merv ile Serahs arasındaki **Dandanakan** denilen yerde yapılan savaşı **Tuğrul** ve **Çağrı** beylerin idaresindeki Türkmenler kazandı. **Sultan Mesud**'un ağı yenilgisi **Horasan**'ı yeni sahiplerine bırakırken yeni bir devletinde ortaya çıkmasına yol açtı. **Tuğrul** ve **Çağrı** beyler bu zaferlerini fetihnâmeler ile komşularına duyurdular. **Tuğrul Bey** "**Şehinşah**" ilan edildi. Arap dünyası ile temasları ndan sonra, "**Sultan**" ünvanı da kullanıldı.

Böylece **Oğuz Yabğusun**'un yanından mutsuz bir şekilde ayrılan küçük **Türkmen** grubu yaklaşık yüz yıl süren meşakkatli bir mücadelenin sonunda Selçuklu devleti'ni kurmuş oldu.

Tuğrul Bey'in hükümdar olmasından sonra, Selçuklu ailesi fethedilecek bölgeleri aralarında taksim ettiler. Dört yönde de gelişen Selçuklu fetihleri gerçek mecrasını batı yönünde buldu. Selçuklu askerleri Bizans hududuna ve **Halife**'nin topraklarına kadar dayandılar. Öte yandan devletin kuruluşuna iştirak etmeyen ve kendi başlarına buyruk hareket eden **Irak Türkmenleri** de Azerbaycan'dan

²⁷ CAHEN (1984),s.39

²⁸ BARTHOLD, s.30

Musul'a kadar olan sahada yağmacılık yapıyorlardı. **Büveyhoğulları**'nın ve **Mervanoğulları**'nın bu **Türkmenlerin** şekavetinin önlenmesi hususunda ricaları üzerine **Tuğrul Bey**, bunların kendi denetiminde olmadığını bildirmişti²⁹. Öte yandan Irak **Türkmenleri**'nin Anadolu sınırına gitmeleri sağlanarak Bizans'ın taciz edilmesi³⁰ne başlanmıştı .

Selçuklu fetihleri **Halife**'yi endişelendirince **Tuğrul Bey**'e elçi göndererek zaptetmiş olduğu memleketlerin kendisi için yeterli olduğunu, diğer Arap emirlerine ait memleketlere dokunmamasını istedi. **Tuğrul Bey** "benim askerlerim pek çoktur ve bu memleketler onlara kâfi gelmemektedir" cevabını verdi. Halife'nin "aldığınız memleketlerin verigisi³¹ selefleriniz gibi bize gönderin" isteği ise nazikçe reddedildi³⁰. Anlaşıyor ki, **Tuğrul Bey**'in fetih arzusu henüz sönmediği gibi, halifeye bağlılığı da onun dinî hüviyetine hürmetten öteye geçmemekte idi. Nitekim, O, 1055'te Bağdat'ta bulunduğu sıralarda meydana gelen bir olay üzerine "**Halifeye hürmetim olmasa idi, bütün Bağdat'ı kılıçtan geçirebilirdim**" demiştir³¹.

Selçuklu fetihleri ile birlikte batıya doğru akan **Türkmen** göçüne **Malazgirt** zaferi yeni bir mecrâ kazandırdı. Bu zaferden sonra **Alp Arslan** ile mağlup Bizans İmparatoru Ramanos Diojen arasında akdedilen sulh, Diogen'in ölümü üzerine bozulunca, Alp Arslan Anadolu'nun fethini emretti³². **Türkmenler**, **Kutalmış oğulları Süleyman** ve **Porsuk** ile **Alp ilek**, **Devlet** gibi kumandanların idaresinde şimdiye kadar ulaşamamış oldukları yerlere kadar ilerlediler. **İmparator Mihael** "kadınlaşmış müşavirlerinin

²⁹ İBNÜ'L-ESİR, (1987), c. IX, s. 301

³⁰ EBU'L-FEREC (1987).c. I. s. 302.

³¹ EBU'L-FEREC (1987). c. I. s. 307.

³² URFALI MATEOS (1987), s. 144

sözlerine bakarak" akıncı **Türkmenlere** karşı koyamadığı gibi Anadolu'daki **Rum** ahaliyi eşyaları ile birlikte Balkanlara nakletti³³. Böylece, Anadolu'da boşalan yerler **Türkmenler** tarafından hızla dolduruldu. Kıyı şeritleri dışarıda kalmak üzere bütün Anadolu kısa bir sürede **Türkmenlerin** eline geçti. Geniş yaylalara ve münbit topraklara sahip olan Anadolu konar-göçer **Türkmenlerin** yanısıra, Orta Asya'nın yerleşik **Türk** ahali tarafından da dolduruldu.

Büyük **Türkmen** Göçü'nden bir müddet sonra başlayan **Haçlı Seferleri**, **Türkmenleri** kısa bir süre de olsa ancak Batı Anadolu'dan çıkarabildi. Orta ve Doğu Anadolu'da **Türk** nüfusu artmaya devam ettiği gibi Haçlılara karşı direnişin de üssü durumuna geldi. Öte yandan bu topraklarda Anadolu Selçukluları Artukoğulları, Danişmendoğulları, Ahlatşahlar, Mengüçükler, Saltuklular gibi ilk **Türkmen** beylikleri de ilk fetihlerle beraber ortaya çıktı. Büyük Selçuklulara sıhriyeti ve iyi idarecileri sayesinde diğerlerinden daha güçlü duruma gelen Anadolu Selçukluları, Haçlı Seferlerini göğüslediği gibi, Anadolu'nun kesin Türk ülkesi yeni Türkiye olmasını sağlayan, Miryokefalon savaşı ile de Bizans'ın Anadolu'daki direncini bütünüyle ortadan kaldırdı.

Konar-göçer **Türkmenler** tarafından kurulan Selçuklu Devletinin özellikle İran'a hakim olmasından sonra, devlet idaresinde görev alan yerli idarecilerin de etkisi ile, göçebe gelenekleri terk ederek süratle yerleşik İran medeniyetinin tesirine girmesi³⁴ ve Türkmenlere sivil idarede yer vermemesi, onların yönetime karşı tavır almalarına yol açtı. Ebul-Gazi bu değişimi "**aldatılmışlık**" olarak yorumlamakta ve "**Selçukîler kardeş olup, kardeşiz deyip il'e ve halka faydaları dokunmadı.**" diye yakınmaktadır³⁵.

33 TURAN (1980), s. 75,76

34 KÖYMEN. (1982). s. 159

35 EBÜL-GAZİ, s. 82

Öte yandan Selçuklu hanedanının Maverâünnehir'deki ve İran'daki şecereleri arasında da farklılıklar meydana çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Onlar başlangıçta kendilerini **Kınık** boyunun mütevazi mensupları ve Dukak oğlu Selçuk'un torunları olarak gösterirlerken, İran'da ünlü destan kahramanı Afrasiyab'a kadar dayanan bir secereyi de benimsemişlerdir³⁶.

Türkmenler, Selçuklu hükümdarlarına karşı, devletin nimetlerinden faydalanamamaktan kaynaklanan kırgınlıklarını hiç bir zaman gizlememişlerdir. Onlar taht mücadelelerinde açıkca muhaliflerin yanında yer alıyorlar³⁷ ve devlete karşı muhalefeti destekliyorlardı.

Vezir **Nizamü'l-Mülk'ün**, **Türkmenlerin** devlete güvensizliklerinin ortadan kalkması, yerleşik devlet düzenine alışmaları ve tedricen medenîleşmeleri için 1000 **Türkmen** oğlunun devlet hizmetine alınarak maaş bağlanması düşüncesi ise gerçekleşmesi oldukça zor bir tasavvur idi³⁸. Çünkü **Nizamü'l-Mülk'ün** devlet anlayışında devlete hizmet etmek, gönül bağlamak, devlet düzenine sadık kalmak yani devletin hizmetkârı olmak esas idi. Oysa **Ebül-Gazi'nin** yukarıda nakledilen sözlerinden anlaşıldığına göre **Türkmenler** devletin kendilerinin hizmetinde olmasını istiyorlardı. Bu da her halde devletin bütün yönetim kadrolarını kendi ellerine almakla mümkün olabilirdi ..

Selçuklu hükümdarları **Türkmenlerin** rahatsızlıklarını bildiklerinden, tedbir olarak onları ya devlet idaresine girmekte direnen ve kontrolü güç olan dağlık bölgelerdeki

³⁶ BARTHOLD, s. 144

³⁷ KÖYMEN (1982), s.168

³⁸ NİZAMÜ'L-MÜLK. s. (1986), s. 132.

topluluklara karşı denge unsuru olarak kullanıyorlar ya da uçlara sevk ederek **Ermeni**, **Gürcü** ve **Bizans** topraklarında yağmalar yapmalarına ses çıkarmıyorlardı. Bu politika aslında Selçuklu sınırlarının Hristiyan ülkeler aleyhine genişlemesinin değişik bir yöntemi idi. Siyasî sınırlara hiç bir zaman riayet göstermeyen göçebeler sık sık Bizans veya **Ermeni** topraklarına giriyorlar, yerleşiklerin ekinlerine ve köylerine zarar veriyorlar, bu suretle sınır boylarındaki ahalinin daha içkilere gitmelerine yol açıyorlardı. Böylece otlaklar ve ziraat alanları elde edilmiş oluyordu³⁹.

Türkmenlerin devamlı surette uçlara sevk edilmesi Anadolu ve Âzerbaycan'ın **Türkleşmesini** hızlandırdı⁴⁰. Âzerbaycan'ın kuzey taraflarında yer alan Errân, Urumiye, Mugan, Nahcivan, Hoy, Erdebil, Güney Azerbaycan'a nazaran daha fazla **Türkmen** barındırıyordu ki, bunun sebebi geniş ovalara ve münbit topraklara sahip olmaktan başka **Ermenistan** ve Gürcistan sınırında bulunmaları idi. Öte yandan buradaki **Türkmen** beylerinin çoğu dirlik sahibi idi. Bunlar ucda olmaları sebebi ile sık sık Ermenistan ve Gürcistan'a akınlar yapıyorlardı.

Anadolu'ya sevk edilen Türkmenler ise ya göçebeliği terk etmeyerek uçlarda bu hayatın gereği olarak yaylak-kışlak hayatın devam ettiriyor ya da tedricen yerleşik hayata geçiyordu. **Türkmenlerden** yerleşik hayata geçip ziraat ile meşgul olanlar "**Türk**" diye isimlendiriliyordu. Böylece **Türkmen** adı, Anadolu'da göçebelik ile eş anlamlı olarak kullanılıyordu⁴¹.

³⁹ SÜMER (1957), s. 429-435; TOGAN (1937), c. II. s. 100-101,

⁴⁰ SÜMER (1980), s. 130.

⁴¹ SÜMER (1980), s. 135.

Türkmenler yalnız Âzerbaycan ve Anadolu'da yığılmadılar. **Fars'ta Yıvalar**, Huzistan'da **Avşarlar**, Batı İran'da ise önce **Salurlar** daha sonra **Yıvalar** mühim bir ekseriyeti oluşturmuştu. **Şehr-i Zor, Musul ve Şam Türkmenlerin** toplandıkları diğer bir bölgeydi. Kirmandaki **Türkmenler** ise oraya Selçuklu hanedanından **Kara Arslan Kavurd'un** maiyyetinde gelmişlerdi⁴².

Selçuklu devletinin kurulduğu Horasan'da **Türkmen** nüfusunun gittikçe azalmasının yanısıra Moğol İstilâsı esnasında Moğolların Maverâünnehir'deki **Türkmenlerden** 10000 kadar atlıyı Anadolu taraflarına sevk etmesi ve bölgeden önemli miktarda göç vukubulmasına rağmen bazı gruplar yerlerinde kalmaya devam ettiler. **Moğol** tehlikesinden fazlaca etkilenmeyen **Mangışlak ve Balhan Türkmenleri** ise **Hazar ötesi Türkmenleri** yahud **Yaka Türkmenleri** olarak bugünkü Türkmenistan'ın temelini oluşturdular.

Moğol İstilâsı'nın etkisini göstermeye başlaması ile birlikte Azerbaycan ve Horasan'dan Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası başladı. Moğolların Mughan'a gelmesi ile "**geniş çayırıkları ve münbit toprakları**"⁴³ bırakan **Türkmenler** Anadolu'ya kaydılar. Eleşkirt çevresinde bulunan 60000 hanelik bir grup güneydeki Ahlat'a doğru çekilirken yine bu rakama yakın bir başka **Türkmen** kütlesi de eski yurtları olan İspir, Bayburt ve Pasinleri terk ederek Erzincan, Sinop ve Ayıntab'a kadar yayıldılar⁴⁴.

"**Karıncalar ve Çekirgeler gibi**"⁴⁵ kalabalık yığınlar oluşturan bu **Türkmenler** Selçuklu sultanı tarafından uclara sevk edildi. Batı Karadeniz'e gönderilen

42 SÜMER (1980), s.111-138.

43 ŞEŞEN, (1985), s. 180.

44 TURAN, (1980b), s. 303.

45 TURAN (1980b)s. aynı yer.

Çepniler⁴⁶ doğuya doğru hareket ederek, Karadeniz kıyılarının **Türkleşmesini** sağladılar. Çukurova'daki Ermeni krallığının sınırlarına yığılanlar ise bu devletçiğin bütünüyle küçülmesine yol açtılar.

Öte yandan, **Türkmenlerin** Bizans sınırlarını ihlal ederek **Rumlara** zarar vermeleri Bizans idarecilerince âdi sınır olayları olarak yorumlandı⁴⁷. Ancak kısa bir süre sonra kendileri için bir felaketin doğduğunu gördüklerinde artık iş işten geçmişti. **Moğolların** tazyikinden dehşet korku içinde kaçan **Türkmenler** Rumlara karşı daha cesur davranarak, Kastamonu ve Çankırı'dan Bizans sınırlarına giriyorlardı. **Türklerin**, **Moğolların** önünden kaçtığı gibi **Rumlar** da **Türklerin** önünden kaçıyor, perişan bir vaziyette İzmit'e veya Boğaz'ın öte yakasına çekiliyorlardı. Bu, öylesine müthiş bir yer değiştirme idi ki, "**hücrelerine çekilmiş rahipler bile**" yerlerini terk etmişlerdi. Bazen de **Türkmenler** ile **Rumlar**, aralarında antlaşma yapıyorlar, bu sayade **Rum** beldelerine Türkmen göçmenler yerleşiyorlardı⁴⁸.

İbn-i Said'in anlattığına göre⁴⁹, Denizli civarında 200.000 çadır, Kastamonu havalisinde 100.000, Kütahya-Karahisar arasında 30000 çadır göçebe **Türkmen** vardı; ki bu sayılar Togan'ın el-Ömerîye dayanarak verdiği, Anadolu beyliklerinin askeri gücünü yansıtan rakamların çok altındadır⁵⁰. Bu bakımdan, Batı Anadolu artık bütünüyle

46 İBN-İ BİBİ **ترکان جینی** şeklinde kaydetmektedir. İBN-İ BİBİ (1956), s. 729

47 W İTTEK, (1986), s. 14

48 WİTTEK (1986), s. 14-17

49 CAHEN (1947), s. 42,44,48

50 TOGAN (1981), s. 317, 318

"**Türkmen Ülkesi**" durumuna yükselmişti⁵¹. Şehir adlarında her ne kadar **Türkçe** olmayan isimlerin kullanılması devam etmekteydiyse de köy, dağ, ova, göl gibi kırık alanların **Türkçe** isimler almaları **Türkleşmenin** bir başka boyutunu ortaya koymaktaydı.

Moğol İstilası sırasında Malatya civarında bulunan Germiyanogulları daha batıya giderek yurt tutmuşlardı. Yine **Moğolların** önünden Anadolu'ya giren büyük bir **Çepni** bölüğü Karadeniz bölgesini Türkleştirmişti. Doğu Anadolu'da Babâî isyanının çıkmasına yol açan Ağaçeriler bu isyan sırasında mühim miktarda kayıp vermelerine rağmen, bölgedeki varlıklarını hâlâ devam ettiriyorlardı. Köyceğiz-Uşak-Denizli üçgeninde sayılarının 200000 çadır civarında olduğunu öğrendiğimiz **Türkmenler** bulunuyordu. Ermenek, Mut ve Anamur bölgesindeki Karamanogulları ise, Eşrefogulları ve Germiyanogulları gibi Moğollara karşı direnişe geçmişlerdi. Ancak bu mücadele direnişin genişlemesini sağlamakla birlikte Anadolu'nun daha fazla tahrip olmasına da yol açtı.

c- Osmanlı Devletinde Türkmenler

Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinin başlaması ile Batı Anadolu'daki konar-göçer **Türkmenlerin Yörük/Yürük** diye isimlendirildiği görülmektedir.

⁵¹ TOGAN (1981), s. 257; SÜMER (1969) s. 4; SPEROS WYRIONIS'in Türkler'in Rumlarla karışıp kaynaştığını, bu suretle yeni bir ahali meydana çıktığını ve bunlara GREKO-TÜRK denilmesinin doğru olacağını savunarak, Anadolu'nun Türkleşmesine yeni bir boyut getirmeye çalışması, meseleyi objektif olarak izah etmekten uzaktır. S. WYRIONIS, Nomadization and İslamization in Asia Minor, studies on Bizantium Seljuks and Ottomans, Malibu 1981. s. 59). Çünkü, kaynaklarda toplu ihtida hareketlerine tesadüf edilmediği gibi (böyle bir hadise vukubulsa idi İslâm kaynakları heyecanla kaydederdiler) Türkler ile Rumların her yönüyle iç içe girdiği mahalleler bile yoktu. Bu hususu Osmanlı kaynaklarında da takip etmek mümkündür. Kaldı ki Şer'iyye sicillerinde tek tük görülen ihtida hareketleri ne nüfusun geneli içinde önemsenmeyecek miktardadır.

Yörük adının " **yürü-mek**" mastarından türetildiği ve yürüyen, sefere koçan çadır hakı, bir yerde durmayıp devamlı yer değiştiren göçebe manasına geldiği umumiyetle kabul edilmiştir⁵². **Yörüklerin**, yayıldıkları sahalarda ise Kızılırmak yayının batısından İçel'i de içine alacak şekilde çekilecek çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli toprakları olarak tesbit edilmiştir⁵³. Bundan dolayı, Anadolu'nun batı bölgelerinde XVII. yüzyıldan önce konar-göçerlik edenlere ve bunları kurdukları köylere "Yörük" veya "Yörük köyü", bahsedilen yüzyıldan sonra buralara gelen konar-göçerlere de "Türkmen" denilmiştir. Keza, bunların kurduğu köyler de "Türkmen köyü" olarak adlandırılmıştır⁵⁴.

Osmanlı vesikalarında **Yörük** "toprağı olmayan", yani belli bir yerde durmayan konar-göçer" olarak nitelendirilmiştir⁵⁵. Bu husus onların yaylak ve kışlak hayatı süresince, önceden belirlenmiş sınırlar dahilinde kalmak mecburiyetinde olmadıklarını bildirmektedir.⁵⁶

Yörüklerin konup-göçmeleri esnasında yerleşik ahalinin ekin ve **bostanlarına zarar** vermemesi, aksi halde bunların göçebelikten men edileceği kanunla

52- İNALCIK (1986) s. 42; ÇABUK (1986) c. XIII. s. 430, BENT (1891). s. 270; SÜMER (1952), s. 518; ÇETİNTÜRK (1943), s. 110. Yörük adı hususundaki görüşlerin geniş bir değerlendirmesi için bkz. GÖKBİLGİN (1957), s. 1-9.

53- SÜMER (1952), s. 511.

54- SÜMER (1948) s. 682,683

55- KANUNNAMELER. c.II s. 159 (Aydın)

56- "... hangi tımarı kışlarsa üçer akçe resm-i kışlak alınır. Hangi tımar sınırında otlarsa tımar sahibi 17'şer akçe resm-i otlak alır. Kanun-i Kadimdir. KANUNNAMELER, c. II. s. 158; " Yörük taifesinin toprağı yaktır. Eğer kızoğlandır ve eğer seyyibedir her ne toprakta nikah olursa resm-i nikahı yörüğün sipahisi alır. KANUNNAMELER, c. II. s. 153

belirlenmişti⁵⁷. Öte yandan, **yörükler** eğer bir sipahiden yer tutup ziraat ederse **öşür** ve **salarlık** verdikten sonra "**boyunduruk**" adıyla oniki akçe vergi vermek durumunda idi⁵⁸.

Yörükler, Anadolu'da bulundukları mevki veya iktisadî faaliyetlerine göre **Aydın**, **Kastamonu**, **Ellici**, **Yüncü**, **Darıcı** gibi isimler alıyorlardı. Aydın, Honaz, Nif, Çeşme ve Bozdoğan havalisinde bulunan **Karacakoyunlu yörükleri** has reayası idiler. Bunların büyük bir kolu **Menteşe** bölgesinde idi. Bolu, Konrapa, Akyazı, Taraklı Borlu, Yenice, Viranşehir, Tefen (Bugünkü Tefenni), Ulus ve Ereğli (Karadeniz Ereğlisi) havalisindeki **Bolu Yörükleri**, Bolu sancak beyinin **hassına** dahil idi. Bursa'daki **Emir Sultan vakfının** reayası olan **Söğüt Yörükleri** ise Balıkesir, Karacadağ, Güzelhisar, Çandar, Manyas, Biga, Tire, Gönen ve İnegöl'e kadar yayılmış idi⁵⁹.

Ankara'nın kuzeyinden Tokat'a kadar uzanan sahada bulunan ve bir bölümü Kırşehir'e kadar yayılmış olan **Uluyörük** kendi içinde **Şark Pare**, **Orta Pare** ve **Yüzde Pare** olarak üç büyük gruba ayrılmakta idi. Bunlar arasında **Dulkadir** ve **Halep Türkmenlerine** mensup cemaatler de vardı⁶⁰.

Osmanlıların Batı Anadolu'daki konar-göçerleri tedricen ve şuurlu bir iskân politikası ile Rumeli'ye sevk etmesinden sonra, bulundukları bölgelere göre **Kocacık**, **Malkara**, **Tekirdağı**, **Çirmen** yörükleri gibi isimlerle anılan yörükler⁶¹, nüfus itibarıyla

⁵⁷ KANUNNÂMELER. c.I, s. 463; c. II, s. 315

⁵⁸ KANUNNÂMELER. c. II, s. 181,182

⁵⁹ ŞAHİN (1980), s. 4-5

⁶⁰ SÜMER (1980), s. 178; ŞAHİN (1980), s. 5; TD 117 . s. 447-729

⁶¹ AKTEPE (1953), s. 299-312; ÇETİNTÜRK (1943), s. 110

yerleşiklere göre az bir orana sahip olmalarına rağmen, Rumeli'den tertip olunan askeri gücün yarısına yakın bir miktarını oluşturmakta idiler⁶².

Yörükler gibi açıkça konar-göçer hayatı temsil eden **Türkmenler** ise vesikalarda bazen "**Yörük**" bazen de "**Yörük Türkmenleri**" gibi isimlerle de anılmıştır⁶³. Bu cümleden olarak **Halep Türkmenleri** için "**Yörükân-ı Halep**" **Dulkadir Türkmenleri** için "**Yörükân-ı Maraş**", **Bozok bölgesindeki Türkmenler** için ise "**Yörükân-ı Bozok**" gibi vasıflandırmalara sıklıkla tesadüf edilmektedir. Bu husus, **Yörük-Türkmen** isimlendirmelerinde etnik amillerin değil⁶⁴, yaşama tarzının yani konar-göçerliğin ifade edilmeye çalışıldığını, bu yüzden **Türkmen** veya **Yörük** terimlerinin kullanılmasında fark gözetilmediğini ortaya koymaktadır. "**Türk**" adı ise yörük ve **Türkmen** adının yanında yerleşik hayatın ve Osmanlı medeniyetinin temsilcisi durumundadır. Bundan dolayı Türkmenlerden konar-göçerliği terk edenlere "**Türkmenlikten çıktı**" deniyordu.⁶⁵ Keza, **Yörükler** de yerleşik hayat geçince **yörüklükten** çıkıyorlardı.

Osmanlı Devletinde **Türkmenler**, **yörüklerden** farklı olarak, merkezi hükümet tarafından; yaylak ve kışlakları ile göçüp-konacakları sahaların sınırları tesbit ve tayin olunarak belirli bir idari ve mali düzene tâbi tutulmakta, **kaza** veya **sancak** statüsünde yönetilmekte idi. Böylece, bir yandan aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhlarının veya idari

62- İNANCIK (1986), s. 44

63- "... merkurlar Bozulus taifesinden yörük cemaati olup..." MAD. 351. s. 44.." Yörük Türkmenleri..."MAD 3. s. 59

64- Anadolu'daki Türk-Türkmen-Yörük üçlüsü, özellikle batılı araştırmacılar tarafından etnik unsurlar olarak zannedilmiş veya çalışılmasını bu merkezde yürütmüşlerdir. Bu husus ülkemizde de zaman zaman ilgi görmektedir. (GÜVENÇ (1993),s. 367

65- " ... ifraz-ı zülkadiriye reayası fimâ- ba 'd Türkmenlikten çıkıp Ayas ma'a Berendi ve Kınık kazalarında sakin olup..." MAD 8458, s.48

teşkilatlarının dışına çıkararak vergi vermekten kaçınmaları önleniyor; diğer yandan, büyük konar-göçer kitlelerin dağılması engellenerek ordunun ve büyük şehirlerin temel ihtiyaçları olan hayvan ve hayvanî ürünlerin tedarikinde süreklilik elde ediliyordu. **Türkmenler**, XVI. yüzyılın sonlarına kadar umumiyetle Anadolu'nun doğu yarısında idiler. Ancak, devlet nizamında meydana gelen çözülmeden sonra yavaş yavaş Anadolu'nun batı bölgelerine gelmeye başladılar.

Anadolu'da en fazla **Türkmen** oymağı ihraç eden **Dulkadirli ulusu** Maraş'tan başka Diyarbakir, Halep, Bozok, Adana hatta Kütahya ve Aydın'a kadar yayılmıştı. Bu mühim teşekkülün bir bölümü **İfraz-ı Zülkadiriye** adıyla Adana bölgesinde idi. **Bozulus, Halep, Yeni il, Danişmendlü** kazalarının içinde de **Dulkadir ulusuna** mensup oldukça fazla cemaat bulunmakta idi.

Bayat, Döğer, Beğdilü, Harbendelü, İnallu gibi büyük taifelerden ve bunlara bağlı irili ufaklı cemaatlerden oluşan **Halep Türkmenleri**, yazları Yeni İl'e yaylağa çıkıyordu. Bundan dolayı **Halep Türkmenlerine** mensup cemaatlerin bir bölümü Yeni il'e dahil edilmişti⁶⁷.

Sivas'ın güneyinde Divriği, Şarkışla, Kangal ve Gürün ile çevrelenen sahada bulunan **Yeni İl kazası Türkmenleri, Dulkadir ve Halep Türkmenlerine** mensup cemaatlerden müteşekkil idi. Bunlar, **Nurbanu Sultan**'ın Üsküdar'da yaptırdığı caminin evkafının reayası olduklarından "**Üsküdar Türkmeni**" diye de anılmışlardır⁶⁸.

Dulkadir ve Halep Türkmenlerinin yurt tuttuğu bir başka bölge ise Bozok idi.

⁶⁶ KURT (1985), s. 234 - 240

⁶⁷ ŞAHİN (1980), s. 243-266

⁶⁸ ŞAHİN (1980), s. 155; SÜMER (1980), s. 177

Karaman, Akşehir, Aksaray, Ankara ve Konya'nın çevrelediği sahada bulunan **At-çekenler** at yetiştiriciliğinin yanısıra geniş ölçüde ziraat ile de meşguldular. At-çekenlerin yayıldıkları sahalar Eski-il, Turgud ve Bayburd olmak üzere üç idârî bölgeye ayrılmıştı⁶⁹.

Çukurova'daki **Türkmenler** kısa sürede yerleşik hayat geçmekle beraber, bilhassa Tarsus havalisinde yoğun olarak konar-göçer hayatı devam ettirmekte idiler. **Tarsus Türkmenleri** veya yaygın olarak bilindiği adıyla **Varsaklar; Ulaş, Kuştemir, Kusun, Esenli, Gökçeli, Elvanlı, Orhan Beğli** taifelerinden ve bunlara bağlı cemaatlerden oluşuyordu⁷⁰.

Bunların yanısıra, hemen her sancak dahilinde konar-göçer hayatı devam ettiren gruplar vardı. Bunlar üzerinde bulundukları arazinin mâlî düzenine göre **tımar, zeamet, vakıf** veya **has** reayası idiler.

Berriyecik kışlağı ile Erzurum yaylaları arasında konar-göçer hayatı devam ettiren ve **Akkoyunlu Türkmenlerinin** bakıyeleri ile **Dulkadir Türkmenlerine** mensup bazı cemaatlerden oluşan **Bozulus Türkmenleri** bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

⁶⁹ SÜMER (1980), s. 179

⁷⁰ BİLGİLİ (1994), s. 121-123

I. BÖLÜM

BOZULUS TÜRKMENLERİ

a- Akkoyunlu Devleti ve Türkmenler

Akkoyunlu aşiretleri ve Akkoyunlu hanedanının dayandığı **Bayındır** boyu Doğu Anadolu'ya, kuvvetle tahmin edildiğine göre **Moğol istilâsı** sırasında gelmişlerdi¹. Burada Karakoyunlu ulusunu meydana getiren diğer **Türkmen** kardeşleri ile birlikte Moğol-İlhanlı hakimiyetinde kalmışlardı. Konar-göçer **Türkmenlerin** yaylakları Erzurum, Erzincan, Kemah ve Kars'a kadar uzanan platolar idi. Bunlar güz mevsiminin gelmesi ile birlikte güneye doğru hareketleniyorlar², Memluk sınırı boylarında Urfa, Birecik, Mardin, Caber ve Rakka'ya doğru uzanan sahada kışlıyorlardı.³ Moğol hakimiyeti esnasında boylar henüz teşkilatlandırılmamış olup boy veya aşiret reislerinin idaresinde hayatlarını sürdürüyorlardı⁴. İlhanlılar ile Memlûklular arasındaki sınır bölgede yaylak-kışlak hayatı yaşayan Döğerler ise zaman zaman **Arap Benî Rebia** aşireti ile çatışma halinde idi.⁵

¹ DEVLETŞAH, c. III., s. 457; CENÂBî, s. 198; SÜMER (1989) c. II. s. 270; WOODS (1993) , s. 70-71; TOGAN (1981), s. 313;

² CLAVIJO (1993) s. 87

³ WOODS. (1993), s. 72-77; MARCO POLO (TARİHSİZ) s. I., s. 20; KANUNNÂMELER, c. V., s. 460-462 (BOZULUS)

⁴ MINORSKY (1970) s. 155

⁵ SÜMER (1953), s. 147; WOODS (1993), s. 72, 73

XIV. yüzyılın başlarında **Moğol** hakimiyetinin çözülmeye başlaması, Anadolu'daki **Celayir, Suldus** ve **Uyrat** gibi **Moğol** aşiretleri arasında çatışmalar doğmasına yol açtı. Bu esnada, Sivas ve çevresine hakim olan Eretnalılar ile Mardin ve çevresine hâkim olan Artuklular da çöküş dönemine girmişlerdi.

Moğol aşiretleri arasında meydana gelen çatışmalarda, **Akkoyunlu** ve **Karakoyunlu Türkmenleri** de iki rakip kuvvet olarak yer almakta idiler⁶.

Moğollar, Doğu Anadolu'yu tedricen boşaltarak Orta Anadolu, İran ve Azerbaycan'ın verimli topraklarına çekilmeleri üzerine, Diyarbakir ve havalisinde faaliyet gösteren Akkoyunlular, Mardin'de hüküm süren Artuklularla işbirliği içine girdiler⁷. Bu sayede Diyarbakir bölgesinde bir çok kaleye hakim oldular. Akkoyunluların başında **Tur Ali Bey** bulunduğu için, onlar, **Tur Aliler** olarak da bilinmekte idiler⁸. **Diyarbakriyye**'nin bildirdiğine göre Diyarbakir'de oturan **Tur Ali Bey**, 30000 kişiyi bulan adamları ile birlikte **Gazan Han**'ın Suriye, Irak ve Anadolu'ya yaptığı seferlere katılmış, buradaki başarılarından dolayı **Gazan Han**'ın iltifatına mazhar olmuştu⁹. O, ayrıca Trabzon üzerine seferler düzenlemişti. Trabzon tarihçileri onları "**Âmid Türkleri**" diye adlandırıyorlardı ¹⁰.

Tur Ali'nin ölümünden sonra yerini alan **Kutlu Bey** zamanında da Trabzon üzerine akınlar devam etti. Bu çatışmalar, **Trabzon Rum İmparatoru**'nun kızı ile

⁶ WOODS (1993) s. 70

⁷ YINANÇ (1978) c.I. s. 253; SÜMER (1969) s. 108;

⁸ DİYARBEKRIYYE c. I s. 15; WOODS (1993), s. 75

⁹ DİYARBEKRIYYE c. I. s. 14; WOODS (1993), s. 70; YINANÇ (1978) c. I.s. 252, 253

¹⁰ WOODS (1993) s. 75

Kutlu Bey'in evlendirilmesi sonucu yerini akrabalık ilişkilerine bıraktı¹¹. **Kutlu Bey** zamanında Karakoyunlular Musul'dan Erzurum'a kadar olan sahayı hakimiyetleri altına almışlardı. Öte yandan ~~Eretna~~ ^{Eretna} emirlerinden Mutahharten, Erzincan ve Bayburt'u ele geçirdi. **Kutlu Bey** bir yönden Eretnalıları karşı Mutahharten'in yanında yer alırken diğer yandan nüfuzunu Erzincan-Bayburt hattının güneyine doğru yaymaya çalıştı. Palu, Kığı ve Ergani'yi ele geçirdi. O öldüğünde (1389) oğullarından **Ahmed** Palu'yu yönetiyordu. **Pir Ali**; Kığı'nın, **Kara Osman** ise Diyarbekir'in kuzey batısındaki Ergani hakim idi ki, bu kentler Pasin'den Kığı'ya, Ergani ve Palu üzerinden Berriye'ye uzanan en önemli göç yollarından birini¹² kontrol etmekteydi. Böylece Akkoyunluların fetih siyaseti de belirginleşmeye başlıyordu: Kuzey-Güney istikametinde yaylak-kışlak hayatı sürdüren ve önemli bir iktisadî - askerî kaynak durumunda olan konar-göçer **Türkmenleri** denetim altına almak. Ruha ile Rakka arasında bulunan **Dögerlerle** ilişkilerin bozulmasının ve bir kısım **Döger** cemaatlerinin Karakoyunluların yanında yer almasının bir sebebi de bu idi. Ancak, Erzurum yaylalarına çıkmak mecburiyetinde olan **Dögerlere** mensup bazı cemaatler ise tabîî olarak Akkoyunlularla ittifak halinde idiler.

Kutlu Bey'in ölümünden sonra **Mutahharten** ile olan ittifak bozuldu. Önce Akkoyunlulara baskın düzenleyen **Mutahharten**¹³, onları ancak Karakoyunluların desteğini aldıktan sonra mağlup edebildi. Buna karşılık Akkoyunlu **Ahmed Bey**, **Kadı Burhaneddin**'in yanında yer alarak, onun Erzincan üzerine tertiplediği sefere

¹¹ DİYARBEKİRİYYE c. I, s. 12-14; YİNANÇ (1978) c. I. s. 252-253

¹² KANUNNÂMELER C. V., s. 560 (Bozulus); WOODS (1993) s. 77-78

¹³ BEZM U REZM (1990) s. 342

iştirak etti¹⁴. **Kutlu**'nun diğer oğlu **Kara Yülük Osman** ise bir müddet **Kadı Burhaneddin**'in yanında bulunduydu da aralarında anlaşmazlık çıkınca onu öldürdü. Sivas'ı ele geçirmeye çalışması netice vermeyince Memluk devletinin hizmetine girdi. Fakat, **Memluk sultanı Berkuk**'un ölümü üzerine buradan ayrılmak zorunda kaldı. **Timur**'un Anadolu hudutlarında görünmesi ile birlikte bu defa O'nun hizmetine girdi. **Timur**'la birlikte Sivas'ın muhasara ve zaptına katıldı¹⁵. Suriye seferinde yer aldı¹⁶. **Kara Yülük**'ün bu hizmetlerine karşılık **Timur** da Artuklulardan alınmış olan Âmid'i **Kara Yülük**'e verdi. Böylece Palu, Kiği ve Ergani'den sonra Âmid de Akkoyunluların eline geçti¹⁷.

Karakoyunluların **Timur**'a karşı cephe almaları ve başarısız olmaları Akkoyunluların topraklarını genişletmelerine kolaylık sağladığı gibi önemli göç ve ticaret yolları üzerinde hakim olmalarına, ekonomik ve beşeri kaynaklardan geniş ölçüde yararlanmalarına imkân verdi.

Kara Yülük 1407'de Memluk sultanına karşı isyan ederek emirliğini ilân eden **Cekem**'in isyanını bastırdı. Bu sayede Ruha ve çevresindeki nüfuzu arttı¹⁸. Bu sırada **Cekem**'in zulmüne uğrayan **Bayat** ve **İnallu** aşiretlerinin bir bölümü Akkoyunlu konfederasyonuna dahil oldu. **Kara Yülük**'ün Mardin'i almaya çalışması ise Karakoyunluların karşı koyması yüzünden sonuçsuz kaldı. Karakoyunlu Kara Yusuf'un

¹⁴ BEZM U REZM (1990) s. 343

¹⁵ YINANÇ (1978) s. 257

¹⁶ CLAVIJO (1993) s. 84. Clavijo, Timur'un Akkoyunlularla muharebe ettiğini, bu sırada onların 50,000 nüfuslu olduğunu kaydetmektedir.

¹⁷ YINANÇ (1987), c. I, s. 258

¹⁸ KOPRAMAN (1971) s. 59; WOODS (1993), s. 70

ölümünden sonra Akkoyunlular rahat bir nefes aldılar. Kara Yülük 1421'de Ruha'yı, 1424'te Tercil ve Silvan'ı, 1429'da Erzincan'ı, 1432'de ise Çemişkezek'i aldı¹⁹. Böylece Akkoyunlu aşiret reisleri Diyarbekir ve çevresinde önemsiz, küçük bir beylikten varlıkları Kahire, Herat ve Bursa'da işitilen güçlü bir devlet durumuna yükselmeye başladılar²⁰.

Uzun Hasan Bey'in Hasakeyf (Hısn-ı Keyfa)'i alması bölgenin önemli ticaret merkezlerinin denetimini Akkoyunlulara verirken, onların kuzey-güney hattındaki göç yolları üzerindeki hâkimiyetini de pekiştirdi. Öte yandan Diyarbekir'den başka Diyar-ı Mudar, Mardin ve Diyâr-ı Rebia'nın alınması kışlaklar üzerindeki Akkoyunlu hakimiyetini iyice kuvvetlendirdi. **Uzun Hasan Bey**'in Karakoyunlu devletine son vermesiyle bu defa yaylakları ele geçiren Akkoyunlular Erzurum - Diyârbekir koridorunda göçebe hayvancılık ile uğraşan **Türkmenleri** siyasi çatılarının altına alma çalışmalarını tamamlamış oldular. Böylece, Doğu Anadolu'da bulunan **Musullu, Pürnek, Hamza Hacılu, Avşar, Bayat, İnallu, Tabanlı, Danişmendlü, Bicanlı**, vs. boy ve oymaklar **Bayındır** boyunun etrafında toplanarak Akkoyunlu devletini meydana getirdiler. Karakoyunluların ortadan kalkması ile **Apavut, Cakirlü, Karamanlı, Sa'dlu** gibi oymaklar da Akkoyunlu konfederasyonuna dahil oldular. Bunlara **Dulkadir, Halep ve İsfendiyar** bölgesindeki bazı **Türkmen** aşiretleri de eklenerek Akkoyunluların insan gücünü artırdılar.

Akkoyunlu devletinde göçebe aşiret reisleri, devletin askeri ve siyâsî gücünün en önemli dayanağı idi. Bunlar, kendilerine tahsis edilmiş olan iktalarda aşiretleri ile

¹⁹ KOPRAMAN (1971) s. 62; WOODS (1993) s. 81-89

²⁰ WOODS (1993) s. 96.

yarı-bağımsız bir hayat sürmekte idiler. Büyük emirler yalnız ekonomik açıdan değil siyâsî açıdan da geniş ölçüde özerktiler²¹. Göçebelerin siyâsî sınırlara riya yet etmemeleri ve devlete zayıf bağlarla bağlanmış olmaları buna imkan veriyordu. Bu ise merkezi idareyi zayıflatıyordu.

Akkoyunlular'ın, Erzurum'dan Diyarbakır, Ruha ve Diyar-ı Mudar'a doğru uzanan kuzey-güney koridoruna tam hâkimiyet kurmaları, doğu-batı transit ticaretlerinden geniş ölçüde istifade etmelerini sağlıyordu. Doğru-batı ticaretinde itriyat, cam, bakır, keten , ipek, kisâyi , sof, çuka, kepenek, sabun, hınnâ , çivid, mazu, gön, sahtiyan, mürdesenk, neft, kuru üzüm, incir, erik , harir, sevendâz, İznikî, sergûhî, tecemmül, tafdile, Fêngî akmişe, Rum kumaşının çatması, beneğî, zerba f atlası, Rum, Mısır ve Şam kumaşları, Rengin bez, ham bez, şeker, kalay, zeytin yağı, sade yağ, asel, pekmez, zerdali, biber, zencefil, karanfil, nişadır ve yün gibi mallar Akkoyunlu ülkesinden gelip-gidiyordu ki bunların türüne göre çeşitli nisbette vergi alınıyordu²².

Bunların yanısıra, Akkoyunlu ülkesinden satılmak üzere gelip geçen esirler de ayrıca vergiye tâbi idi. Ticarî hayat şehir ve kasabalarda belli bir nizama kavuşturulmuştu. **Türkmenler** de ticarî hayata katılmakta; temel maşgaleleri olan hayvancılığın yanısıra yer yer kervan ticareti ile de meşgul oluyorlar, Osmanlı ülkesinden getirdikleri malları kendi ülkelerinde pazarlıyorlardı²³.

Devlet, konar-göçerlerin hâkim unsuru oluşturduğu bir yapılanma göstermekle beraber yerleşiklerin ziraat hayatı ayrıca güvence altına alınmıştı. "**Ceraim-i**

²¹ WERNER (1988) s. 195-196

²² KANUNNÂMELELER, c. III, s. 237 - 300

²³ KANUNNÂMELELER, c. III, s. 297 (Erzincan)

hayvanat" adı verilen kanuna göre; hayvanların ekinlere girerek zarar vermesi halinde hayvan sahibine her hayvan için 5 değnek vurulması, her hayvan başına 5 akçe cürüm alınması ve ekin sahibinin zararının ödetilmesi öngörülmekte idi.²⁴

Akoyunlu Türkmenleri, Uzun Hasan Bey zamanında parlak bir mevkiye ulaştılar. **Uzun Hasan Bey**, Gürcistan üzerine seferler düzenledi. Harput'u **Dulkadirli**lerden aldı. Devletin sınırlarını Şebinkarahisar'dan Siirt'e, Urfa'dan, İspir'e kadar genişletti. Ezeli düşman Karakoyunluların ortadan kaldırılması ise Akkoyunlulara, Karakoyunlulara tâbi boy ve oymakları konfederasyona dahil etme imkânı verdiği gibi İran'ın da mühim bir kısmının hakimî durumuna gelmelerini sağladı (1476). **Uzun Hasan Bey** bundan sonra devletin merkezini Diyarbakir'den Tebriz'e taşıdı. Kendisine bağlı boy ve oymakları da beraberinde götürerek onlara Tebriz ve çevresinde iktalar vermek suretiyle yerleştirdi. Böylece Erzurum - Musul arasında konar-göçer hayatı devam ettiren **Türkmenlerin** de gücünü kırmış oldu.

Uzun Hasan Beğ'in Karamanoğulları topraklarında nüfuz sahibi olmaya çalışması²⁵, Trabzon'un fethini önleme gayretleri²⁶, Osmanlılara karşı Venediklilerle ittifaka girişmesi²⁷, hatta Osmanlı topraklarına zaman zaman taarruz etmesi²⁸ bu devlet ile olan ilişkileri savaş noktasına kadar getirdi. Avrupa saraylarında, **Fatih Sultan Mehmed**'den ayırmak için "**Küçük Türk**" diye adlandırılan **Uzun Hasan**

²⁴ KANUNNÂMELER, C. III: s. 271 (Mardin); 237 (Birecik); 260 (Harput); 267 (Kiğı); 281 (Sincar); 291 (Bayburt); 295 (Erzincan); 300 (Kemah); 562 (Bozulus)

²⁵ BAYKAL (1957), S. 264; TANSEL (1985), 307

²⁶ SOLAKZADE (1989), c. I, S. 302, 303.; BAYKAL (1957), s. 263; TANSEL (1985) s. 307

²⁷ HİNİZ (1992), s. 48; TANSEL (1985), s. 300

²⁸ AŞIKPAŞAOĞLU (1985), s. 178; SOLAKZADE (1989), c. I, s. 323; ORUÇ BEĞ (TARİHSİZ), s. 123

Bey'in Osmanlı devletine karşı rekabete girişmesi heyecanla ve ümitle karşılandı. Akkoyunluların âcil ihtiyacı olan ateşli silahlar Silifke limanına ulaştırılmak üzere yola çıkarıldı. Avrupalı müttefikleri, **Uzun Hasan Bey**'e tunçtan ve demirden 16 büyük top, 200 ok atma aleti, 1000 tüfek, 20000 demir çubuk, mermiler, barut ve diğer mühimmatla birlikte askeri eğitim verecek küçük bir subay birliği gönderdiler. Ancak Karamanoğlu topraklarının Osmanlı devletinin eline geçmesi silahların teslimini imkânsız hale getirdi. Osmanlı-Akkoyunlu savaşlarının başlaması ise bu silahların yerine ulaşmasını büsbütün engelledi²⁹.

İtalyan elçisinin anlattığına göre Akkoyunlu ordusu yay, kılıç ve kalkanla teçhiz olunmuştu. Ağır silahları; ok atma aleti ve mancınıktan ibaretti. Hemen hiç topları yoktu. Zırhı ancak Akkoyunlu ileri gelenleri kullanıyor, zengin olmayan askerler ise atlarına kalın keçeler sararak bir tür zırh yapıyorlardı. Ordunun yanısıra götürülen aileler ve bunları taşıyan develer, katırlar, merkepler, ordunun hareket kabiliyetini iyice zayıflatıyordu³⁰.

Akkoyunlular, Osmanlılarla yaptıkları **Otlukbeli Savaşı**'nda (1473) büyük kayıpların yanısıra üç binden fazla esir verdiler³¹. Bundan sonra hemen bütün cephelerde savunmaya geçen **Uzun Hasan Bey** bir kaç kez Gürcistan üzerine sefer düzenlemekten başka Tebriz'den ayrılmadı³². Burada, devletin merkezîleşme çabaları yüksek bir kültürün gelişmesini sağladı³³. Ancak, bir yandan, Akkoyunlu aşiretleri

²⁹ HİNZ (1992) s. 93

³⁰ HİNZ (1992) s. 92

³¹ NEŞRÎ (1949) c. II, s. 818 - 820; AŞIKPAŞA (1985) s. 181; SOLAKZADE (1989), c.I, s. 333

³² YINANÇ (1978) c. I, s. 260; SÜMER (1989) c. II, s. 272; HİNZ (1992) s. 56

³³ UZUNÇARŞILI (1984a) s. 203

arasında meydana gelen gerginliklerin çözümlenememesi, diğer yandan **Sufi** propagandalarının önlenememesi devletin çöküşünü yavaş yavaş hazırlamaya başladı³⁴.

Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra çocukları arasında taht mücadeleleri patlak verdi. İdareyi eline almayı başaran **Yakub Bey**, devleti yeniden toparlamaya çalıştı. Akkoyunlular için tehlike arzermeye başlayan **Sûfi Şeyh Haydar**'ı öldürüp, ailesini de İstahr kalesine haps etti. Akkoyunluların zayıf durumundan istifade etmek isteyen **Memluk sultanı Kayıtbey**'in gönderdiği orduyu perişan etti (1481).

Öte yandan **Güristan** üzerine de başarılı bir sefer düzenledi. Akkoyunluların ikinci defa olarak yakaladığı parlak dönem **Yakub Bey**'in salgın hastalık neticesi ölümü üzerine, yerini yine taht mücadeleleri ve aşiret kavgalarına bıraktı. **Musullu**, **Pürnek**, **Bicanlu**, **Kaçar** gibi aşiretler iktidar kavgalarında bizzat yer aldılar. Bu kargaşa içinde Akkoyunlu tahtına sırayla **Baysungur** (1490), **Rüstem** (1492), **Göde Ahmed Bey** (1496) geçtiler. **Ahmed Bey**'in İstanbul'da kaldığı esnada yakından tanıma imkânı bulduğu Osmanlı devlet düzenini Akkoyunlu ülkesinde tatbik etmeye ve bu suretle yarı-bağımsız aşiret reislerinin siyasî gücünü kırmaya çalışması başta **Pürnek** ve **Kaçarlar** olmak üzere aşiretlerin şiddetli tepkisine yol açtı³⁵. **Göde Ahmed Bey** bazı aşiret reislerini bertaraf ettiyse de bu mücadele de kendisi de maktul düştü.

Bundan sonra **Muhammedî Mirza**, Sultan Elvend ve Sultan Murad arasında taht mücadeleleri baş gösterdi. **Muhammedî Mirza**'nın 1500'de ölümü üzerine

³⁴ WOODS (1993) s. 203

³⁵ ŞEREFNAME, c. II., s. 133

Akkoyunlu Devleti **Murad** ile **Elvend** arasında paylaştırıldı. Buna göre Diyârbekir, Azerbaycan ve Erran **Elvend**'in; Irakeyn, Kirman ve Fars da **Murad**'ın hakimiyetinde kaldı³⁶.

Akkoyunlu Devleti'nin uzun yıllar süren iç karışıklıkları, bir yandan ekonomik vaziyeti bütünüyle zor duruma sokarken diğer yandan aşiretlerin bağımsız hareket etmelerine ve siyasî otoriyeteye karşı gelmelerine yol açtı. Bu gelişmelerden en çok, taht mücadeleleri esnasında serbest kalan ve **Şeyh Haydar**'ın müridlerini etrafında toplayarak faaliyetlerini Erzincan ve çevresinde sürdüren **Şah İsmail-i Safevî** faydalandı³⁷. O, Karakoyunlu oymaklarından Akkoyunlulara dahil olmayanların yanısıra, **Akkoyunlu**³⁸, **Dulkadir**, **Teke** ve **Anadolu**'nun başka yerlerinden gelen müridleri ile birlikte önce Tebriz'e yürüyerek **Elvend**'i yendi. Burada **Oniki İmam** adına hutbe okutup para bastırdı; şahlığını ilan etti. Böylece **Safevî** devleti kurulmuş oldu³⁹.

Elvend önce Bağdat'a gitti. Ancak burada **Pürneklerden** beklediği desteği bulamayanıca⁴⁰ Diyarbekir'e çekildi ve orada öldü. **Murad** ise 1503'te Hemedan

³⁶ YİNANÇ (1978), s. ²⁶² SÜMER (1989) c. II. s. 273

³⁷ SÜMER (1976), s. 15-20; ABBASİ, c. I.k.I, s. 41.42

³⁸ Akkoyunlular Safevi dailerinin ve hurifilik propagandalarının tesirinde pek az kalmışlardır. Bunda Karakoyunlulara düşman olmalarının etkisi olmuştur. (MINORSKY (1970), s.156). Safevi Devleti hizmetinde görülen bazı Akkoyunlu aşiretlerinin, akrabalarının bir bölümünün Osmanlı Devletine tabi olması ve Sünni akidelere sadık kalması bunu daha açık bir şekilde göstermektedir.

³⁹ SÜMER (1976), s.22

⁴⁰ ABBASİ c.I.k I. s.44.

yakınlarında Şah İsmail'e yenildi. 1509'a kadar Bağdat'ta kaldı. **Şah İsmail**'in Bağdat'a yönelmesi üzerine Osmanlı devletine sığındı⁴¹.

Safevîler, Akkoyunlu devleti ortadan kaldırırken, **Şeyh Haydar**'ın intikamını almak için Akkoyunlu hanedanına ve halkına karşı korkunç katliamlara giriştiler. **Türkmenler**, Şarur, Alma-kulak ve Tebriz'de kıyıma uğradılar. Safevîler bununla yetinmeyerek Tebriz'deki hanedan mezarlarını tahrip edip, ölüleri gömüldükleri yerlerden çıkararak yaktılar. Bayındır boyuna mensup bütün hamile kadınları öldürdüler⁴².

Katliamdan kurtulabilen bazı aşiret bakiyeleri Safevi devleti içinde "**Türkmen Oymak**"ı meydana getirdiler⁴³. Akkoyunlu ileri gelenleri ve tâbi aşiretlerin çoğunluğu Osmanlı devletine sığındı⁴⁴. Beylere dirlikler tahsis edildi⁴⁵. Aşiretler ise, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra tahrire tabi tutularak, Erzurum, Muş, Bingöl yaylaları ile Urfa ve Berriye kışlakları kendilerine yurt tayin edilmek üzere **Bozulus** adı altında belli bir idârî yapıya ve vergi düzenine dahil edildi.

b- Bozulus Adı:

XVII. yüzyılda Güney ve Doğu Anadolu'da konar-göçer hayatı devam ettiren **Türkmenlerin "Bozulus"** adını ne suretle aldığı hususunda kaynaklarda herhangi

⁴¹ ABBASİ c.I.k.I. s.46; GÖKBİLGİN (1957b). s.456. Osmalı Sultanı, Murat, Şah İsmail'e karşı kullanmaya çalıştıysada Murat başarılı olamadı.

⁴² WOOS (1993) s.300.

⁴³ SÜMER (1976), s.101-104;WOODS (1993). s.300. "Türkmen oymak" içinde en kalabalık olanlar Pürnek ve Musullu aşiretleri idi.

⁴⁴ SELİMNÂME (1991), s.263, 264; GÖKBİLGİN (1946-51). S.37.

⁴⁵ GÖKBİLGİN (1946-51), s.40-42; GÖKBİLGİN (1957b) s.475.

bir bilgiye rastlanılmamış olması, bu konuda ilk defa çalışma yapan merhum **F. Sümer**'i bazı tahminler yapmaya mecbur bırakmıştır. O'na göre **Akkoyunlu Türkmenlerinin** bakıyyeleri arasında **Bozoklu** ve **Üçoklu Türkmenlerin** yanısıra bazı **Kürt** cemaatlerinin bulunması sebebi ile bu topluluğun yeknesak olmadığını ifade etmek amacı ile "**boz**" sıfatı kullanılmış olabileceği gibi bu ulusun başından geçen kötü olaylar sebebiyle de -çünkü Anadolu'da hastalıklı kişiler için "**boz**" sıfatı kullanılmaktadır-böylece isimlendirilmiş olabilirler⁴⁶.

Ancak, bu "**boz**" sıfatı Osmanlı devletinin bölgede yeni bir idarî yapılanma içine girmiş olması ile de alakalı olabilir. Çünkü, Diyarbekir'in ilk idârî taksimatında bölgede bulunan **Akkoyunlu Türkmenleri**, daha Karakoyunlular zamanında siyasî teşekkül haline getirilmiş ve bünyesinde **Türkmen** oymakları da bulunduran **Karaulus**⁴⁷ aşiretleri ile birlikte "**Aşair ve Ulus**" adıyla sancak statüsüne bağlanmıştı⁴⁸. Bu sancak ilk önce **Yadigâr Bey**'in tasarrufunda iken muhtemelen 1526'da padişah **has**larına dahil edilmişti. Yaylak ve kışlakları farklı bölgelerde⁴⁹ olmakla beraber, Diyarbekir vilayetine bağlı iki konar- göçer topluluğun birbirine karıştırılmaması için Türkmenlere, **Karaulus**'a nisbet olarak "**Bozulus**" denilmiş olabileceği akla uygun görünmektedir. Konya bölgesindeki Eski-il adına mukabil Sivas'ın güneyinde "**Yeni-il**" adının teşekkül etmesi bu görüşü destekleyebilir⁵⁰. Öte yandan, Akkoyunlu

⁴⁶ DEMİRTAŞ /SÜMER/ (1949), s. 30

⁴⁷ "Karaulus Kürd, Moğol ve Türkmenlerden oluşuyordu. Kaytul, Keçineyi, Neftçi, Çermund, Kâvsuvari, kâkevend cemaatlerinin Türk olduğuna hiç şüphe yoktur." AZZAVİ (1937), s. 182-183.

⁴⁸ GÖYÜNÇ (1969b), s. 26-29

⁴⁹ Karaulus Bağdat ile Hakkari arasında dolaşmakta idi. DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 361

⁵⁰ ŞAHİN (1987) s. 192 Keza, İq-il, Yukarı-il isimlendirmeleri de qâzânüne alınmalıdır.

kaynaklarında **Bozulus** adına tesadüf edilmemesi, bu adın Osmanlılar tarafından verildiği kanaatini kuvvetlendirmektedir⁵¹.

Ulus kelimesi ise halk veya topluluk manasında olup, "**ülüş, ulus**" kelimesinden gelmektedir⁵². **Ulus** deyimi Akkoyunlular tarafından da " **il ve ulus**" şeklinde aynı manalarda kullanılmakta, aşiret er bazen "**Döger ulusu**", "**Türkmen il ve ulusu**" gibi isimlerle anılmakta idi⁵³.

c- Bozulus'un Cemaat Yapısı:

Bozulus'u meydana getiren asıl aşiretler, Akkoyunluların Doğu ve Güneydoğu'da kalan bakiyeleri olmakla beraber, bunların arasında **Dulkadir ve Haleb Türkmenlerine** mensup olup Diyarbekir havalisinde yaylak ve kışlak hayatı sürdüren cemaatler de bulunmaktadır.

Dulkadir iline mensup bazı oymaklar daha Akkoyunlular zamanında bu devletin faaliyetlerine katılmışlardı⁵⁴. Bu cümleden olarak Otlukbeli savaşında bir kısım **Dulkadirli Türkmenleri** Akkoyunlu ordusu içinde yer almıştı. Ancak, Akkoyunlu kaynakları **Dulkadirli**lerden hangi aşiretlerin Akkoyunlu konfederasyonuna dahil olduğu hususunda bilgi vermemektedir.

Dulkadirli Türkmenlerin, Diyarbekir'in Osmanlı hakimiyetine girdiği sıralarda, çatışmalardan bîzar olarak **Dulkadir iline** yeniden döndüğü ve bir müddet burada

⁵¹ "Bozulus" adına dair ilk kayıda TD 998, s. 201'de tesadüf edilmiştir.

⁵² ÇAĞATAY (1974), s. 284; CLAUSON (1972) s. 152, 153; DORFER(1965), c. II, s. 120, 121

⁵³ Bazı örnekler için DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 74, 76, 91, 115, 116, 118,

⁵⁴ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 254

konup- göçtüğü tesbit olunmaktadır⁵⁵. Bölgenin tahriri yapılırken Dulkadir sipahileri bunların gıyabında **"bizim taifemizdir"** diyerek kendi bölgelerine kaydettirmişlerdi. Ancak ağnam vergisini Dulkadir sipahileri, **çobaniye, resm-i kışlak ve resm-i yaylak** gibi vergileri de Diyarbekir emînleri talep edince, bu defa **Diyarbekir ulusu** içine yeniden döndüler. Burada hass-ı hümayûna dahil olmayı talep ederek, **"aksi halde iki yere ödedikleri vergiden dolayı fakir düşeceklerini"** bildirdiler. Bundan sonra **Bozulus** ile birlikte **hass-ı hümayûna** kayd olundular⁵⁶.

Bozulus içinde **Dulkadir Türkmenlerine** mensup 40 aşiret tesbit olunmaktadır. Ancak, **Avşar, Çağıranlı, Cerid, Karaca Araplu, Gündeşlü Çimelü, Dodurga, Mihmadlu** gibi aşiretler birden fazla oymak ile temsil edildiğinden cemaat sayısı 101'e çıkmaktadır.

Bozulus'un ilk tahririnde **"Tavâif-i Türkmenân-ı Şam"** adıyla kayıtlı bulunan ve sadece vergi hasılı kaydedilmiş olan **Türkmenlerin**⁵⁷ **Bozulus'a** mensup aşiretlerden oluşup oluşmadığı belli olmamakla beraber⁵⁸ **Haleb Türkmenlerine**

⁵⁵ WOODS (1993), s. 344

⁵⁶ TD 200, s. 967

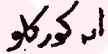
⁵⁷ TD 200, s. 1008

⁵⁸ SÜMER (1949) s. 37. Sümer, bunların Haleb Türkmenlerine dahil gruplar olduğunu ve isimlerinin (her halde TD 561'i kasederek) II. Bayezid döneminde kaydedilen bir defterde ortaya çıktığını belirtiyorsa da bu kaydın Bozulus ile ilgisini ortaya koymak oldukça zordur. Çünkü bu kayıttan önce (s. 1007) yine Bozulus'a dahil olmaya Karaulus'un vergi hasılı bulunmaktadır. Yani Bozulus ile ilgili bilgiler bittikten sonra bölgenin diğer konar- göçerleri kaydedilmiştir. Buradaki "Tavaif-i Türkmenân-ı Şam" kaydının bölgede yaylak ve kışlak hayatı sürdüren ve Haleb Türkmenlerine ait bir defterde "Şark canibinde yaylarlar" açıklaması bulunan Mihmad Hacılu, Eşelü, Ulaşlu, Dimleklü, Harbendelü, Eymirlü, Tavşanlı, Beğdili, Avşar gibi cemaatlere ait olduğunu tahmin etmekteyiz. TD. 1040., s. 7, 37, 75, 66; ÖZDEĞER (1987), s. 223.

bağlı Harbendelü, Beğdili, Eymür, Döğer, Âcurlu, Avşar Alplü gibi bazı cemaatler de Bozulus'un içinde yer almıştır. Ancak bunlar Akkoyunlu hakimiyetinden beri bölgede bulunmakta ve Akkoyunlu siyasi faaliyetlerinin içinde yer almakta idiler.

Bozulus Türkmenleri cemaat ve oba olarak ayrılmakta idi. Başlangıçta Haleb, Dulkadir, Tarsus ve Yeni İl Türkmenlerinde görülen ve aşiretlerin birleşmesi ile oluşturulan boy teşkilatı, Bozulus'ta bulunmamaktaydı. Ulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Tabanlı, Oğulbeğlü gibi büyük aşiretlerden kopan obaların, boy teşkilatı içinde ifraz oldukları aşiretlere bağlandığı ve bunların boy beyleri tarafından idare olunduğu görülmektedir. Öte yandan aşiretin sorumlu idarecesi olan "mir-i aşiret" vesikalarda sıklıkla "boy bey"i olarak kaydedilmiştir.

d- Bozulus'u Meydana Getiren Aşiretler (*)

Aba Kürklü:

Dulkadir ulusuna mensup olan Aba Kürklü aşiretinin Bozulus içinde 1540 tarihinde sadece üç nefer nüfusu bulunmakta idi⁵⁹. Bundan sonra adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

— (*) Burada TD 200'deki Bozulus aşiretleri esas alınarak açıklama yoluna gidilmiştir. Bu yüzden TD 561'de yer alan ve kaydına sadece bir defa tesadüf edilen Alpavut, Karacalu, Kulu, Gurbetlü, Acemlü, İnlü, Başnal, Mamaşlu, Müslim Hacılu gibi cemaatlerin Bozulus'a dahil olmadığı ve Bozulus ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmediği için buraya alınmamıştır. Öte yandan, Akkoyunlu hanedanını ortaya çıkaran Bayındır boyunun Bozulus içinde bulunmaması, onların Uzun Hasan Bey tarafından Tebriz'e götürülen Türkmen aşiretlerinden olduğunu akla getirmektedir. Onlar, Safevî devletinin hizmetine girerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

⁵⁹ TD 200, s. 1004.

Acurlu : آجورلو

Adına, **Bozulus**'un ilk tahrir tesadüf edilmemekle beraber **II. Selim** dönemine ait **Bozulus** defterinde (**اچر**) imlâsı ile yazılan aşiretin **Acurlu** olması kuvvetle muhtemeldir ⁶⁰. Bahsedilen dönemde, 523 hane 361 mücerred nüfus ile kalabalık bir topluluk oluşturan **Acurlu** aşiretinin, aslında **Dulkadir Türkmenlerinden** olduğu ve tahrir esnasında Diyarbekir havalisinde bulunduğundan **Bozulus**'a dahil edildiği anlaşılmaktadır⁶¹. **Acurlu** cemaatinin bir kolu da **Haleb Türkmenleri** arasında idi⁶².

Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen **Acurlu** cemaatinin bir bölümü bir müddet Keskin havalisinde kaldı. Bunlar, Diyarbekir havalisinde bulunan akrabaları ile birlikte Rakka'ya iskân edilmeye çalışıldıysa da, iskân mahallini terk ederek **Pehlivanlu, Reyhanlu ve Hacı Ahmedlü** aşiretlerinin içine karıştıkları gibi 20 kadar ev de Balıkesir sancağına gitti⁶³.

Ağcalu: اچالو

1540 tarihinde **Bozulus** içinde 5 hane nüfusu bulunan **Ağcalu** aşireti⁶⁴ **Dulkadir ulusundan** idi. Bundan sonra adına **Bozulus** ile ilgili vesikalarda tesadüf edilmeyen bu cemaatin bir kolu **Bozok Türkmenleri**⁶⁵, diğer bir koluda **Yeni İl**

⁶⁰ TD 561, s. 195, 215, 223

⁶¹ "Cemaat-ı Acurlu tâbi-i taife-i Yabaltunlu el-mezbûr der-vilayet-i Diyarbekir". TD 402, s. 625

⁶² ÖZDEĞER (1987), s. 189

⁶³ MAD 701, s. 5, 12; MAD 2931, s. 115; MAD 8458, s. 38, 40, 62, 127, 147; MAD 10277, s. 45

⁶⁴ TD 200, s. 1006

⁶⁵ SÜMER (1974), s. 315

içinde⁶⁶ bulunuyordu. Safevî devleti hizmetinde Kaçarları meydana getiren oymaklardan biri de **Ağcalu** adını taşıyordu.⁶⁷

Açenlû/ Açeklû: عچکلو

Adına bir defa tesadûf edilen bu cemaat asıl **Bozulus** aşiretleri arasında olup 1540 tarihinde 10 hane nufusa sahipti⁶⁸.

Ala Hacılı: ال حاجلو

Adı ilk önce Akkoyunluların Ahlat'ı kuşatması esnasında görülen⁶⁹ **Ala Hacılı** cemaati 1540 tarihinde 10 hane nufusa sahip bulunuyordu⁷⁰. **II. Selim** dönemine ait tahrirde ve sair vesikalarda adına tesadûf edilmeyen Ala Hacılı aşiretinin erken dönemde yerleşik hayata geçtiği ve Suruç'a tabi Zeki (دکی) köyünde ziraatçılık ile meşgul olmaya başladığı tesbit edilmiştir⁷¹.

Ali Görenlû: علی کوران ، علی کورن

Dulkadir iline mensup olan **Ali Gören** cemaati, Diyarbekir taraflarında yayladığı ve kışladığı esnada **Bozulus**'a dahil olmuştu. 1540 tarihinde iki cemaat halinde bulunan **Ali Görenlû**'nin bir cemaati asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında kaydolmuştur ki, bu husus Akkoyunlu hizmetinde daha önce yer alan

⁶⁶ ŞAHİN (1980), s. 162

⁶⁷ SÜMER (1976), s. 184. Keza, Hacılar oymağı Ağcalu cemaatinden idi. (s. 180)

⁶⁸ TD 200, s. 960

⁶⁹ DİYARBEKİRİYYE, c. II. s. 544

⁷⁰ TD. 200, s. 956

⁷¹ TD 184, s. 122

Dulkadir aşiretlerinden biri olabileceğini akla getirmektedir. **Kanuni Sultan Süleyman** döneminde iki cemaatte toplam 74 hane 7 mücerred⁷², **II. Selim** döneminde ise tek cemaat halinde 178 hane 55 mücerred nüfusu bulunmaktaydı⁷³.

Ali Görenlü aşireti **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisindeki **Bozulus Türkmenleri** içinde kaldı. Kayıtlardan, 1683 tarihinde iktisadî sıkıntı içine düştüğü ve vergilerini ödeyemez hale geldiği tesbit olunmaktadır⁷⁴. **Ali Gören** cemaatının bir koluda Yeni İl kazasında bulunan **Ali Gören** köyüne adını vermişti⁷⁵.

Alilü: عليو

Ali Gören aşiretinin bir kolu olması ihtimali kuvvetli bulunan **Alilü**, kayıtlarda sadece 1540 tarihinde geçmektedir⁷⁶. Bahsedilen tarihte 11 hane nüfusu bulunan bu aşiretin tahrirde hiç koyunu görülmemekle beraber hasıl olarak 500 koyun kaydı bulunmaktadır.

⁷² TD 200, s. 992, 995

⁷³ TD 561, s. 100

⁷⁴ MAD 2931, s. 63

⁷⁵ ŞAHİN (1980), s. 106. Şahin, bu adı Ali Gûrân olarak okumuştur. Bu husus aşiretin adının genellikle علي كورن imlası ile yazılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak علي كورن imlasına da yer yer tesadüf edilmektedir. Bundan dolayı biz Ali Gören adıyla okunmasını tercih ettik.

⁷⁶ TD 200, s. 955

Anamaslu :

اناماسلو

Dulkadir Türkmenlerine mensup büyük taifelerden biri olan⁷⁷ **Anamaslu** aşireti Diyarbakir'den başka, Adana⁷⁸, Ankara⁷⁹, Bozok ve Yeni İl'e⁸⁰ dağılmıştı. Diyarbakir taraflarında **Bozulus** içinde yer alan Anamaslu aşireti 1540 yılında 4 cemaatte toplam 73 hane, 5 mücerred nufusa sahipti⁸¹. II. Selim döneminde ise diğer cemaatlere oranla nüfusunda eksilme meydana gelmiş 29 hane ve 24 mücerrede düşmüştür⁸². **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra adına tesadüf edilmeyen **Anamaslu** cemaatinin erken dönemde dağılmaya başladığı veya yeniden Dulkadir ulusu içine döndüğü düşünülebilir.

Anter

انتر ، عنتر

Bozulus'a dahil cemaatlerden olan Anter, **Kânunî Sultan Süleyman** döneminde 91 hane, 6 mücerred nufusa sahipti⁸³. II. Selim döneminde ise 86 hane 19 mücerred olarak bulunmakta idi⁸⁴. Anter'de, diğer aşiretlerde gözlenen aşırı nüfus artışı tesbit olunmadığı gibi, hane sayısında da düşüş görülmektedir. Bu husus yerleşik hayata geçmeleri ile ilgili olmalıdır. Nitekim, bunlar XVI. yüzyıl

⁷⁷TD 402, s. 3-5; TD 604, s. 10, 25, 81, 134, 179

⁷⁸ KURT (1985), s. 235,

⁷⁹ TKA TD 76, s. 103b; TD 117 s. 625, 626

⁸⁰ ŞAHİN (1980), s. 163, 164

⁸¹ TD 200, s. 973, 978, 988, 1003

⁸² TD. 561, 191

⁸³ TD 200, s. 947

⁸⁴ TD 561, s. 187

ortalarında Urfa'nın Samsat nahiyesine tabi Körce Kuyu⁸⁵, Harran nahiyesine tabi Kuşcu⁸⁶, Colab'a tabi Bozüyük⁸⁷ ve Akviran'⁸⁸köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı.

Anter cemaatı Bozulus'un batıya muhaceretine katılmamış ve Diyarbekir havalisindeki **Bozulus** bakiyesi içinde kalmıştır⁸⁹. Rakka iskânına tâbi tutulan bu cemaat Belîç nehri boylarına ve Rakka köylerine iskân edilmiştir⁹⁰.

Araplu : عربلو

Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlularla mücadelesi sırasında (1448-1450) **Uzun Hasan Bey**'in yanında olarak görülen **Araplu aşireti**⁹¹, **Bozulus** tahririnde, **Dulkadir iline** mensup aşiretler arasında kaydolunmuştur. 1540 tarihinde sadece 5 hane olarak tespit olunan bu aşiretin⁹², **Bozulus** aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmediği anlaşılmaktadır.

⁸⁵ TD 965, s. 281; TD, 362, s. 24

⁸⁶ TD 965, s. 220; TD, 362, s. 197

⁸⁷ TD 965, s. 118; MAD 351 s. 41

⁸⁸ TD 965, s. 118; TD 362. s. 116

⁸⁹ MAD 701, s. 6

⁹⁰ MAD 10277, s. 38.45; MAD, 8458. s. 62, 146, 147 175, 185; GŞS 41, s. 40.

⁹¹ DİYARBEKRİYYE, c.I, s. 277

⁹² TD 200, s. 998

Son olarak, Rakka iskânına tâbi tutulan aşiretler arasında yer alan Araplu aşiretinin⁹³ bazı kolları da Bozok⁹⁴, Dulkadir Türkmenleri⁹⁵ ve Yeni il⁹⁶ kazaları dahilinde bulunuyordu.

Atçı النجى

Dulkadir iline mensup olan **Atçı** aşireti, sadece 1540 tarihinde görülmektedir. Bu esnada 36 hane nüfusu bulunan aşiretin⁹⁷, **Bozulus** ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmediği görülmektedir.

Maraş vilayetinde Güvercinlik kazası dahilinde Mastana köyüne yerleşmiş olan **Atçı** cemaati, **Bozulus**'taki **Atçı** aşiretinin akrabaları olmalıdır⁹⁸.

Avanlu اعولو، اوانلو

Avanlu aşiretinin **Kanûnî Sultan Süleyman** devrinde **Bozulus** içinde bir cemaatte 43 hane nüfusu bulunuyordu⁹⁹. **II. Selim** döneminde ise iki cemaatte 77 hane ve 58 mücerred nüfusa ulaşmıştı¹⁰⁰. **Avanlu** aşireti **Bozulus**'un Orta

⁹³ MAD 701, s. 175

⁹⁴ TD 448, s. 10

⁹⁵ TD 604, s. 204; TD 402, s. 173

⁹⁶ ŞAHİN (1980), s. 165

⁹⁷ TD 200, s. 986

⁹⁸ MARAŞ (1988), c.I.s. 328,

⁹⁹ TD 200, s. 950

¹⁰⁰ TD 561, s. 205, 230, 231

Anadolu'ya muhaceretine katılmış ve Ankara havalisindeki **Tabanlı** aşireti içinde, **Oğulbeğlü** cemaatına bağlı olarak kalmıştır¹⁰¹.

Avcı أوجی

Dulkadir Türkmenlerinden olan **Avcı** aşiret¹⁰², Adana¹⁰³, Maraş¹⁰⁴, Bozok¹⁰⁵, Yeni il¹⁰⁶ ve Diyarbekir'e kadar dağılmıştı. Diyarbekir bölgesinde **Bozulus**'a dahil olan cemaat, 1540 tarihinde 48 hane nufusa sahipti¹⁰⁷. **II. Selim** döneminde ise bu mikdar 55 hane 20 mücerrede ulaşmıştı.¹⁰⁸

Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya muhacereti esnasında bazı aşiretlerle birlikte **Halep, Yeni İl, Yüzdeciyân ve Mamalu Türkmenlerinin** arasına karıştığı tesbit olunan Avcı cemaatinin¹⁰⁹, **Bozulus** aşiretlerine yeniden nizam verilmesi esnasında adına tesadüf edilmemesi, bunların daha önce birlikte yayladıkları aşiretlerin yanına dönmediğini göstermektedir.

Avcı aşiretinin bir kolu da Safevi devleti içinde görülmektedir. Bunların, Bozulus'un yaylalara çıktığı ve Osmanlı-İran sınırını sık sık ihlâl ettiği bir sırada Kızılbaş

¹⁰¹ MAD 2993, s. 104; AŞS 58, s. 108; ASŞ 52, s. 17

¹⁰² TD 402, s. 723

¹⁰³ KURT (1985), s. 235

¹⁰⁴ MARAŞ (1988), c.I, s. 16,31, 65, 208, 263, 352; c. II, 509, 510

¹⁰⁵ TD 448, s. 17

¹⁰⁶ ŞAHİN (1980), s. 166

¹⁰⁷ TD 200, s. 975

¹⁰⁸ TD 561, s. 188

¹⁰⁹ MD 80, s. 424

¹¹⁰ SÜMER (1976), s. 175

konfederasyonuna katıldığı veya Dulkadir iline mensup cemaatlerle birlikte daha Şah İsmail zamanında Safevî devletinin hizmetine girmiş olabileceği akla gelmektedir.

Avşar آفشار ، آوشار

XV. yüzyıl başlarında, **Avşarların** mühim bir kısmı, Memlûk devletinin hakimiyeti altındaki Kuzey Suriye'de bulunmakta idi¹¹¹. Bunlar, **Emir Cekem**'in **Memlûk Sultanına** isyan ettiği ve bölgedeki **Türkmenler** üzerindeki baskısı artırdığı sırada, ondan çekindiklerinden 1407'de Akkoyunlu **Kara Yülük Osman Bey**'e katıldılar. Ancak bir müddet sonra yeniden Kuzey Suriye'deki eski yurtlarına döndüler. Bununla birlikte **Kutbeğlü Avşarı** gibi bazı gruplar **Kara Yülük Osman Bey**'in yanında kalmaya devam ettiler¹¹².

Karakoyunlu Kara Yusuf'un, 1418'de Akkoyunlu **Kara Yülük Osman Bey**'i takip ederek Antep taraflarına indiği esnada **Avşarlar**, Kara Koyunlulardan çekinerek Trablus yöresindeki **Safita**'ya inmişlerdi. Burada bazı olaylara karışmaları üzerine Trablus Naibi **Emir Barsbay**, **Avşarları** eski yurtlarına dönmeye ikna etmişti. Onlar dönüş hazırlıklarına başladıkları sırada **Emir Barsbay** ani bir baskın düzenleyerek onları dağıtmayı düşünmüşse de başarılı olamamış; buna mukabil **Avşarlar Barsbay**'in ordusunu ve Trablusu yağma etmişlerdi¹¹³.

¹¹¹ KOPRAMAN (1989), s. 180

¹¹² WOODS (1993), s. 325

¹¹³ KOPRAMAN (1971), s. 86; SÜMER (1980), s. 265; DİYARBEKİRİYYE, c. I. s. 110

Avşarların bir bölümünün Memlûk devletindeki iç çekişmeler ve mahallî kavgalar esnasında Akkoyunlulara dahil oldukları anlaşıyor.

Akkoyunluların siyasî faaliyetlerinde mühim roller oynayan **Avşarlar**, Akkoyunlu devletinde devam eden iç mücadelelerde rol aldıkları gibi **Uzun Hasan Bey**'in Sultan Mehmed ile yaptığı **Otlukbeli savaşı**nda da bulunmuşlardı¹¹⁴. Onlar, **Uzun Hasan Bey**'in ölümünden sonra, Akkoyunlu şehzâdeleri arasında vuku bulan taht mücadelelerine katıldılar. Önce, **Uzun Hasan Bey**'in haleflerinden **Muhammed**'in oğlu **Yusuf**'u, onun ölümünden sonra ise **Murat**'ın oğlu **Yakub**'u desteklediler¹¹⁵.

Avşarların bir bölümü Akkoyunlu konfederasyonundan ayrılarak, Safevî devletinin kuruluşuna iştirâk eden boylar arasında yerlerini aldılar¹¹⁶. Bununla birlikte, Safevî devleti hizmetindeki **Avşarların** büyük bir bölümünün, Kûh Gîluye ve Huzistan bölgesinde bulunan **Avşarlardan** oldukları ortaya konulmuştur¹¹⁷. Bunlar, Safevî devletinde önemli memuriyetlere kadar yükseldikleri gibi Şah İsmail'in, Özbeklere karşı düzenlediği seferlere ve **Yavuz Sultan Selim** ile yaptığı **Çaldıran savaşı**na (1514) da katılmışlardı. Bu savaşta, **Avşar Sultan Ali Bey**, Şah İsmail zannedilerek tutuklanmış, ancak **Şah İsmail** olmadığı fark edilince öldürülmüştü¹¹⁸.

¹¹⁴ KÖPRÜLÜ (1979), c. II, s. 30; WOODS (1993), s. 325; DİYARBEKİRİYE, s. 216, 218, 219, 222, 273, 274

¹¹⁵ WOODS (1993), s. 325

¹¹⁶ SÜMER (1976), s. 24

¹¹⁷ SÜMER (1976), s. 98-100

¹¹⁸ ABBASİ, c. I, k. I, s. 70; SAHAİFÜ'L-AHBÂR (1285) c. III, s. 454; ŞEREFNÂME, c. II, s. 159

Avşarlar, Akkoyunlu devletinin bakiyesi olan **Bozulus** içinde, 1540 tarihinde, 3 cemaati asıl Bozulus'a dahil, 11 cemaati ise **Dulkadir Türkmenlerine** mensup toplam 14 cemaatte 296 hane 40 mücerred nüfus ile en kalabalık topluluklardan birini oluşturmakta idi¹¹⁹. Bu mikdar, **II. Selim** döneminde 6 cemaatte toplam 1305 hane 321 mücerred nüfusa ulaşmıştı¹²⁰.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara sâkini aşiretler içinde yer alan **Avşarlar**, muhaceret esnâsında büyük nüfus kaybına uğramışlardı¹²¹. Bunlardan, **Recebli Avşarı** Rakka'ya¹²², **Genceli Avşarı** ise Hama'ya¹²³ iskân olunmuşlardı. **Recebli Avşarı** daha sonra iskân mahlîni terk ederek Anadolu'ya dağılmıştır¹²⁴.

Azaplu عزبلو

Dulkadir iline mensup cemaatlerden olan **Azaplu**, 1540 tarihinde 49 hane ve 5 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu¹²⁵. Bundan sonraki kayıtlarda adına bir daha

¹¹⁹ TD 200, s. 945, 957, 968, 982, 993, 996, 1001

¹²⁰ TD 561, s. 30, 39, 43, 45, 119, 246, 249

¹²¹ 1064/1653 tarihinde yapılan bir tahrirde nüfuslarının 130 haneye düştüğü görülmektedir. MAD 3739, s. 5, 6

¹²² MAD 701, s. 5

¹²³ KK 2311, s. 20; MAD 8458 s. 64, 72

¹²⁴ MD 136, s. 238,

¹²⁵ TD 200, s. 985

tesadüf edilmeyen **Azaplu** cemaatinin **Dulkadir**¹²⁶ veya **Bozok**¹²⁷ **Türkmenleri** içindeki akrabalarına katılmış olabilecekleri gibi, **II. Selim** döneminde nüfuslarında anormal artış gözlenen aşiretlerden birine dahil olma ihtimali hatıra gelmektedir.

Bayat بیات ، بیادر

Kuzey Suriye'de bulunan ve Memlûk ordusundaki **Türkmenler** arasında da yer alan **Bayatlar**¹²⁸, Memlûk emirlerinden **Cekem**'in isyanı sırasında ondan çekindikleri için **İnallular** ile birlikte Akkoyunlu devletine sığınmışlar¹²⁹, nadir de olsa, bu devletin siyasi faaliyetlerine katılmışlardı. Bu cümleden olarak, **Uzun Hasan Bey**'in Karakoyunlu **Rüstem Tarhan** ile Mardin civarında yaptığı savaşta **Bayatlar** da bulunmuş ve Akkoyunlu ordusunun sol kanadında yer almıştı. Ancak, askerî faaliyetlere katılmakta pek gönüllü olmayan **Bayatlar**, Karacadağ civarındaki yerlerini terk ederek Şam'a gittiler. **Uzun Hasan Bey**'in bunları döndürmek için oğulları **Muhammed** ve **Hâilî**'i görevlendirdi ise de muvaffak olamadı¹³⁰. XVI. yüzyılda **Halep Türkmenleri** arasında görülen kalabalık **Bayat** aşiretlerinin bunların torunları olması galip ihtimaldir.

Safevî devleti kurulduktan sonra **Bayatlar**ın bir bölümü Safevî devletini meydana getiren **Kızılbaş** konfederasyonuna dahil oldu¹³¹. Bunlar, 1589 da, sürmekte olan Osmanlı-Safevî savaşlarına sulh çaraları arandığı bir sırada,

¹²⁶ TD 604, s. 27

¹²⁷ TD 448, s. 24

¹²⁸ TEKİNDAG (1960), s. 83, 84

¹²⁹ DIYARBEKRIYYE, c. I, s. 60;

¹³⁰ SÜMER (1980), s. 225; WOODS (1993), s. 246

¹³¹ ÖZDEĞER (1987), s. 181

Osmanlıların elindeki Nihavend kalesini kuşatan **Arıslu Tahmasb Kulu** Sultan'ın maiyetinde bulmakta idiler. Öte yandan, Çukursa'd (Karabağ), Makü ve Bayezid şehirleri **Bayat** ileri gelenlerince yönetiliyordu¹³². Ancak Safevî devleti hizmetinde görülen bu **Bayatların, Akkoyunlu Türkmenleri** arasında görülen **Bayatlarla** ilgisi olmaması gerekir. Çünkü, Akkoyunlu konfederasyonundan ayrılan^{lar} Şam tarafına gittiği gibi kalanlar da bu devletin yıkılmasından sonra Bozulus içinde yerini almıştır.

Bayatlar, 1540 tarihinde **Bozulus** içinde ikisi asıl **Bozulus'a** dahil¹³³, ikisi de **Dulkadir** ilinden katılan **Şam Bayadı**¹³⁴ olmak üzere toplam 4 cemaat ile temsil olunmakta idi. Bu esnada 170 hane ve 13 mücerred nüfusu bulunan **Bayatlar, II. Selim** döneminde 335 hane ve 201 mücerrede ulaşmıştı.¹³⁵ Öte yandan, **Bayatların** bazı kolları Diyarbekir ve Urfa havalisindeki köylere yerleşerek ziraatçılık ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bu suretle, **Garbi Amid'deki Bayatoğlu ve Arpa Depesi**¹³⁶, **Suruç'a** bağlı **Taşlıöyük**¹³⁷ ve **Eymircan**¹³⁸ köyleri **Bayatlar** tarafından kurularak şenlendirilmişti.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisindeki Tabanlı mukataası içinde yer alan **Bayatlar**, burada **Bayat-ı Atik** ve **Bayat-ı Cedid** olmak üzere iki kola ayrılmışlardı¹³⁹. **Şam Bayadı'nın** adına ise **Bozulus** içinde bir daha

¹³² ŞEREFNÂME II. (1971), s. 250; ABBASÎ, c. I, k. II, s. 231; c. II, k. I, s. 65

¹³³ TD 200, s. 952, 962

¹³⁴ TD 200, s. 997, 981

¹³⁵ TD 561, s. 127, 129, 131, 249

¹³⁶ TD 200, s. 88

¹³⁷ TD 184, s. 91

¹³⁸ TD 184, s. 81

¹³⁹ D. BŞM 3750, s. 12, 13

tesadüf edilmemekle birlikte bu aşiretin bazı kollarının **Kızılbaş** konfederasyonu içinde¹⁴⁰, **Dulkadir ulusu**¹⁴¹ ve **Bozok Türkmenleri** arasında¹⁴², bulunduğu tesbit olunmaktadır.

Beğ Cökerlü بك جوكرلو

Dulkadir ilinden **Bozulus**'a dahil olan bu cemaat, 1540 tarihinde 68 hane ve 8 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu¹⁴³. Diğer aşiretlere göre küçümsenmeyecek bir nüfusları olmasına rağmen adlarına bir daha tesadüf edilmemesi bunların **Dulkadir Türkmenleri** arasına yeniden döndüklerini akla getirmektedir.

Beğdili بكديلي ، بكديلو

Asıl **Bozulus**'a dahil aşiretler arasında yer alan **Beğdili**, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 202 hane, 9 mücerred nüfusu bulunuyordu¹⁴⁴. Aşiret, II. Selim döneminde 6 cemaatle toplam 296 hane ve 69 mücerred nüfusa ulaşmıştı¹⁴⁵.

Beğdili aşiretinin **Bozulus** içinde kalabalık denilebilecek bir nüfusunun bulunmasına rağmen, Akkoyunlu devletinin siyasî faaliyetleri içinde varlığının tesbit olunamaması, bunların **Bozulus**'a **Halep Türkmenlerinden** ayrılarak katılmış

¹⁴⁰ WOODS (1993), s. 247; SÜMER (1980), s. 227-234

¹⁴¹ TD 604, s. 65; MARAŞ (1988), c. II, s. 569

¹⁴² TD 448, s. 8, 28

¹⁴³ TD 200, s. 984

¹⁴⁴ TD 200, s. 917, 966

¹⁴⁵ TD 561, s. 231, 235, 252, 256, 257

oldukları kanaatini uyandırmaktadır. Çünkü, bunların önemli bir kütlesi de **Halep Türkmenleri** arasında yer almakta idi¹⁴⁶.

Beğdili, Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmamıştır. Keza, **Bozulus** ile ilgili vesikalarda da adına tesadüf edilmemektedir. Bundan dolayı, **Beğdililer** yeniden Halep Türkmenleri arasına dönmüş olmalıdır.

Rakka iskânı sırasında Belîç nehri kenarına, Akçakale ile Ayn-ı Rîz arasına yerleştirilen **Beğdili** aşiretlerinin¹⁴⁷, Bozulus ile ilgisini tesbit etmek ise mümkün görünmemektedir.

Öte yandan, **Beğdili** aşiretinin kollarından biri ise **Kızılbaş** konfederasyonu içinde yer almış ve Safevilerin Osmanlılara karşı mücadelelerine katılmışlardır¹⁴⁸.

Bekir Hacılu

بكر حاجلو

Dulkadir Türkmenlerinden olan **Bekir Hacılu** cemaatinin 1540 tarihinde 14 hane nüfusu bulunmakta idi¹⁴⁹. **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadüf edilmeyen bu cemaatin bir kolu da **Dulkadir Türkmenlerinden, Dokuz** taifesine bağlı olarak bulunuyordu¹⁵⁰.

¹⁴⁶ ÖZDEĞER (1987), s. 181

¹⁴⁷ MAD 8458, s. 126

¹⁴⁸ ABBASİ, c. III, k. III, s. 364, 529

¹⁴⁹ TD 200, s. 970

¹⁵⁰ TD 402, s. 259

Burhanlu aşireti erken dönemlerde yerleşik hayata geçtiği için Kanunî Sultan Süleyman döneminde yapılan tahrirde adına tesadüf edilmemektedir. Ancak, **II. Selim** döneminde 144 hane ve 41 mücerred nüfusu bulunduğu tesbit olunmaktadır¹⁵¹. **Burhanlular**, Urfa kazası dahilinde Bozabad'a tâbi **Mustafalu** ve **Ağcaviran**¹⁵² ile Resulayn'a bağlı **Külefli**¹⁵³ köylerine yerleşmişlerdi. Bu aşiret, Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmeyerek yerleşim yerlerinde kalmıştır.

Cerid حريد

Dulkadir iline tâbi olan **Cerid** aşireti¹⁵⁴, 1540 tarihinde **Bozulus** içinde 5 cemaatte toplam 31 hane nüfusa sahip idi¹⁵⁵. Bu mikdar **II. Selim** döneminde 60 hane ve 52 mücerred nüfusa ulaşmıştı¹⁵⁶.

Cerid aşireti, 1606-1607'de konup-göçtükleri mahallerde yağmacılık yaptıkları ve arkalarında hiç bir şey bırakmadıkları için kendilerine "**Sil-Süpür**" adı verilen 2000 hanelik bir grup ile birlikte Revan kalesi önlerinde Safevilere katılmıştı¹⁵⁷. Sil-

¹⁵¹ TD 561, s. 185

¹⁵² MAD 351, s. 76

¹⁵³ MAD 351, s. 103

¹⁵⁴ TD 402, s. 4, 139, 173, 355, 358, 369; TD 604, s. 131; bazı Cerid aşiretleri yerleşik hayata geçmişlerdi. MARAŞ (1988), c. I. s. 173, 175, 278, c. II. s. 591, 638, 655

¹⁵⁵ TD 200, s. 1000, 1003, 1005

¹⁵⁶ TD 561, s. 171, 257

¹⁵⁷ ABBASI, c. II, K. III, s. 547; c.III, k. III, s. 369

süpürlerin Safevî hizmetinde varlıklarını XVIII. yüzyıla kadar devam ettirdiklerine¹⁵⁸ bakılırsa, **Ceridlerin** bu grubun içinden ayrılarak yeniden Anadolu'ya döndüğü ortaya çıkar.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra ikiye ayrılarak bir kısmının **Yeni İl Türkmenlerinin** içine karıştığı tesbit olunan¹⁵⁹ **Ceridlerin** diğer bir bölümü ise Keskin havalisindeki **Bozulus** içinde yer almakta idi.

Orta Anadolu'ya geldikleri 1023/1613'ten biraz sonra Çankırı havalisindeki **Tecirli** aşireti ile de kavgaya tutuşan **Cerid** aşiretine mensup bazı kişiler¹⁶⁰, **Küçüklü** ve **Yabaltun** aşiretlerine mensup olanlarla birlikte Ankara ve çevresinde uzun süre eşkiyalık yaptılar¹⁶¹. Hükümetin, **Keskin** havalisindeki **Bozulus Türkmenlerini** Rakka bölgesine yapılan iskâna tabi tutması ile, Belic nehri boylarına yerleştirilen **Cerid aşireti**¹⁶², bir müddet sonra yavaş yavaş iskân mahallini terk ederek **Çicekdağı** Kırşehri ve Bozok taraflarına dağıldılar. Geride kalanlar ise "giden evlerimiz gelmedi" diyerek birer-beşer kaçıp onlara katıldı¹⁶³.

Bundan sonra, hükümetin onları iskân mahalline geri döndürmek amacıyla üzerlerine gitmesi bir sonuç vermediği gibi, onlar yine eşkiyalık faaliyetlerine başladılar¹⁶⁴. Bunların bir bölümü yakalandıktan sonra Adana'ya iskânları

¹⁵⁸ SÜMER (1980), s. 607

¹⁵⁹ ŞAHİN (1980), s. 231

¹⁶⁰ MD 80, s. 181

¹⁶¹ AŞS 59, s. 279, 294, 323; AŞS 60, s. 207; AŞS 66, s. 463

¹⁶² MAD 8458, s. 39, 127, 147; GŞS 41, s. 41

¹⁶³ MAD 701, s. 4

¹⁶⁴ MAD 701, s. 9; Cevdet Dahiliye, nu :12430

emredildi¹⁶⁵. Bir bölümü ise **Yeni İl'e** bağlı **Pehlivanlu** aşiretine ilhak olunarak, Pehlivanlu boy beyine emanet edildi. Buna rağmen, cemaat içinde eşkiyalık yapanlar oldu¹⁶⁶.

Cerid Sultan Hacılı جرید سلطان حاجلو

Kayıtlarda adına **Cerid Sultan Hacılı** veya **Sultan Hacılı** olarak rastlanılan bu cemaat, **Dulkadir ilinden** olup, **Cerid** aşiretinden ayrılmış ve adını da aşiret kethüdası olan **Sultan Hacı Hüseyin'den** almıştır¹⁶⁷. **Dulkadir Türkmenlerinin** kaydedildiği defterde de yer alan **Sultan Hacılı** cemaati için "Sultan Hacılı tabi-i taife-i m. (Cerid), der vilayet-i Diyarbekir, hane 38" kaydı bulunmaktadır¹⁶⁸. Burada belirtilen cemaat **Bozulus** içinde yer alan aşiret ile ilgili olmalıdır. Nitekim, 1540 tarihli kayıta 46 hane ve 1 mücerred ile temsil olunan **Sultan Hacılı cemaatinin**¹⁶⁹ nüfusu da **Dulkadir ilinde** tutulan kayda yaklaşmaktadır. Adı geçen aşiretin nüfusu **II. Selim** döneminde 98 hane ve 22 mücerrede ulaşmış olmasına¹⁷⁰ rağmen, **Bozulus'un** Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra adına tesadüf edilmemesi, onların göçe katılmayarak bölgede kaldıkları veya **Dulkadir ulusu** içine döndükleri kanaatini uyandırmaktadır.

¹⁶⁵ Cevdet Dahiliye, nu :12430

¹⁶⁶ Cevdet Dahiliye, nu :14214

¹⁶⁷ TD 200, s. 967; TD 561, s. 103

¹⁶⁸ TD 402, s. 344

¹⁶⁹ TD 200, s. 967, 989

¹⁷⁰ TD 561, s. 103

Çağırğanlu چاغرغانلو ، چاغرغانلو

Dulkadir Türkmenlerine mensup **Çağırğanlu**¹⁷¹ aşiretinde 1540 tarihinde **Bozulus** içinde 5 cemaatte toplam 37 hane ve 7 mücerred bulunuyordu¹⁷². **II. Selim** döneminde ise 65 hane ve 24 mücerred nüfusa ulaşmışlardı¹⁷³.

Bozulus aşiretlerinin Orta Anadolu'ya muhacereti esnasında **Dulkadir, Halep** ve **Yeni İl Türkmenleri** arasına dağıldığı gözlenen¹⁷⁴ **Çağırğanlu** aşiretinin bir bölümü de Ankara havalisindeki **Bozulus** içinde yer almıştı. Diyarbekir taraflarında kalan **Çağırğanlu** cemaati mensupları ise Ankara'dakiler ile karıştırılmamak için **Şark Çağırğanlu** diye anılmakta idi. **Şark Çağırğanlu**, Rakka iskânına tâbi tutulmuş¹⁷⁵, ancak Belîç nehri boylarındaki iskân mahallini terk etmişlerdi. Bunlar, iskân mahalline geri döndürülmüşlerse de yeniden dağılarak Orta Anadolu'da **Pehlivanlu** aşiretinin içine karışmışlardı¹⁷⁶.

Öte yandan, Ankara bölgesindeki **Çağırğanlu** cemaati de Rakka'ya götürülmeye çalışılmışsa da, onların iskâna dahil olmadığı merkezî hükümet tarafından bildirilince, vazgeçilmişti¹⁷⁷.

¹⁷¹ TD 604, s. 73, 156, 211; "...Diyarbekir'de kışyalıp Hısın-ı Mansur ve Elbistan taraflarında yaylarlar..." TD 402, s. 767, 718, 720, 721

¹⁷² TD 200, s. 995, 1000, 1001, 1004

¹⁷³ TD 561, s. 148

¹⁷⁴ MD 80, s. 424

¹⁷⁵ MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 185; MAD 10277, s. 45; GŞS 41, s. 40

¹⁷⁶ MAD 701, s. 4

¹⁷⁷ MAD 10187, s. 75

Çavundur چاوندور

Oğuzların büyük boylarından biri olan **Çavundurlar**, 1540 tarihinde asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında 50 hane ve 12 mücerred nufusa sahip bulunuyordu¹⁷⁸. **II. Selim** döneminde ise, 125 hane ve 49 mücerrede ulaşmışlardı¹⁷⁹. **Bozulus** ile ilgili kayıtlarda adlarına bir daha tesadüf olunmamakla beraber, **Çavundur** adının kişi isimlerinde yaygın olarak kullanıldığı, hatta **Oğulbeğlü** aşiretine tâbi **Çavundur** obasının bu adı kethüdaları olan Veli b. **Çavundur**'dan aldığı tesbit olunmaktadır¹⁸⁰.

Çayan چايان

Asıl **Bozulus**'a dahil aşiretler arasında bulunan **Çayan** cemaati 1540 tarihinde 100 hane ve 8 mücerred¹⁸¹, **II. Selim** döneminde ise 138 hane ve 66 mücerred nufusa sahip idi¹⁸². Bununla birlikte, aşiret mensuplarının bir bölümü Şarkî Âmid'e tâbi Uzundere ve Çayanviranı köylerinde ziraatçılık yapmakta idi¹⁸³.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, **Çayan** aşireti mensupları Rumili vilayeti dahiline gitmişler, ancak burada sürekli, yerleşik ahali tarafından "**kazamızda durmayın, ahar yere gidin**" diye taciz edilmişlerdir¹⁸⁴. Karaman

¹⁷⁸ TD 200, s. 939

¹⁷⁹ TD 561, s. 157

¹⁸⁰ TD 561, s. 66

¹⁸¹ TD 200, s. 934

¹⁸² TD 561, s. 79

¹⁸³ TD 200, s. 109

¹⁸⁴ MAD 10306, s. 65

sakini olan **Çayan** cemaatinin bir bölümü Nevşehir kazası dahilinde¹⁸⁵, bir bölümü de Karaman vilayeti dahilinde Ulukışla ile Erikli arasında bulunan Çavuşlu karyesine iskân olunmuştur¹⁸⁶. Hasasun (حساسون) karyesine iskân edilenler ise buranın harabe bir yer olması dolayısıyla bu yer yakınlarındaki Kamışlar karyesine taş evler, okul ve camii yapmak suretiyle yerleşmişlerdir¹⁸⁷.

Cecelü حبلو ، جملو

Dulkadir iline mensup olan **Cecelü** cemaati, **Halep Türkmenleri**¹⁸⁸ ve **Yeni İl**'den¹⁸⁹ başka dört cemaat olarak toplam 68 hane ve 16 mücerred nüfustan oluşan bir kolu da **Bozulus** içinde bulunmakta idi¹⁹⁰. 1540 tarihli bu kayıttan başka adına bir daha tesadüf edilmeyen **Cecelü** aşireti, Bozulus'un dağılması esnasında **Dulkadir ve Yeni İl Türkmenleri** içine karışmış olmalıdır. Öte yandan, Rakka iskânına tâbi tutulan **Cecelü** aşiretinin bir kolunun, iskân mahalline gitmemekte direndiği ve iskân için tekrar tekrar ferman çıkardığı görülmektedir¹⁹¹.

Celahir جلاهر

Asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında görülen **Celahir** cemaati 1540 tarihinde sadece 3 hane nüfusa sahip bulunuyordu¹⁹². Adına bir daha tesadüf

¹⁸⁵ KK 2311, s. 33 .

¹⁸⁶ MAD 9909, s. 226

¹⁸⁷ MAD 9909, s. 49

¹⁸⁸ ÖZDEĞER (1987), s. 197

¹⁸⁹ ŞAHİN (1980), s. 179

¹⁹⁰ TD 200, s. 977, 1000, 1006

¹⁹¹ MAD 8458, s. 40, 127

¹⁹² TD 200, s. 961

edilmemesi bu küçük grubun, büyük aşiretlerden birinin içine katıldığını hatıra getirmektedir.

Çîmelû چملو

Dulkadir iline mensup **Çîmelû** aşireti, 1540 tarihinde **Bozulus** içinde 6 cemaatte toplam 72 hane ve 4 mücerred nufusa sahip idi¹⁹³. **II. Selim** döneminde sadece 12 hane¹⁹⁴ olarak tesbit edilen bu cemaatin, **Bozulus**'un daha Orta Anadolu'ya gelmesinden önce yavaş yavaş **Dulkadir Türkmenleri** arasına dönmeye başladığı zannedilmektedir.

Orta Anadolu'daki **Bozulus** aşiretleri arasında bulunmayan **Çîmelû** aşiretinin bazı kolları **Dulkadir**¹⁹⁵, **Bozok**¹⁹⁶ ve **Yeni İl Türkmenleri**¹⁹⁷ arasında bulunuyordu. Küçük bir cemaat ise Maraş viyayetine tabi Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazası dahilinde Yassı Öyük köyünde ziraat ile meşguldu.

Çepni چپنی

Akkoyunluların, Trabzon Rum devletine karşı 1348'de yaptıkları sefer sırasında, Trabzon havalisinde bulunan **Çepnilerin** bir bölümü Akoyunlulara katılmış; bir asır sonra, **Uzun Hasan Bey**'in Osmanlılarla yaptığı Otlukbeli savaşında da onun yanında

¹⁹³ TD 200, s. 997, 980, 1005

¹⁹⁴ TD 561, s. 256

¹⁹⁵ TD 402, s. 641, 644, 648, 654; TD 604, s. 16

¹⁹⁶ TD 448, s. 2

¹⁹⁷ ŞAHİN (1980), s. 181

yer almışlardı. Akkoyunlu devletinin çöküşünden sonra ise bazı **Çepni** grupları¹⁹⁸ Safevî devletinin hizmetine girmişti¹⁹⁹.

Bozulus Türkmenleri, Akkoyunluların bakiyesini oluşturmakla beraber, bunların ilk tarihlerinde **Çepniler** yer almamaktadır. Ancak, **Ulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan tahrirlerde **Çepni** aşiretine tesadüf edilmektedir.²⁰⁰ Bunların bir bölümünün de Diyarbakir havalisindeki **Bozulus** içinde kaldığı göz önüne alınınca, **Çepnilerin** Güneydoğu'da yaşamamakla beraber ilk iki tahrirde tâbi tutulmadıkları anlaşılmaktadır.

Çepniler, Recebli Avşarı içinde bulundukları esnada Keskin havalisindeki **Bozulus Türkmenleri** ile birlikte Rakka iskânına tabi tutulmuştur.²⁰¹ Diyarbakir havalisinde kalan **Çepniler** ise, Rakka'ya gönderilmişse²⁰² de, daha önce iskâna tabi tutulan akrabaları ile birlikte iskân mahallinden firar etmişlerdir. Bu sıralarda başlarında **Kantemir Kethüda** bulunduğu için "**Kantemir Çepnisi**" diye anılan bu aşiretin iskân mahalline geri döndürülmesi mümkün olmayınca²⁰³ Rumili sakini Bozulus'a ilhak olunmuş²⁰⁴, nihayet Aydın vilayetinde Selendi kazasına tâbi Darıbükü denilen mevzie iskân edilmiştir.²⁰⁵ Ancak, eşkiya baskısı yüzünden yeniden

¹⁹⁸ WOODS (1993), s. 251

¹⁹⁹ SÜMER (1976), s. 50, 104

²⁰⁰ KK 2688, s. 53; MAD 3741, s. 8

²⁰¹ MAD 8458, s. 39, 40, 62, 127, 147; GŞS 41, s. 41

²⁰² MAD 8458, s. 175

²⁰³ MAD 701, s. 8

²⁰⁴ MAD 701, s. 4,8 ; MAD 10187, s. 80

²⁰⁵ MAD 701, s. 4

dağılmışlarsa da hükümet tarafından yaz ve kış buradan ayrılmamaları hususu sıkı sıkıya tenbih olunmuştur²⁰⁶.

Çiçeklü

چيچكلو

Dulkadir iline dahil olan ve yine adına sadece 1540 tarihli defterde tesadüf edilen **Çiçeklü** cemaatinin, **Bozulus** içinde 15 hane ve 1 mücerred nüfusu bulunuyordu²⁰⁷. Öte yandan, Safevî devleti hizmetine giren **Türkmenler** arasında görülen **Çiçeklü** aşireti, **Şah İsmail**'in iltifatına mazhar olmuş ve aşiret beyi İzzeddin, Şiraz valiliğine kadar yükselmişti²⁰⁸. **Çiçeklü** aşiretinin akrabalarının bir bölümü ise Maraş vilayetinde Zamantı kazası dahilinde bulunan Deriklü Viran, Çörmüşek Viranı ve Yıldırım Viranı köylerine yerleşmiş olup ziraatçılık ile meşgul idiler²⁰⁹.

Çobu ، چوبی ، چوبو

Asıl **Bozulus'a** dahil cemaatler arasında bulunan **Çobu**²¹⁰ aşireti, 1540 tarihinde 29 hane ve 5 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu²¹¹. **Bozulus**'un ikinci tahririnde (TD 561) adına tesadüf edilmediği gibi Orta Anadolu'ya gelen aşiretler

²⁰⁶ Cevdet Dahiliye, no:4730

²⁰⁷ TD 200, s. 1003

²⁰⁸ SÜMER (1976), s. 49, 181

²⁰⁹ MARAŞ (1988), c. II. s. 753, 754, 810

²¹⁰ F. SÜMER (1949), bu adı Akkoyunlu aşiretleri arasında bulunan Çölü (چولی), aşiretinin imlâsına uygun olarak "Çölü" diye okumuştur. Ancak, takibeden vesikalarda (چوبی ، چوبو ، چوبی), yazılışları dikkate alarak "Çobu" şeklinde okunmasını tercih ettik.

²¹¹ TD 200, s. 957

arasında da bulunmamaktadır. Bununla birlikte, **Çobu** aşiretinin Diyarbakir havalisinde kalan **Bozulus madesi** içinde yer aldığı ve Rakka iskânına tâbi tutulduğu tespit olunmaktadır.²¹²

Öte yandan, **Dulkadir Türkmenleri** arasında Avşar taifesine tâbi **Çoblu** (چوبلو) cemaatine tesadûf olunmaktadır,²¹³ ki bunlar **Bozuluştaki Çobu** aşiretinin akrabaları olmalıdır.

Çübeklü / Çeviklü چوبكلو

Dulkadir Türkmenlerine mensup olan **Çübeklü** aşiretinin adına sadece 1540 tarihinde tesadûf edilmektedir. Bundan sonra, dağıldığı tahmin edilen bu aşiretin bahsedilen tarihte 41 hane 5 mücerred nüfusu bulunmakta idi.²¹⁴

Dalgıç/ Dalguç طالنوح

Dulkadir Türkmenlerine mensup olan bu cemaat, 1540 tarihinde 42 hane ve 4 mücerred²¹⁵ ; **II. Selim** döneminde ise iki cemaatte toplam 99 hane ve 55 mücerred nüfusa sahip idi²¹⁶. **Dalguç** aşiretinin bir kolu da **Dulkadir Türkmenleri** arasında bulunuyordu²¹⁷. Bunlardan başka, **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadûf edilmeyen **Dalguç** aşireti, **Bozulus**'un dağılması esnasında **Dulkadir Türkmenlerine** karışmış olmalıdır.

²¹² MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185; MAD 10277, s. 45; GŞS 41, s. 40

²¹³ TD 604, s. 171

²¹⁴ TD 200, s. 987

²¹⁵ TD 200, s. 997

²¹⁶ TD 561, s. 107, 108

Danişmendl 

طاشمندلو ، دانشمندلو

Danişmendl  beyliğinin bakiyeleri olduğu öne s r len²¹⁸Danişmendl  aşireti Anadolu'da bir çok bölgeye dağılmış idi²¹⁹.

Asıl **Bozulus** aşiretleri arasında kaydolunan **Danişmendl ** aşireti 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 232 hane ve 34 mücerred nufusa sahip idi²²⁰. Bu sayı, **II. Selim** döneminde 326 hane ve 87 mücerred e ula mı tı²²¹.

Danişmendl  aşireti Orta Anadolu'ya geldikten sonra Aydın, Karaman ve Ankara arasında dağılmıştır.

Öte yandan, XVII. yüzyıl ba larında **Bozok**, **Halep** ve **Dulkadir Türkmenlerine** mensup **K  ne**, **Kürd Mihmadlu**, **Sermayel **, **Selmanlu**, **Ka ık ı**, **Bıçakçı**, **Karamanlu** gibi bazı aşiretler biraraya getirilerek **Danişmendl  kazası** oluşturulmuştur. **Kırşehir**, Ankara, Kütahya ve Aydın'a kadar geniş bir sahada yaylak ve kışlak hayatı sürdüren **Danişmendl  kazası** aşiretlerinin bir bölümü Kütahya'ya iskân olunmu tur²²².

²¹⁷ TD 402, s. 348

²¹⁸ Y NAN  (1978), c. III. s. 478; ÖZAYDIN (1993), c. VIII, s. 474

²¹⁹ TD 604, s. 200; TD 79, s. 484; TD 402, s. 3, 285, 293; Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, c. I, s. 22; MARAŞ (1988), c. I. s. 144; c. II, s. 798; KURT (1985), s. 86;  AH N (1980), s. 185

²²⁰ TD 200, s. 963, 964

²²¹ TD 561, s. 82, 245

²²² Danişmendl  kazası ve a iretlerine dair bazı referanslar için bkz. MAD 10163, s. 10; MAD 9830, s. 153; MAD 701, s. 62; MAD 16077, s. 22; MAD 10306, s. 64; MAD 692, s. 71; MAD 6415, S. 153; MAD 9909, S. 363; AT K  IKAYET DEFTER  2, s. 992. MAD 5910, s. 6-40; D-B M. 217, s. 1-11

İshak Danişmendlū اسکو دانشمندلو

Bozulus içinde **Danişmendlū** aşiretinin bir kolu olarak bulunan **İshak Danişmendlū** cemaati 1540 tarihinde 72 hane ve 20 mücerred²²³ **II. Selim** döneminde ise 86 hane ve 15 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu²²⁴. Aşiret, ilk tahririn yapıldığı dönemden itibaren yavaş yavaş yerleşik hayata geçmiş, Şarki Amid'de İshak **Danişmendlū**²²⁵, Urfa kazasında **Bozabad**'a bağlı Kadı Kendi nam-ı diğer Yaylacık ve Sınırkendi (Senirkendi)²²⁶, Kızılöyük²²⁷ Kırkpınar ve Barak Mağara²²⁸, Diziyumru ve Yaylacık nam-ı diğer Körce Kuyu²²⁹ köylerini kurarak ziraat ile meşgul olmuşlardır.

Dodurga طوطورغ ، دودرغ

Aslında **Dulkadir Türkmenlerine** mensup olan **Dodurga** aşireti²³⁰ **Bozulus** içinde üç cemaat halinde bulunuyordu. 1540 tarihinde 214 hane ve 38 mücerred²³¹, **II. Selim** döneminde ise 6 cemaatte toplam 197 hane ve 78 mücerred nüfusa sahip

²²³ TD 200, s. 942

²²⁴ TD 561, s. 192

²²⁵ TD 200, s. 142

²²⁶ TD 965, s. 139; TD 362, s. 135; MAD 351, s. 79

²²⁷ TD 965, s. 130; TD 362, s. 127

²²⁸ TD 965, s. 128; Td 362, s. 126

²²⁹ TD 965, s. 154; TD 362, s. 147

²³⁰ "Cemaat-ı Dodurga, nâm-ı diğer Kudeklü, kışlakları ve yaylakları Diyarbekir'dedir" TD 402, s. 460

²³¹ TD 200, s. 971, 976

idi²³². Burada, cemaat sayısındaki artışa rağmen nüfus sayısındaki denklik göze çarpmaktadır. **II. Selim** döneminde diğer aşiretlerdeki aşırı nüfus artışı göz önüne alındığında **Dodurgaların** nüfus takviyesini gerçekleştiremediği akla gelmektedir.

Öte yandan, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra buradaki **Türkmenler** arasında adlarına rastlanmaması, onların Orta Anadolu'ya yapılan göçe katılmadığını göstermektedir.

Dokuz طقوز

Dulkadir ilinin büyük taifelerinden biri olan **Dokuz** aşireti **Bozulus**'tan başka **Yeni İl Türkmenleri** arasında²³³ da bulunuyordu. Bunların bazı kolları ise Maraş Vilayetinde yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamıştı²³⁴.

Bozulus içinde, 1540 tarihinde dört cemaatte toplam 44 hane nüfusu olan **Dokuz** aşiretinin²³⁵, **II. Selim** zamanında 365 hane ve 183 mücerred nüfusa ulaştıkları gözlenmektedir²³⁶. Bu yükseliş, **Dulkadir Türkmenleri** tarafından nüfus takviye edilmesi ile ilgili olmalıdır.

²³² TD 561, s. 7,8, 10-12

²³³ ŞAHİN (1980), s. 187, 188

²³⁴ MARAŞ (1988), c. I, s. 332, 364, 368, 377

²³⁵ TD 200, s. 1002, 1004, 1006

²³⁶ TD 561, s. 23, 28, 29, 249

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra büyük nüfus kaybına uğrayan **Dokuz aşireti**²³⁷, Ankara havalisindeki **Türkmenler** arasında bulunmakta idi.

Dolulu طولو ، طولو

Adına sadece 1540 tarihli defterde tesadüf edilen bu cemaat **Dulkadir Türkmenlerine** mensup olup, **Bozulus** içinde 6 hane ve 2 mücerred nüfusa sahip idi²³⁸. Bundan sonra muhtemelen diğer aşiretler arasında karışarak kaybolmuştur.

Doyran طويران

Adı sadece, **II. Selim** döneminde görünmesine rağmen, **Kanunî** devrinin sonlarında Harran nahiyesine tâbi Mehmed Hilâl nam-ı diğer Evim Küre Beğ köyüne yerleşerek ziraat ile meşgul olduğu tespit olunan²³⁹ **Doyran** cemâati, aslında **Dulkadir ulusundan** olup **Bozulus** içinde 297 hane ve 75 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu²⁴⁰. Bu kayıtlardan başka adına bir daha tesadüf edilmemektedir. Bu husus yeniden **Dulkadir Türkmenleri** arasına dönmüş olmaları ile ilgili olmalıdır.

²³⁷ MAD 3739, s. 8

²³⁸ TD 200, s. 1006

²³⁹ TD 965, s. 216; TD 362, s. 194

²⁴⁰ TD 561, s. 211

Döger دؤگەر

Memlûklar tarafından Gazze ile Diyarbekir arasında yurt verilen **Türkmenler** arasında bulunan **Dögerler**²⁴¹, XVI. yüzyılda Diyar-ı Mudar, Urfa ve Siverek'in kuzeyindeki Orta Fırat kıvrımından Rakka ve Caber'e kadar uzanan bozkır sahada göçerlik ediyorlardı²⁴². Ne varki, **Arap** kabilelerinin baskısı ve Memlûk nüfuzunun Kuzey Suriye'ye kadar uzanması yüzünden bölgenin tam hakimi değillerdi. Öte yandan, Memlûk ordusunda yer alan büyük **Türkmen** gücünün içinde **Dögerler** de yer almakta idi²⁴³.

Akkoyunluların **Kara Yülük Osman Bey** idaresinde Diyarbekir çevresinde hakimiyet kurmaya çalıştıkları esnada **Döger Salim**'in oğlu **Dimaşk Hoca** 20000 evlik **Döger** topluluğunun başında bulunuyor ve Urfa, Siverek, Suruç, Harran, Caber ve Rakka şehirlerini hakimiyetinde tutuyordu²⁴⁴. **Dimaşk Hoca**'nın kardeşi **Gökçe Musa** ise bu şehirlerden Rakka, Caber ve Urfa'nın emiri idi²⁴⁵.

Şam bölgesindeki **Arap Uneyn** taifesinin reisi **Emir Nuayr**'ın **Dimaşk Hoca**'yı öldürüp yerine **Gökçe Musa**'yı bey tayin etmesi üzerine **Kara Yülük**, önce Arapların üzerine yürümüş²⁴⁶, sonra aynı hızla hareket ederek Urfa'yı da **Dögerlerin**

²⁴¹ ZAHİRİ (1984), s. 105; TEKİNDAG (1960), s. 85-94

²⁴² AŞIKPAŞAOĞLU (1985), s. 14; İBN-İ KEMAL (1970), c. I. s. 43; WOODS (1993), s. 72, 73; KOPRAMAN (1989), s. 180

²⁴³ ZAHİRİ (1894), s.105

²⁴⁴ SÜMER (1953), s. 147; DIYARBEKİRİYYE, s. I. s. 53, 57

²⁴⁵ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 57

²⁴⁶ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 66, 67

elinden almış; bu suretle **Döğerlerin** bir bölümü Akkoyunlulara dahil olmuştu²⁴⁷. Bu hareket, **Döğerlerin** Akkoyunlulara karşı düşmanlık duygularını artırdı. Onlar, Karakoyunluların yanında açıktan yer alarak, Akkoyunlularla yapılan savaşlara katıldılar. 1421 yılında **Kara Yusuf**'un oğlu **İskender** ile **Kara Yülük Osman Bey**'in mücadelesi esnasında, **Osman Bey**'in yanında bulunan **Gökçe Musa**, **İskender Bey**'in saflarına geçerek Akkoyunluların mağlup olmasında âmil oldular²⁴⁸.

Kara Yülük Osman'ın ölümünden sonra oğullarından **Ali Bey** Diyarbekir'i Hamza ise Mardin'i ele geçirmişti. Bu karışıklık esnasında Cihangir Mirza'da ganimet elde etmek düşüncesiyle Karacadağ civarına gelip Memlûk askerlerine baskın düzenlemek istedi. Ancak, Memlûkları destekleyen **Döğerli Gökçe Musa** ondan önce davranarak Akkoyunlu askerlerini kuşattı. Aralarında geçen çetin mücadeleden sonra Akkoyunlu askerleri bozuldu; **Cihangir Mirza** yakalandı. **Gökçe Musa** onu, yanındaki esir beylerle birlikte Memlûk sultanına gönderdi²⁴⁹.

Sultan Hamza'nın, yeğenleri **Uzun Hasan** ve **Cihangir Mirza** ile mücadelesi sırasında, **Uzun Hasan**'ın yanında **Döğerlerden** bir "Mülâzım" bulunuyordu. Bu kişi **Sultan Hamza**'nın Urfa'da **Uzun Hasan** ve **Cihangir**'i kuşattığı esnada onlara, amcalarına karşı vur-kaç taktiği uygulamalarını önermiş, bu sayede **Sultan Hamza**'nın mağlup edilmesine vesile olmuştu²⁵⁰. Görülüyor ki, **Döğerler** hem Akkoyunlularla hem de Karakoyunlularla münasebette bulunmalarına

²⁴⁷ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 66, 67; SÜMER (1953), s. 147

²⁴⁸ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 77-79; SÜMER (1953), s. 148

²⁴⁹ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 121-123; KOPRAMAN (1971), s. 110; SÜMER (1953), s. 149

²⁵⁰ DIYARBEKİRİYYE, c. I. s. 160

rağmen her iki devlet ile de tam bir dostluk içinde olmamışlardır. Safevî devletinin kurulmasından sonra bazı **Döğer** oymakları, bu devletin hizmetine girerek "**Türkmen Oymak**" içinde yer almışlardır.²⁵¹

Bozulus içinde, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 187 hane ve 18 mücerred nüfusa sahip olan **Döğerler**²⁵², II. Selim döneminde 129 hane ve 25 mücerrede düşmüşlerdi²⁵³. Bunun sebebini, onların yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamaları ile açıklamak mümkün gözükmemektedir. Nitekim, daha **Kanunî Sultan Süleyman** devrinden itibaren Urfa kazasında şehre tâbi Alibar Dorcu²⁵⁴, Kazan nahiyesine tabi Yazıvıran²⁵⁵ ve Mağara²⁵⁶, Kuruca²⁵⁷; Kaya Haydar nahiyesine tabi **Örenli**²⁵⁸; Colap nahiyesine tâbi Yâr Kulu nam-ı diğer Tavşanlı²⁵⁹, Battal Tepe²⁶⁰, Efzuniye Pınarı²⁶¹, Boztepe²⁶², Birce Kuyu²⁶³, Çungaroğlu²⁶⁴, Karaca Reyhan²⁶⁵ köylerini kurarak yerleşmeye ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardır.

²⁵¹ SÜMER (1976), s. 183; WOODS (1993), s. 252

²⁵² TD 200, s. 943, 945

²⁵³ TD 561, s. 180, 248

²⁵⁴ TD 965, s. 65; TD 362, s. 74

²⁵⁵ TD 965, s. 276; TD 362, s. 237

²⁵⁶ TD 965, s. 282; TD 362, s. 241

²⁵⁷ TD 965, s. 288; TD 362, 242

²⁵⁸ TD 965, s. 289; TD 362, s. 246

²⁵⁹ TD 965, s. 99; TD 362, s. 101

²⁶⁰ TD 965, s. 100; TD 362, s. 102

²⁶¹ TD 965, s. 101; TD 362, s. 103

²⁶² TD 965, s. 117; TD 362, s. 115; MAD 351, s. 49

²⁶³ TD 965, s. 117; TD 362, s. 115

²⁶⁴ TD 965, s. 110; TD 362, s. 111

²⁶⁵ TD 362, s. 110; TD 965, s. 110

Bozulusun Orta Anadolu'ya gelmesi ve dağılması esnasında **Döğerlere** tesadüf edilmemekle birlikte, onlardan 40-50 hanelik bir grubun, Rakka iskânına tabi tutulduğu ve iskân mahallerinde ziraatçılık yaptıkları tespit olunmaktadır²⁶⁶ **Bozulus Döğerlerinin** İskân firârîleri arasında ve eşkiyalık faaliyetleri içinde görülmemesi onların, sâkin bir hayat sürdüklerini ve tedricen yerleşik hayat geçtiklerini göstermektedir.

Öte yandan, **Halep Türkmenleri** içinde yer alan **Döğerler** bulundukları bölgeye göre **Halep** veya **Hama Döğeri** diye anılmakta idi²⁶⁷. Bunların ekseriyeti Hama ve Humus bölgesine iskân olundular²⁶⁸. **Hama Döğerlerinden** bir bölük **Yeni İl Türkmenleri** içinde bulunuyordu²⁶⁹. **Döğerlerden** bazı küçük gruplara ise Maraş vilayeti²⁷⁰ ve Sis kazasında²⁷¹ tesadüf edilmektedir.

Ensarlu انصارلو

Asıl **Bozulus'a** dahil olan bu cemaat 1540 tarihinde 14 hane nüfusa sahip idi²⁷². **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

²⁶⁶ MAD 8458, s. 176

²⁶⁷ ÖZDEĞER (1987), s. 212-214; SÜMER (1953), s. 155-157

²⁶⁸ ORHONLU (1987), s. 66-68

²⁶⁹ ŞAHİN (1980), s. 252

²⁷⁰ MARAŞ (1988), c. I. s. 143

²⁷¹ HALAÇOĞLU (1979), s. 848

²⁷² TD 200, s. 962.

Eymür **أَيمُر ، أَمِير ، أَمِير**

Uzun Hasan Bey'in **Karakoyunlu Rüstem Tarhan** ile 1448/49 da giriştiği mücadelelerden birinde **Akkoyunlu** ordusunun sol kanadında yer alan **Eymürler**, **Akkoyunlu** devletinin çöküşünden sonra **Safevî** devletinin hizmetine girmişlerdi. Burada, **Eymürlü Yâr Ali Han**'ın oğlu **Mehmed Yâr Han**, **Esterabad** emîri iken **Türkmen Ohlu** aşireti mensupları tarafından öldürülmüştü²⁷³. **Eymürlü Sultan Halil** de **Karabağ** emirliğine kadar yükselmişti²⁷⁴.

Akkoyunlulara mensup **Eymür** aşireti, 1540 tarihinde **Bozulus** içinde sadece 3 hane ile temsil olunuyordu²⁷⁵. Buna mukabil, **Dulkadir Türkmenlerine** mensup iken **Bozulus**'a dahil olan 7 **Eymür** cemaatinde toplam 150 hane ve 17 mücerred nüfus bulunmakta idi²⁷⁶. **II. Selim** döneminde 92 hane ve 56 mücerred nüfusu bulunan **Eymür** cemaatinin²⁷⁷ nüfusunda artış gözlenmemektedir.

Orta Anadolu'ya gelen **Bozulus** aşiretleri arasında adına H. 1188/M. 1718'de yapılan bir tahrirde tesadüf edilen **Eymürlerin**²⁷⁸ nüfus kaybına uğramış olması, bunlardan bazı grupların **Yeni İl, Halep** ve **Dulkadir Türkmenleri** arasına karıştığı, bir bölümün ise yerleşik hayata geçmiş olabileceğini hatıra gelmektedir. Nitekim, daha **Kanunî** devrinden itibaren **Güneydoğu Anadolu**'daki köylere

²⁷³ ABBASİ, C. II, K. II. S. 328

²⁷⁴ ABBASİ, c. III, K. III. s. 365; SÜMER (1976), s. 180

²⁷⁵ TD 200, s. 966

²⁷⁶ TD 200 s. 987, 988, 995, 996, 998, 999, 1006

²⁷⁷ TD 561, s. a170

²⁷⁸ KK 2311, s. 57

yerleşmeye başladığı ve Garbî Amid'de Karacaviran nam-ı diğer Eymürlü²⁷⁹, Şarkî Amid'de Eymürlü²⁸⁰ ve Eymür Bulgulu²⁸¹ köylerinde ziraî faaliyetlerde bulundukları tespit olunmaktadır.

Halep Türkmenleri arasındaki **Eymürler** Hama ve Humus topraklarına iskân edilmiş²⁸², bir bölüm ise **Yeni İl Türkmenleri** içine katılmıştı²⁸³. Öte yandan **Eymürlerden** bazı kollara Yozgat²⁸⁴, Dulkadir²⁸⁵, Kütahya ve Karahisar-ı Sahip²⁸⁶ te tesadüf edilmektedir.

Güherlü / Gevherlü کوهلو ، گهرلو

Asıl **Bozulus** içinde, 1540 tarihinde 109 hane 3 mücerred nüfusa sahip olan **Gevherlü** aşireti²⁸⁷, **II. Selim** döneminde 212 hane ve 84 mücerred nüfusa ulaşmıştı. **Bozulus** ile Orta Anadolu'ya gelen **Gevherlü** aşireti, **Bozulus**'ün dağılmasından sonra Aydın sakini **Türkmenler** arasında yer almıştır. Buradaki **Germenç**, **Çökellik**, **Mihmatlı** ve **Karabağ** cemaatlerinin **Gevherlü**'ye tabi olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁸.

279 TD 200, s. 101

280 TD 200, s. 120

281 TD 200, s. 120

282 ORHONLU (1987), s. 67, 70

283 ŞAHİN (1980), s. 253, 255

284 TD 448, s. 5

285 TD 604, s. 43

286 Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I (1993), s. 18, 180

287 TD 200, s. 932

288 KK 2638, s. 35-39

Öte yandan, **Dulkadir Türkmenleri** arasında görülen **Gevher** cemaati²⁸⁹, **Bozulus**'taki **Gevherlü**'nün akrabası olmalıdır.

Gündeşlü کوندشلو

Dulkadir iline mensup olan **Gündeşlü** cemaati, 1540 tarihinde biri asıl **Bozulus** içinde (biri کوندشلو imlası ile) 6 cemaatte toplam 234 hane ve 24 mücerred nüfusu bulunuyordu²⁹⁰. Bu miktar, **II. Selim** döneminde 8 cemaatte toplam 654 ve hane 141 mücerred nüfusa ulaşmıştı²⁹¹. **Gündeşlü** aşiretinin bazı kolları Urfa kazasında Sanducak-ı Ulyâ²⁹² ile **Cullab** nahiyesinde Okçu-i Kebir ve Ankar Mağarası²⁹³, Bulak nahiyesinde Sim²⁹⁴ köylerine yerleşmişlerdi.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, **Bozulus** ile ilgili tahrirlerde adına tesadüf edilmeyen **Gündeşli** aşiretinin bir bölümünün Keskin kazasına tâbi köylerde kışladıkları görülmektedir²⁹⁵. Rakka iskânına tabi tutulan aşiretler arasında da bulunan **Gündeşlülerin**²⁹⁶, iskân mahallini terk eden cemaatlerle birlikte Diyarbakir, Mardin, Erzurum, Çıldır, Manisa ve Saruhan kazalarına dağıldıkları tespit olunmaktadır²⁹⁷.

²⁸⁹ TD 604, s. 57

²⁹⁰ TD 200, s. 953, 989-992

²⁹¹ TD 561, s. 12-16, 20

²⁹² TD 200, s. 953

²⁹³ TD 965, s. 107; TD 362, s. 108

²⁹⁴ TD 965, s. 176

²⁹⁵ AŞS 36, s. 36

²⁹⁶ MAD 701, s. 12; ORHONLU (1987), s. 95

²⁹⁷ MAD 9517, s. 64; MAD 701, s. 5, 12; ULUÇAY (1955), s. 62, 67

Gündeşlü aşiretinin bazı kolları ise **Dulkadir**²⁹⁸ ve **Yeni İl Türkmenleri** arasında bulunmakta idi²⁹⁹.

Gündüzlü کوندوزلو

Bozulus'u meydana getiren aşiretlerden olan **Gündüzlülerin** **Avşar** oymaklarından biri olduğu ve **Akkoyunlu** fetihleri sırasında bir bölümünün İran'a gittiği ortaya konulmuştur³⁰⁰. **Bozulus** içindeki **Gündüzlü** cemaati bunların bakiyyeleri olmalıdır.

Gündüzlü aşireti **Bozulus** içinde 1540 tarihinde 23 hane ve 5 mücerred³⁰¹, **II. Selim** döneminde ise 21 hane ve 15 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu³⁰². Orta Anadolu'daki **Bozulus** aşiretleri arasında görülmeyen bu aşiretin **Yeni İl Türkmenleri** içine karışmış olması ve buradaki **Gündüz Afşarı**³⁰³ adıyla kayıtlı bulunan aşireti oluşturması kuvvetli ihtimaldir.

Hacılı حاجلو ، حاجلو

Bozulus'un ilk tahririnde **Dulkadir Türkmenlerine** dahil cemaatler arasında bulunan **Hacılı** aşiretinin, **Akkoyunlu** konfederasyonu içinde yer alan **Hacılı** aşireti ile akrabalık ilişkisini ortaya koymak hayli zor görünmektedir. Çünkü "**Hacı**" adının

²⁹⁸ TD 402, s. 85, 102

²⁹⁹ ŞAHİN (1980), s. 196

³⁰⁰ SÜMER ((1976), s. 188, 190

³⁰¹ TD 200, s. 946

³⁰² TD 200, s. 946

³⁰³ ŞAHİN (1980), s. 254, 275

yaygın olarak kullanılması bu hususun aydınlatılmasını engellemektedir. **Bozulus**'taki **Hacılı** aşireti 1540 tarihinde sadece 3 hane ile temsil olunmakta idi³⁰⁴.

Halil Hacılı

حلیل حاجلو

Adına sadece **Bozulus**'un ilk tahririnde tesadüf edilen **Halil Hacılı** cemaati, asıl **Bozulus** içinde 19 hane 4 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu³⁰⁵.

Hamza Hacılı

حمزه حاجلو

Kara Yülük Osman Bey zamanında Akkoyunlulara katıldığı öne sürülen **Hamza Hacılı** aşiretinin³⁰⁶ Akkoyunlu ordusunda yer aldığı, zaman zaman da taht kavgalarına karıştığı görülmektedir³⁰⁷.

Bozulus içinde 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 181 hane 6 mücerred nüfusu bulunan **Hamza Hacılı** aşireti³⁰⁸, II. Selim zamanında dört cemaatte 567 hane ve 136 mücerred nüfusa ulaşmıştı³⁰⁹. **Hamza Hacılı** cemaatinden **Kasım b. Beşaret**'e Diyerbekir vilayetinde Doğancık nahiyesine tabi Dağılgan Çavuş, Yolgeçen, Yasilca Dorcu; yine aynı cemaatten Beşaret, Seyfeddin, Ahmed ve Hacı adlı kişelere de Suluca Tepe ile Til-i Süflâ tımar olarak verilmişti³¹⁰. Öte yandan, Urfa

³⁰⁴ TD 200, s. 1003

³⁰⁵ TD 200, s. 929

³⁰⁶ WOODS (1993), s. 334

³⁰⁷ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 133; c. II, s. 359

³⁰⁸ TD 200, s. 935, 937

³⁰⁹ TD 561, s. 110, 113, 114, 117, 245

³¹⁰ TD 358, s. 126

kazasında **Cullop** nahiyesine tabi Neccar Dorcu karyesi de **Hamza Hacılu** aşiretinin bir kolu tarafından şenlendirilmişti³¹¹.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Karaman ve Rumili bölgelerine dağılan **Hamza Hacılu** aşiretinden bazı gruplar Antalya'ya³¹² ve Karahisar-ı Sahib'e³¹³ kadar dağılmışlardı. Aşiret mensupları arasında eşkiyalığa temayülü bulunanlar olmakla³¹⁴ birlikte genellikle sâkin bir hayat sürdükleri, vergilerini düzenli ödedikleri halde sık sık fazla vergi talebi ile rahatsız edildikleri tespit olunmaktadır³¹⁵.

Diyarbakir bölgesinde kalan Beyrek Bey oğlu Mehmed idaresindeki **Hamza Hacılu** cemaati mensupları ise Rakka iskânına tâbi tutulmuş; Belic nehri boylarına yerleştirilmiştir³¹⁶.

Harbendelü ، خرمندەلو

Memlûk devletinde Gazze'den Diyarbakir'e kadar olan sahada yer alan **Türkmenler** arasında da adına tesadûf edilen **Harbendelü** aşireti³¹⁷, Akkoyunlu konfederasyonu içinde bulunduğu sıralarda, **Uzun Hasan Bey** tarafından Çemişkezek'in Akkoyunlu ülkesine dahil edilmesi ile görevlendirilmiş, onlar da bunu

³¹¹ TD 965, s. 99; TD 362, s. 101

³¹² WOODS (1993), s. 334

³¹³ Cevdet Dahiliye, nu :12987

³¹⁴ MAD 8458, s. 219

³¹⁵ MAD 3244, s. 61; MAD 10187, s. 80; Anadolu Ahkâm 5, s. 133; Cevdet Dahiliye, nu: 12987

³¹⁶ MAD 8458, s. 38, 126

³¹⁷ ZAHİRİ (1894), s. 105; TEKİNDAG (1960), s. 83, 84.

gerçekleştirmişlerdi³¹⁸. **Harbendelü** aşiretinin bir kolu da Safevî devletinin hizmetinde yer aldıkları tespit olunmuştur³¹⁹.

Bozulus'un ilk tahririnde görülmeyen **Harbendelü** aşireti, **II. Selim** döneminde 528 hane ve 218 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu³²⁰. **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonrada Keskin havalisinde bulunan Harbendelülerin nüfusunun büyük bir bölümü kaybettiği görülmektedir³²¹. Bu durum, **Bozulus**'un dağılmasının bir neticesi olarak ortaya çıktığı aşîkârdır. Öte yandan, bunların bir bölümünün de Güneydoğu Anadolu'da kaldığı, Diyarbakir ve Mardin bölgesindeki köylere yerleştikleri anlaşılmaktadır³²². Bunların bazı kolları ise Malatya vilayeti dahilindeki Nasır Beğ Mescidi mahallesi ile Şehr nahiyesi tabi Korucuk, Kasaba nahiyesinde Enemendik-i Süfla, Cubas nahiyesine tâbi Mermercik ve mezraa-i Alıncık, Kîçik Hacılı nahiyesinde Karahisar, Kurt Kuyu, Ambarcık, Argavun nahiyesinde Çemiş köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul oldukları görülmektedir³²³.

Harbendelü aşiretinin bir bölümü Rakka iskânına tâbi tutulmuşsa da, iskân mahallini terk ederek Bozok'ta **Salarlu**, **Mamalu** ve **Pehlivanlu** aşiretlerinin içine

³¹⁸ ŞEREFNÂME (1971), c. II, s. 190

³¹⁹ SÜMER (1976), s. 160, 174

³²⁰ TD 561, s. 135, 143

³²¹ MAD 3741, s. 11; KK 2638, s. 49

³²² MAD 701, s. 6

³²³ MALATYA (1983), s. 13, 38, 48, 86, 117, 119, 122, 165

dağılmışlardı³²⁴. Bunların bazı kolları ise Antep'te Kozanlı ve Akyol mahallelerine iskân edilmiştir³²⁵.

Öte yandan **Harbendelü** aşiretinin mühim bir kısmı da **Halep Türkmenleri** içinde yer almakta idi³²⁶.

Haydarlu حیدرلو

Karakoyunlu **Rüstem Tarhan**'ın, Urfa'da Akkoyunlu **Cihangir**'i kuşattığı ve **Uzun Hasan**'ın **Cihangir**'e yardıma geldiği esnada, **Uzun Hasan**'ın maiyetinde **Haydarlu** aşiretinden 'Seyyid Ahmed, Rüstem Sakavul ve Abdülaziz Bukavul da vardı³²⁷. Onlar, Akkoyunluların giriştikleri savaşlarda bizzat görev aldılar³²⁸.

Haydarlu aşireti **Bozulus**'un ilk tahririnde görülmemekle beraber **II. Selim** döneminde üç cemaatte toplam 196 hane ve 19 mücerred nüfusları bulunuyordu³²⁹. Bundan başka adına **Bozulus** ile ilgili kayıtlarda tesadüf edilmeyen³³⁰ bu cemaatin bir kolunun da Kanunî devrinde Şarkî Amid'de Haydarlu ve Mezraa-i Viran'a yerleşerek ziraatçılık yaptıkları görülmektedir³³¹.

³²⁴ MAD 701, s. 4

³²⁵ GŞS. 40, s. 111

³²⁶ ÖZDEĞER (1987), s. 181

³²⁷ DİYARBEKRİYYE, c. I., s. 189, 190, 198

³²⁸ DİYARBEKRİYYE, c. I., s. 277

³²⁹ TD 561, s. 23, 109, 257

³³⁰ Mamalu aşireti içinde, Bozok'ta Ulubeyli köyüne iskân olunan Haydarlu aşiretinin (ORHONLU (1987), s. 86), Bozulus' a mensup olup-olmadığını tespit etmek mümkün görünmemektedir.

³³¹ TD 200, s. 164

Hüseyin Hacılu

حسين حاجلو

Asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında bulunan **Hüseyin Hacılu** aşireti 1540 tarihinde 66 hane, 10 mücerred³³²; **II. Selim** döneminde ise iki cemaatte toplam 150 hane, 57 mücerred nüfusa sahip idi³³³.

Bozulus aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen **Hüseyin Hacılu**, Aydın sakini **Bozulus** mukataasına bağlanmış, **Oğulbeylû** oymakları ile birlikte **Karaman** topraklarında yaylak ve kışlak hayatı sürdürmüştür. Nihayet, Haymane kazasında **Toyaç(?)** nam mevkie iskân olmuşlardır³³⁴.

İlanlar

الانلار

Asıl **Bozulus**'a dahil aşiretler arasında bulunan **İlanlar**ın adına sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bu esnada **Mahmûd Kethûda** idaresinde 17 hane ve 1 mücerred nüfusa sahip idi³³⁵.

³³² TD 200, s. 937

³³³ TD 561, s. 146, 169

³³⁴ MAD 9956, s. 148; ORHONLU (1990), s. 112, burada Tunca imlâsı ile okunmuştur.

³³⁵ TD 200, s. 966

İlbeğlû / İlbeylû / Elbeylû

البكرو

Güney Anadolu'nun kalabalık aşiretlerinden biri olan İlbeylüler, **Bozulus** içinde 1540 tarihinde sadece 5 hane ile temsil olunmakta idi³³⁶. Bu grubun adına **Bozulus** ile ilgili vesikalarda bir daha tesadüf edilmemektedir. Bunların, Antep bölgesindeki akrabalarının içine karışmış olması veya Rakka iskânına tâbi tutulan **İlbeylüler**³³⁷ arasında bulunması muhtemeldir.

İl-Eminlû ال امينلو ، ايل امينلو

İl Eminlû aşireti, **Dulkadir** ulusundan **Dokuz** taifesine bağlı olup Birecik'te kışlayıp Malatya civarında yaylarlar idi³³⁸. **Bozulus** aşiretlerin Orta Anadolu'ya gelmesi esnasında dahil olmuş olmaları kuvvetli ihtimaldir.

İl-Eminlû aşireti H. 1134/M. 1721 de **Bozulus**'tan ifraz olunarak Erikli ile Ulukışla arasındaki Çavuşlu köyüne iskân ve **Derbendçi** tayin edilmiş idi. Onlar, burada cami ve evler inşa etmiş olmalarına rağmen su sıkıntısı çektiklerinden iskân mahallini değiştirmek istemişler; Hükümet ise hazineden gönderdiği 480 guruş ile Çavuşlu köyü yakınlarındaki Berik Pınarı (بریک پیکاری) denilen yere künkler yaptırmak suretiyle suyun Çavuşlu'ya aktarılmasını ve bu köye bir çeşme inşa edilmesini istemişti. Öte yandan, eşkiya baskısı yüzünden sağa sola dağılmış bulunan İl-Eminlû cemaatine mensup kişilerin de asıl cemaatleri içine döndürülerek iskânına karar verilmişti³³⁹.

³³⁶ TD 200, s. 966

³³⁷ GŞS 52, s. 347; GŞS 54, s. 105

³³⁸ TD 402, s. 225

³³⁹ MAD 9909, s. 175, 187, 235, 286, 298, 311, 313; KK 2311, s. 34; Cevdet Dahiliye. nu: 11141; HALAÇOĞLU (1988), s. 33, 127

İnallu

Moğolların **Ayn Calud** savaşında Memlûklara mağlup olmasından sonra, yaklaşık 40000 hanelik bir Türkmen grubu Memlûklara sığınmış; Memlûk Sultanı da onlara Gazze'den Antakya'ya kadar olan sahada yurt vermişti³⁴⁰. Bunlar arasında İnallular da bulunuyordu³⁴¹.

Memlûk emirlerinden **Cekem**'in isyanı sırasında **İnallulardan** bir grup, **Nevruz** komutasında **Şam emiri Şeyh** ile savaştılar. Daha sonra Antakya'yı kuşattılar³⁴². Bununla birlikte, **İnalluların** bir bölümü **Cekem**'in gazabından korktuklarından, **Bayatlarla** birlikte Akkoyunluların hizmetine girdiler³⁴³.

Uzun Hasan Bey'in **Fatih Sultan Mehmed** ile mücadelesi esnasında **İnaloğlu İbrahim Bey**, Osmanlıların tarafına geçmişse de, **Uzun Hasan Bey** tarafından ikna edilmiş ve yeniden Akkoyunlu ülkesine dönmüştü³⁴⁴. Akkoyunluların yıkılmasından sonra ise **İnalluların** bir kolu Safevî devleti hizmetinde yer aldı³⁴⁵.

Bozulus'un 1540'ta yapılan ilk tahririnde sadece 6 hane ile temsil olunan **İnalluların**³⁴⁶, II. Selim döneminde iki cemaatte toplam 545 hane ve 223 mücerred³⁴⁷ nüfusa ulaşmış olması gerçekten hayret vericidir. Bu husus **İnallulara**

³⁴⁰ SÜMER (1970), s. 45.

³⁴¹ ZAHİRİ (1894), s. 105; TEKİNDAG (1960), s. 83, 84.

³⁴² KOPRAMAN (1971), s. 101.

³⁴³ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 60; WOODS (1993), s. 335.

³⁴⁴ BAYKAL (1957), s. 271.

³⁴⁵ SÜMER (1964), s. 271.

³⁴⁶ TD 200, s. 961.

³⁴⁷ TD 200, s. 159, 160, 240.

dahil bazı grupların daha önceki tahrirde sayılamamış olabileceğini veya bölgedeki küçük cemaatlerin adı geçen aşirete dahil edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Öte yandan **Halep Türkmenleri** arasında yer alan **İnallular** tarafından da nüfus bakımından takviye edilmiş olması da muhtemeldir.

İnallu aşiretinin ekseri **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmış ve bir müddet Ankara havalisinde **Tabanlı mukataası** içinde kalmıştır. Daha sonra, **Tabanlı mukataasından** ifraz olunarak "**İnallu mukataası**" adıyla yeni bir vergi düzenine bağlanıp **malikâne** verilmek suretiyle idare edilmiştir³⁴⁸.

İnallu aşiretinden, Dayırbekir havalisinde kalanlar ise, Rakka bölgesine yapılan iskâna tâbi tutulmuş, Belic ırmağı boylarına yerleştirilmeye çalışılmıştır³⁴⁹. Öte yandan, **İnallu** aşiretinin asıl büyük kitlesi **Halep Türkmenleri** arasında³⁵⁰, bazı küçük kollar ise Maraş³⁵¹ ve Tokat³⁵² vilayeti dahilinde idiler.

İvaz

Akkoyunlu ümerâsından **Hacı İvaz** veya **Köse İvaz** ile ilgili olduğu öne sürülen³⁵³ **İvaz** aşireti, ilk olarak Akkoyunluların Karakoyunlularla yaptıkları mücadelelerde görülmektedir³⁵⁴.

³⁴⁸ MAD 10205, s. 58; MAD 10187, s. 76.

³⁴⁹ MAD 10277, s. 45; MAD 8458, 38, 41, 62, 146, 147, 175, 185; GŞS 41, s. 40.

³⁵⁰ ÖZDEĞER (1987), s. 181.

³⁵¹ MARAŞ (1988), c. II, s. 569.

³⁵² TD 79, s. 497, 498.

³⁵³ SÜMER (1949), s. 52.

³⁵⁴ DİYARBEKRLİYYE, c. I, s. 201, 206; WOODS (1993), 335.

Bozulus içinde 1540 tarihinde 134 hane ve 18 mücerred ile bulunan **İvaz** aşiretine³⁵⁵ bu tarihten sonra bir daha tesadüf edilmemektedir. Bununla birlikte, **Dulkadir Türkmenleri** arasında aynı adla bir aşiret bulunduğu tespit olunmaktadır³⁵⁶.

İzzeddin Hacılı عزالدین حاجلو

Asıl **Bozulus**'a dahil aşiretler arasında bulunan **İzzeddin Hacılı**, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 199 hane ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu³⁵⁷. II. Selim döneminde ise bu mikdar 452 hane ve 94 mücerrede ulaşmıştı³⁵⁸. Öte yandan, bu cemaat mensuplarının bir bölümü Şarkî Amid'de **İzzeddinlü köyünü** kurarak ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı³⁵⁹.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra **İzzeddin** veya **İzzeddinlü** adıyla anılan bu cemaat iki kola ayrılarak Rûmili ve Karaman sâkini **Türkmenler** arasında yer almıştı. Bunlar adlî meselelerini Ankara mahkemesinde çözmekte idiler³⁶⁰. Karaman sakini **İzzeddin** cemaatinin, **kethüdalarının** ve **voyvodalarının** sık sık fazla vergi talebi ile karşılaşmaları yüzünden sıkıntı çektikleri ve merkezî hükümetten yardım istedikleri tespit edilmektedir³⁶¹.

İzzeddin cemaatinin bir bölümü aşiretten ayrılarak, Rumeli'ye geçmiş; Paşa sancağında Kızılağaç nahiyesine tabi Halife Köyü diye de bilinen Sofular köyüne

³⁵⁵ TD 200, s. 933

³⁵⁶ TD 402, s. 79

³⁵⁷ TD 200, s. 930, 931

³⁵⁸ TD 561, s. 89

³⁵⁹ TD 200, s. 158

³⁶⁰ AŞS 50, s. 111, 116, 173; AŞS 69, s. 211

³⁶¹ MAD 9909, s. 30, 35, 39, 95; KK 2311, s. 17

yerleşmişti. Ancak, **Bozulus mültezimlerinin** talebi üzerine aradan seksen yıla yakın zaman geçtiği halde "**hane ve zaman itibar olunmayarak**" bulundukları mahalden kaldırılıp Orta Anadolu'daki asıl cemaatlerine iade edilmelerine karar verildi³⁶². Karaman bölgesindeki **İzzeddin** aşiretine mensup bazı kişiler, **Küşne, Emrudlu, Danişmendlü ve Hamza Hacılı** cemaati parakendeleri ile **Esbkeşan /Atçeken** mukataasına tâbi Atlandı köyüne iskân edildi³⁶³. Öte yandan **İzzeddin** aşireti mensuplarından Diyarbekir havalisinde kalanlar ise Rakka iskânına tâbi tutularak Belic nehri boylarına yerleştirildiler³⁶⁴.

Kamkam

قم قم

Dulkadir ulusundan olan bu cemaate sadece 1540 tarihinde tesadûf edilmektedir. Bunların, bahsedilen tarihte 6 hane nüfusu bulunmakta idi³⁶⁵.

Karabağlı /Karabağî قره باغی ، قره باغلو

Asıl **Bozulus**'a dahil aşiretlerden olan **Karabağlı**, 1540 tarihinde 6 hane ve 1 mücerred nüfusa sahip idi³⁶⁶. II. Selim dönemine ait tahrirde adına tesadûf edilmemekle beraber, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmış ve Aydın sâkini **Bozulus** içinde yerini almıştır. Aşiretlerin dağılması esnasında **Karabağlı** aşiretinin bir kolu da **İçel Yörükleri** arasına karışmıştır³⁶⁷.

³⁶² Cevdet Dahiliye, nu : 6425

³⁶³ Cevdet Maliye nu : 27718; MAD 9956, s. 18,19: HALAÇOĞLU (1988), s. 128

³⁶⁴ MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185; GŞS 41, s. 40; MAD 10277, s. 45

³⁶⁵ TD 200, s. 995

³⁶⁶ TD 200, s. 961

³⁶⁷ MAD 8458, s. 52

Karabağlı aşireti **Karahisar-ı Sahip** sancağında Barçınlu Kazasına tâbi Sivri Karkın köyüne yerleştirilmişse de burasının otu ve suyu olmadığı için yine aynı kazada Sivrihisar yakınlarındaki Candan Köprüsü, Ali Tan, Zabdalı, Ömer Hacı ve Master³⁶⁸ köylerine yerleştirilmiş; bu defa eşkiya zulmüne uğradıkları hususunda şikayet etmeleri üzerine³⁶⁹ Tavulka, Alikan ve Göğ Karabağî köylerine iskân olunmuşlardır³⁷⁰.

Karaca Araplu قره جم عربلو

1540 tarihinde biri **Bozulus**'a dahil ikisi **Dulkadir Türkmenleri** arasında toplam üç cemaatte 118 hane ve 30 mücerred nüfusu bulunan **Karaca Araplu** aşiretinin³⁷¹, II. Selim döneminde 177 hane ve 47 mücerrede ulaştığı görülmektedir³⁷².

Bozulus ile birlikte Orta Anadolu'ya gelen bu aşiretin bir bölümü **Yeni İl Türkmenleri** içine karışmış³⁷³, bir bölümü ise Keskin havalisindeki **Bozulus mandesi** içinde yer almıştı. Bunlar bir müddet sonra Rakka iskânına tâbi tutulmuştur³⁷⁴. **Karaca Araplu** cemaatinin bir kolu ise Nevşehir'e iskân olmuştur³⁷⁵.

³⁶⁸ MAD 8458, s. 254; HALAÇOĞLU (1988), s. 63

³⁶⁹ Cevdet Dahiliye, nu : 325

³⁷⁰ KK 5960, s. 1-4

³⁷¹ TD 200, s. 966, 983, 984

³⁷² TD 561, s. 86, 244

³⁷³ ŞAHİN (980), s. 277

³⁷⁴ MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147, 175; GŞS 41, s. 41

³⁷⁵ KORKMAZ (1973), s. 16

Karamanlu قره مانلو، قرامانلو

Karakoyunlu konfederasyonunu meydana getiren aşiretlerden olan **Karamanluların**³⁷⁶, adlarını Karakoyunlu beylerinden Gence ve Berda hâkimi **Emir Karaman**'dan aldıkları öne sürülmüştür³⁷⁷. Bu devletin yıkılmasından sonra Akkoyunlulara dahil oldukları anlaşılan **Karamanluların**³⁷⁸ bir bölümü de Safevî devletini meydana getiren oymaklar arasında yer almakta idi. Bunlar, Safevîlerin Özbeklerle yaptıkları savaşlarda yer aldıkları gibi Gürcistan ve Şamahı üzerine yapılan seferlere de iştirak ettiler³⁷⁹.

Bozulus'un ilk iki tahririnde zikredilmeyen ancak **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelişinden sonra adına tesadüf edilen **Karamanlular** galip ihtimal , **Dulkadir Türkmenleri** arasında görülen **Karamanlu aşiretinin**³⁸⁰ bir koludur.

Kargaçlu قرغاجلو

Adı kayıtlarda bir defa geçen ve yine Dulkadir Türkmenlerine mensup olan **Kargaçlu** aşireti 1540 tarihinde 6 hane ve 3 mücerred nufusa sahip idi³⁸¹.

Kara Hasanlu قره حسنلو

Dulkadir Türkmenlerinden Cerid ve Kavurgalu taifelerine mensup olan **Kara Hasanlu** aşiretinden 1540 tarihinde 3 hanelik bir cemaatde Bozulus içinde

³⁷⁶ DİYARBEKİRİYE c. I, s. 138; c. II, s. 467, 481; SÜMER (1984), s. 26, 27

³⁷⁷ SÜMER (1984), s. 26

³⁷⁸ WOODS (1993), s. 336

³⁷⁹ ABBASİ, c. I, k. I, s. 65, 151; c. II, K:V, s. 749; SÜMER (1976), s. 107

³⁸⁰ TD 402, s. 3, 5, 43, 46, 624; TD 604, s. 88

³⁸¹ TD 200, s. 984

bulunuyordu³⁸². Bozulus aşiretleri ile birlikte bir daha görülmeyen bu cemaatin akrabalarından bir grup da **Yeni İl Türkmenleri** arasında idi³⁸³.

Karakoyunlu قره قیونلو

Bozulus'a II. Selim döneminde dahil olduğu anlaşılan bu cemaatin bir kolu da **Halep Türkmenleri** içinde bulunuyordu³⁸⁴. Bundan dolayı, **Bozulus'a Halep Türkmenlerinden** ayrılarak katılmış olmalıdır. Bahsedilen dönemde 200 hane ve 69 mücerred³⁸⁵ nüfusa sahip bulunan Karakoyunlu cemaati, **Bozulus** aşiretleri ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve Ankara sakini **Bozulus** içinde yer almıştır.

Karkın قرقین

1540 tarihinde ikisi **Bozulus'a** biri **Dulkadir Türkmenlerine** menup üç cemaat halinde bulunan **Karkın** aşireti, toplam 105 hane ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu³⁸⁶. Bunlar, **II. Selim** döneminde 313 hane ve 92 mücerred nüfusa ulaşmıştı³⁸⁷. Nüfuslarının her iki dönemde de kalabalık bulunmasına karşılık, **Bozulus'un** Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı tesbit olunmaktadır. Bunların bir bölümünün Güneydoğu Anadolu'da tedricen yerleşik hayata geçtikleri, bir bölümünün ise **Halep, Yeni İl ve Dulkadir Türkmenleri** arasında bulunan **Karkın** aşiretleri³⁸⁸ içine karışmış olmaları en yakın ihtimaldir.

³⁸² TD 200, s. 1005

³⁸³ ŞAHİN, s. 257

³⁸⁴ ÖZDEĞER (1987), s. 193

³⁸⁵ TD 561, s. 208, 256

³⁸⁶ TD 200, s. 928, 966, 999

³⁸⁷ TD 561, s. 95, 97, 99

³⁸⁸ TD 448, s. 20; ÖZDEĞER (1987), s. 188, 199; ŞAHİN (1980), s. 277

Dulkadir Türkmenlerine dahil olan **Karkın** aşiretinin bazı kolları da Urfa kazasında Araban nahiyesine tâbi Elif ve Akviran köylerine yerleştikleri tespit olunmaktadır³⁸⁹.

Kâfurlu کفورلو ، کفرلو

Bozulus'un ilk tahrirlerinde adına tesadüf edilmeyen ancak, **Ulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Rumili sâkini **Bozulus** içinde görülen **Kâfurlu** cemaati, Akkoyunlu konfederasyonunu meydana getiren aşiretler arasında yer almakta idi. Onlar, Akkoyunluların, Karakoyunlularla yaptığı mücadeleler sırasında Akkoyunlu ordusu içinde bulunmuşlardı³⁹⁰.

Rumili sakini **Kâfurlu** cemaati **Hamza Hacılı** ile birlikte Manisa kazasına firar etmişse de, geride kalanlara fazla vergi yükü geldiği gerekçesiyle geri döndürülmeye çalışılmıştır³⁹¹.

Kelhur کلهور

Asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler içinde kaydedilen **Kelhur** aşireti 1540 tarihinde 59 hane ve 3 mücerred³⁹², II. Selim döneminde ise 44 hane ve 3 mücerred nüfusa sahip idi³⁹³. Bunların, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı tesbit

³⁸⁹ TD 184, s. 128, 134

³⁹⁰ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 270; c.II, s. 462

³⁹¹ MAD 9909, s. 28, 455

³⁹² TD 200, s. 956

³⁹³ TD 561, s. 206

olunmaktadır. Öte yandan, **Kelhur** aşiretinden bazı gruplara Bağdat³⁹⁴ ve Musul vilayetlerinde³⁹⁵ tesadüf edilmektedir.

Kıcılu / Kıçılı قییل

Antep bölgesine yapılan iskân esnasında **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında görülmekte beraber, **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir³⁹⁶.

Kızıl Kocalu قییل قوچلو

Dulkadir Türkmenlerini meydana getiren mühim oymaklardan biri olan **Kızıl Kocalu** aşireti³⁹⁷ **Bozulus** içinde 1540 tarihinde biri **Bozulus**'a dahil olmak üzere cemaatte toplam 108 hane ve 11 mücerred nüfusa sahip idi³⁹⁸. Bu miktar II. Selim döneminde 155 hane ve 76 mücerrede ulaşmış idi³⁹⁹. **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesi sırasında adına tesadüf edilmeyen **Kızıl Kocalu** aşiretinin yeniden **Dulkadir İline** döndüğü ya da Bozok dahilindeki **Kızıl Kocalu** aşireti⁴⁰⁰ içine karışmış olabileceği hatıra gelmektedir.

³⁹⁴ MD 5, s. 269, hk. 690

³⁹⁵ TD 660, s. 105; ABDÜLHAKİM (1975), s. 204

³⁹⁶ GŞS 40, s. 111

³⁹⁷ Kızıl Kocalu aşiretinden bazı kimseler II. Murad zamanında Amasya ve Tokat civarında haramilik yaptığından hükümeti uzun süre meşgul etmiş, nihayet topluca öldürülmüştür SOLAKZÂDE (1989), c. I, s. 215, 216

³⁹⁸ TD 200, s. 961, 989, 993, 996.

³⁹⁹ TD 561, s. 76, 79

⁴⁰⁰ SÜMER (1974), s. 313, 314

Koca Hacılı

قوم حاجلو

Akkoyunlu devletini meydana getiren mühim aşiretlerden biri olan **Koca Hacılı**, **Kara Yülük Osman Bey** zamanında (1402-1435) bu devletin hizmetine girmiş ve Akkoyunlu hükümdarlarının itimad ettiği bir konuma yükselmişti. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücedelelerinde adına sık sık tesadüf edilen bu aşiret, **Uzun Hasan Bey**'in Mardin'e taarruzu sırasında da, **Uzun Hasan Bey** tarafından Urfa'nın muhafazası için bırakılmıştı⁴⁰¹. **Uzun Hasan Bey**'in Karakoyunlu **Cihan Şah**'a gönderdiği elçilik heyeti arasında **Koca Hacılı** cemaatinden **Ali Beğ** adlı bir bey de bulunuyordu. **Sultan Halil** zamanında (1478) ise **Elvend Mirza**'nın maiyetinde yine bu aşiretten bir kol tespit edilmektedir⁴⁰².

Akkoyunlu devletinin yıkılmasından sonra **Hoca Ali**, **Maksud oğlu Budak**, **Nur Ali** gibi **Koca Hacılı** beyleri, Osmanlı devletinin hizmetine girmiş⁴⁰³, **Koca Hacılı** aşireti ise **Bozulus**'a dahil edilmiştir.

Bozulus içinde, 1540 tarihinde 48 hane ve 5 mücerred⁴⁰⁴, nüfusu bulunan **Koca Hacılı** aşiretinin **II. Selim** döneminde 117 hane ve 22 mücerrede ulaştığı görülmektedir⁴⁰⁵. Ayrıca bu aşiretin bir kolu da Urfa kazasında **Kaya Haydar** nahiyesine tâbi Değir Tace? (دگر تاج) köyüne yerleştiği ve ziraat ile meşgul olduğu tespit olunmaktadır⁴⁰⁶.

⁴⁰¹ WOODS (1993), s. 336

⁴⁰² DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 243, 273; c. II, s. 380, 381, 482, 540; WOODS (1993), s. 336; SÜMER (1949), s. 31

⁴⁰³ GÖKBİLGİN (1951), s. 41

⁴⁰⁴ TD 200, s. 956

⁴⁰⁵ TD 561, s. 181

⁴⁰⁶ TD 965, s. 297; TD 362, s. 253

Koca Hacılı aşiretinin adına, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra tesadüf edilmemektedir. Bu husus onların bir bölümünün tedricen yerleşik hayata geçtiğini bir bölümünün ise aşiretlerin dağılması esnasında bölgedeki **Türkmen** aşiretlerinin içine karışmış olduğunu hatıra getirmektedir. Nitekim, **Koca Hacılı** aşiretin bir kolu da daha **II. Selim** döneminde **Dulkadir Türkmenleri** arasında bulunmakta idi⁴⁰⁷.

Koçlu قوچلو

Dulkadir uluslarından olan **Koçlu** aşireti **Bozulus** içinde 1540 tarihinde 8 hane ve 1 mücerred olarak bulunuyordu⁴⁰⁸. Bundan sonda **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmeyen bu aşiretin bir kolu da Maraş vilayetinde ziraat ile meşgul idi⁴⁰⁹.

Közgücek کوزکوجک

Adına, sadece 1540 tarihli kayıta, **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında tesadüf edilen **Közgücek** aşireti bu esnada 8 hane nüfusa sahip bulunuyordu⁴¹⁰.

Kutlubeglü / Kutbeğlü قوتلو بکلو ، قوتلو بکلو ، قوتلو بکلو

Avşarların bir kolu olan **Kutbeğlü** aşireti, **Bozulus** içinde 1540 tarihinde 66 hane ve 1 mücerred nüfusa sahip idi⁴¹¹. **Kutbeğlü** aşireti, erken dönemlerden itibaren

⁴⁰⁷ TD 604, s. 132

⁴⁰⁸ TD 200, s. 1002

⁴⁰⁹ MARAŞ (1988), c. II, s. 566, 570

⁴¹⁰ TD 200, s. 956

⁴¹¹ TD 200, 938

yerleşik hayata geçmeye başlamış; **Suruç** nahiyesine tâbi Dravşa (دروشه)⁴¹², Aba Mori

ام مورى ⁴¹³ ve Zeki (دكى)⁴¹⁴ köylerine yerleşerek ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı.

Orta Anadolu'daki **Bozulus** aşiretleri arasında adına tesadüf edilmeyen **Kutbeğlü** aşiretinin konar-göçerliği devam ettiren mensupları, **Avşarlara** dahil olmuş olmalıdır.

Kütsinlü قوتسینلو

Asıl Bozulus'a dahil aşiretlerden olan Kütsinlü'nün adına sadece 1540 tarihinde tesadüf edilmektedir. Bu tarihte 21 hane nüfusu bulunuyordu⁴¹⁵.

Köçeklü / Küçüklü کوچکلو

Dulkadir Türkmenlerine mensup olan **Küçüklü** aşiretinin 1540 tarihinde **Bozulus** içinde 40 hane ve 3 mücerred nüfusu bulunuyordu⁴¹⁶. **II. Selim** döneminde yedi kola ayrılmış olan **Küçüklü** aşireti toplam 264 hane ve 87 mücerrede ulaşmıştı⁴¹⁷. Bu artış, **Dulkadir Türkmenleri** arasında bulunan akrabaları tarafından nüfus bakımından desteklendiği kanaatini uyandırmaktadır. Ancak, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra ise aksî bir durum meydana gelmiş ve aşiret bu kalabalık nüfusunu geniş ölçüde kaybetmiştir. Orta Anadolu'da **Keskin mandesi** içinde yer alan **Küçüklü** aşireti, bölgede eşkiyalık hareketlerine katıldığı için Rakka iskânına tâbi

⁴¹² TD 184, s. 91

⁴¹³ TD 184, s. 115

⁴¹⁴ TD 184, s. 122

⁴¹⁵ TD 200, s. 960

⁴¹⁶ TD 200, s. 972. Küçüklü veya Köçeklü diye okumak mümkündür. Anadolu'da her iki isimde de yer adı bulunmaktadır. KÖYLERİMİZ (1982), s. 383, 404.

⁴¹⁷ TD 561, s. 4-8

tutulmuştur. Bunların iskân mahallini terk etmelerinden sonra bazı aşiret mensupları eşkiyalık faaliyetlerine devam etmiştir⁴¹⁸.

Kürd Mihmadlu

کورد مه‌مادلو

Dulkadir Türkmenlerinden olan Kürt Mihmadlu aşireti Bozulus içinde 1540 tarihinde 4 cemaatte toplam 176 hane ve 16 mücerred nüfusa sahip idi⁴¹⁹. **II. Selim** döneminde 3 cemaatte toplam 248 hane ve 179 mücerred nüfusu bulunan⁴²⁰ **Kürd Mihmadlu** aşireti, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara ve Aydın bölgesindeki **Bozulus** içinde yer aldı.

Aydın bölgesindeki **Bozulus Türkmenleri** arasında bulunan **İnebeğlü**, **Gaffarlu** ve **Maksudlu** cemaatleri **Kürd Mihmadlu**'ya tâbi idi. Bunlar, eşkiyalık hareketine girişmeleri⁴²¹ ve vergi vermekte gönülsüz davranmaları yüzünden iskâna tâbi tutulmuş; Eskişehir'de Bolvadin'e tâbi **Karacaören**, **Badelü**, **Elek**⁴²², **İnönü**, **Evtan**⁴²³ köylerine iskân edilmişlerdir.

Kürd Mihmadlu Türkmenlerinin diğer kolları **Danışmendlü mukataası**⁴²⁴, **Dulkadir Türkmenleri**⁴²⁵, **Bozok**⁴²⁶ ve **Yen İl Türkmenleri**⁴²⁷ içinde bulunmakta idi.

Kürden Küre

کورد کوره

(Kürd Tekude ?)

⁴¹⁸ Göndermeler için "Bozulus Aşiretlerinin Eşkiyalık faaliyetleri" bahsine bkz.

⁴¹⁹ TD 200, s. 968-970

⁴²⁰ TD 561, s. 71-74

⁴²¹ ULUÇAY (1944). s. 94

⁴²² MAD 9885, s. 271

⁴²³ MAD 8458, s. 151, 195; KK 2750, s. 5

⁴²⁴ MAD 9510, s. 7

⁴²⁵ TD 604, s. 34; TD 402, s. 219, 220, 274

⁴²⁶ TD 448, s. 13

⁴²⁷ ŞAHİN (1980), s. 213

Bozulus içinde sadece **II. Selim** döneminde görülen **Kürden Küre** aşireti, bu esnada 122 hane ve 66 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu⁴²⁸. **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmeyen bu aşiretin Orta Anadolu'da **Danişmendlü** mukataası içinde yer aldığı tespit olunmaktadır⁴²⁹.

Küşer / Köşer

کوشر

Dulkadir Türkmenlerinden olan **Küşer** cemaati 1540 tarihinde 73 hane ve 6 mücerred nüfusa sahip idi⁴³⁰. Kalabalık nüfusa rağmen adına bir daha tesadüf edilmemektedir.

Küşne

کوشنه

Dulkadir Türkmenlerinin büyük kollarından biri olan **Küşne aşireti**⁴³¹, **Bozok**⁴³², **Adana**⁴³³ ve **Danişmendlü** mukataasından⁴³⁴ başka **Bozulus** içinde de bulunuyordu. 1540 tarihinde 137 hane ve 13 mücerred⁴³⁵ nüfusu olan aşiretin, **II. Selim** döneminde 277 hane ve 84 mücerrede ulaştığı gözlenmektedir⁴³⁶.

Küşne Aşireti, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra iki kola ayrılarak Rumili ve Karaman sâkini **Bozulus** içinde yer almıştır. Bunlar, adlî meselâlerini Ankara mahkemesinde çözmekte idiler⁴³⁷.

⁴²⁸ TD 561, s. 133

⁴²⁹ MAD 5910, s. 19; D-BŞM. 217, s. 17

⁴³⁰ TD 200, s. 972

⁴³¹ "Taife-i Küşne, Yörükân-ı Zül-kadiriye". TD 402, s. 462

⁴³² TD 448, s. 14

⁴³³ KURT (1985), s. 236, 239

⁴³⁴ D- BŞM 217, s. 9; MAD 5910, s. 28

⁴³⁵ TD 200, s. 947

⁴³⁶ TD 561, s. 55

⁴³⁷ AŞS 46, s. 70; AŞS 47, s. 251; AŞS 58, s. 111

Karaman sâkini **Küşne** aşiretinin, **kethüdalarından** hayli sıkıntı çektikleri tespit olunmaktadır⁴³⁸. Bunlar, Feriş köyüne iskân edilmişlerse de **levendat** eşkiyasının baskısı yüzünden dağılmışlar, nihayet Eskişehir kazasındaki boş ve harebe köylerden Kara Hüyük'e yerleştirilmişlerdir⁴³⁹. **Küşne** cemaatinin bir kolu ise Karaman vilayetinde Turgut kazasına tâbi Atlandı köyüne iskân olmuştur⁴⁴⁰.

Lek *cu*

Lek aşiretinin **Bozulus** içinde 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 108 hane ve 14 mücerred⁴⁴¹, II. Selim döneminde ise 146 hane ve 27 mücerred⁴⁴² nüfusu bulunmakta idi. **Lek** aşiretinin bir kolu Urfa kazasında Harran nahiyesine tâbi Şeyh Ali Dorcu köyüne yerleşmiş idi⁴⁴³. **Bozulus** aşiretinin Orta Anadolu'ya muhaceretine katılmayan **Lek** aşireti, Diyarbakir bölgesindeki **Bozulus mandesi** ile birlikte Rakka iskânına tâbi tutulmuştur⁴⁴⁴.

⁴³⁸ KK 2311, s. 32; MAD 9909, s. 38

⁴³⁹ KK 2311, s. 33; MAD 701, s. 36

⁴⁴⁰ Cevdet Maliye, nu : 27718

⁴⁴¹ TD 200, s. 958, 960

⁴⁴² TD 561, s. 197, 198

⁴⁴³ TD 200, s. 197; TD 965, s. 219; TD 362, s. 197

⁴⁴⁴ MAD 8458, s. 175

Musacalu

موسىالو ، مىالو

Dulkadir iline mensup olan **Musacalu** aşireti **Bozulus** içinde 1540 tarihinde iki kol halinde bulunuyordu ⁴⁴⁵. Bu esnada 12 hane nüfusu bulunan **Musacalu** aşiretinin, **II. Selim** döneminde 3 cemaatte toplam 74 haneye yükseldiği görülmektedir⁴⁴⁶. Bu kayıtlardan başka adına **Bozulus** arasında tesadüf edilmeyen **Musacalu** aşiretinin Orta Anadolu'ya dağıldığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan bu aşiretin bazı kolları da **Dulkadir Türkmenleri**⁴⁴⁷ arasında ve Bozok'ta ⁴⁴⁸ bulunuyordu.

Musacalu aşiretinin bir bölümü Rakka iskânına tâbi tutulmuş, ancak iskân mahallini terk ederek Aydın ve Saruhan sancaklarına dağılmışlardır⁴⁴⁹. Bundan sonra hükümet, **Musacalu** aşiretinin yerleşik ahaliye zarar vermesini önlemek için bulundukları bölgelere iskân etmeye çalışmıştır⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ TD 200. s. 1002, 1004

⁴⁴⁶ TD 561, s. 241, 249, 252

⁴⁴⁷ TD 604, s. 17

⁴⁴⁸ TD 448, s. 26

⁴⁴⁹ Cevdet Dahiliye, nu: 3939

⁴⁵⁰ MAD 8458, s. 8,19, 29, 50

Akkoyunlu devletini teşkil eden üç büyük aşiretten biri olan **Musullu**, Akkoyunlu ordusunun sol kanadının reis aşireti idi⁴⁵¹.

Musullular, Akkoyunlu şehzâdeleri arasında vukubulan taht kavgalarına da katılmışlar, ilkinde **Hamza** ve **Şeyh Hasan**'a 1451'den sonra ise **Uzun Hasan Bey**'e destek vermişlerdir⁴⁵². **Uzun Hasan Bey** zamanında **Musullu Sûfi Halil Bey**'in yıldızı parlamış, **Timurlu Ebu Said**'in ordusunun mağlup edilmesinden sonra başkumandanlık rütbesi ve Şiraz valiliğine kadar yükselmiştir⁴⁵³. **Sufi Halil**, **Sultan Yakup** zamanında (1478-1490) da O'nun büyük oğlu **Baysungur**'un atabeyliğini yapmıştır.

Sufi Halil'in yeğeni olan **Gülâbi Bey** ise Erzincan'ı 1486-öncesinden 1491'de öldüğü tarihe kadar yönetmiştir⁴⁵⁴. **Sultan Yakub**'un ölümünden sonra **Sufi Halil**, kendi aşireti tarafından devletin bir numaralı adamı ilan edilmiş, ancak **Bicanlı Süleyman Bey**'in isyanı neticesi ölmüştür⁴⁵⁵.

Safevîlerin, Akkoyunlu ülkesini yer yer ele geçirdiği sırada Diyarbekir şehrinin idaresi **Musullu Emir Bey**'de bulunuyordu. **Emir Bey**, şehri **Şah İsmail**'e teslim

⁴⁵¹ WOODS (1993), s. 338 . Bu aşiretin adını "Muslu" imlası ile okumak da mümkündür. Burada WOODS tarafından "Musullu" imlası tercih edilmiştir.

⁴⁵² WOODS (1993), s. 338

⁴⁵³ SÜMER (1949), s. 32

⁴⁵⁴ WOODS (1993), s. 339

⁴⁵⁵ SÜMER (1949), s. 32

etmiş ve maiyetinde bulunanlarla birlikte O'na katılmıştır⁴⁵⁶. Bu esnada **Emir Bey**'in kardeşi **Kayıtmış Bey**, **Şah İsmail**'e muhalefet ettiyse de öldürülmüştür⁴⁵⁷.

Musullu Emir Han'a Safevî devletindeki yararlı faaliyetlerinden dolayı **Şah İsmail** tarafından Kayın eyaletinin idaresi verildi⁴⁵⁸. Özbeklere karşı girişilen mücadelelerde başarılı olması üzerine Horasan beylerbeyliğine yükseltildi. Bu vazifesi esnasında şehzâde **Tahmasb**'ın da lalalığını yaptı. Daha sonra da Azerbaycan beylerbeyliğine getirildi. Bu vazifesini sürdürürken 1522'de öldü⁴⁵⁹. Öte yandan, Sistan hakimi olan **Musullu Mehmed Han** da **Emir Han**'ın akrabası idi⁴⁶⁰.

Musullu aşiretinin bir bölümü ise Osmanlı devletine tâbi olmuş ve **Bozulus**'a dahil edilmiş idi. 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 144 hane ve 6 mücerred⁴⁶¹, **II. Selim** döneminde ise 277 hane ve 56 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu⁴⁶². Aşiret mensuplarının bir bölümü yerleşik hayata geçerek Urfa kazasında, şehre tâbi Karacaöyük⁴⁶³, Harran nahiyesine tâbi Kebirlü⁴⁶⁴, Süvar Mezrası nam-ı diğer Atık

⁴⁵⁶ ABBASİ, c. I, k. I, s. 50; ŞEREFNAME (1971), c. II, s. 144

⁴⁵⁷ ABBASİ, c. I, k. I, s. 51; SÜMER (1941), s. 32

⁴⁵⁸ ŞEREFNAME (1957), c. II, s. 158

⁴⁵⁹ ABBASİ, c. II, k. II, s. 239; ŞEREFNAME (1971), c. II, s. 161, 167

⁴⁶⁰ ABBASİ, c. I, k. II, s. 239

⁴⁶¹ TD 200, s. 947, 952, 958. Bu cemaatlerden, Sahife 958'de kayıtlı bulunanı isimsizdi. Musullu aşiretlerinin kethüdası olan Kara Ali'nin bu cemaatin de kethüdası olmasına bakarak 28 hane 2 mücerred nüfus Musullu'ya dahil edildi.

⁴⁶² TD 561, s. 175, 178, 179

⁴⁶³ TD 965, s. 65; TD 362, s. 74

⁴⁶⁴ TD 965, s. 210; TD 362, s. 188

Dorcu⁴⁶⁵, Akviran, İki Ağızlı⁴⁶⁶, Türbelü⁴⁶⁷; Kozan nahiyesine tâbi Gökviran⁴⁶⁸ köylerinde ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, adına **Bozulus** ile ilgili vesikalarda tesadüf edilmeyen **Musullu** aşiretinin Anadolu'ya dağıldığı veya diğer **Türkmen** topluluklarının arasına karıştığı akla gelmektedir.

Oğulbeğlü اوغل بکلو

Bozulus'a dahil en kalabalık aşiretlerden biri olmasına rağmen, Akkoyunlu devleti hizmetindeki **Türkmenler** arasında adına tesadüf edilmeyen **Oğulbeğlü** aşireti, 1540 tarihinde 375 hane ve 28 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu⁴⁶⁹. Bu miktar, **II. Selim** döneminde 5 cemaatte toplam 611 hane ve 113 mücerrede ulaşmış idi⁴⁷⁰. Öte yandan, aynı dönemlerde Ankara kazası dahilinde görülen üç **Oğulbeğlü** oymağı⁴⁷¹ eğer isim benzerliği değil ise erken dönemlerde Orta Anadolu'ya gelmiş olmalıdır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Karaman, Rumili ve Aydın bölgelerinde üç kola ayrılan **Oğulbeğlü** aşiretinin Karaman bölgesinde **Hacılı**, **Abdurrahmanlu**, **Karamanlu**, **Derilü**, **Kara Sarılı**, **Kara Halillü** ve **Çavundur**

⁴⁶⁵ TD 965, s. 214; TD 362, s. 193

⁴⁶⁶ TD 965, s. 218; TD 362, s. 196

⁴⁶⁷ TD 965, s. 205; TD 362, s. 186

⁴⁶⁸ TD 965, s. 283; TD 362, s. 242

⁴⁶⁹ TD 200, s. 921

⁴⁷⁰ TD 561, s. 59, 63-66

⁴⁷¹ TD 117, s. 123, 145, 517; TKA TD 76, s. 53a.

obalarına ayrıldığı görülmektedir⁴⁷². Bunlar, Kadınhanı'na iskân ve derbendci tayin edilmiş⁴⁷³, ancak bölgedeki su kıtlığı aşiretlerin şikayetlerine sebep olmuştur⁴⁷⁴.

Aydın bölgesinde bulunan **Poyrazlı, Sarı Hızırlı, Bekirlü, Çataklı, Hüseyin Hacılı, Şeyh Ahmedlü, Kethüdalı, Kırçalı** cemaatleri de **Oğulbeğlü**'den ifraz olunmuştur⁴⁷⁵.

Pürnek پورناك ، برناك ، پورناك

Akkoyunlu devletini meydana getiren büyük aşiretlerden biri olan **Pürnekler**, **Kara Yülük Osman Bey**'den itibaren bu devletin hizmetinde görülmektedir. Bu esnada **Pürneklerin** başında bulunan **Kûh Ahmed Bey, Kara Yülük Osman Bey**'in de damadıydı. **Kûh Ahmed Bey**, Karakoyunlularla yapılan mücadelelerin birinde öldürülmüştü⁴⁷⁶.

Kara Yülük Osman Bey, Sultan Hamza ve Uzun Hasan Bey'in, Karakoyunlularla giriştikleri bir çok savaşta **Pürnek** beylerinden **Şah Ali, Şeyh Hasan, Bayezid, Dânâ Bey, Süleyman, Pir Mehmed** gibi kişiler aktif rol almışlardı.

Kara Yülük Osman Bey, Çağataylı Şahruh ile ittifak kurup Karakoyunlularla mücadeleye girişmesi esnasında Diyarbakır'da bıraktığı oğlu **Hamza**'ya yardımcı olması

⁴⁷² KK 2311, s. 4

⁴⁷³ MAD 9909, s. 45, 306; MAD 1025, s. 67; MAD 9956, s. 74, 76; ORHONLU (1990), s. 110

⁴⁷⁴ MAD 9909, s. 434

⁴⁷⁵ KK 2311, s. 6

⁴⁷⁶ SÜMER (1949), s. 33; WOODS (1993), s. 340

için **Pürnekli Şah Ali**'yi görevlendirmişti⁴⁷⁷. **Şah Ali Sultan**, **Hamza**'nın Karakoyunlularla giriştiği savaşlarda da yer almıştı⁴⁷⁸.

Sultan Hamza'nın vefatından sonra (1444) amcası oğlu **Cihangir**'in tahta geçme çabalarına muhalefet eden aşiret liderleri arasında **Şah Ali**'de vardı⁴⁷⁹. Bu sırada, Akkoyunlu topraklarına giren Karakoyunlulara karşı koymaya çalışan **Uzun Hasan Bey**'in yanında **Pürnek** beylerinden **Şeyh Hasan** ve **Bayezid** de bulunuyordu. Bunlar, Karakoyunluları destekleyen Erzincanlıları bozguna uğratmışlardı⁴⁸⁰.

Keza, Karakoyunlu **Rüstem Tarhan**'la diyarbekir önlerinde yapılan savaşta **Pürnekli Şah Ali** de görev almış; Bozguna uğrayan Karakoyunlu ordusunu takipten başka zafer haberini de **Uzun Hasan Bey**'e bildirmişti. **Pürnekli Şah Ali** ve **Dânâ Bey** bu mücadeleler esnasında Akkoyunlu ordusunda karavulluk (öncülük) görevini yapıyorlardı⁴⁸¹.

Uzun Hasan Bey Karakoyunlu **Cihanşah**'ı bertaraf ettikten sonra Bağdat ve Azerbaycan'ı fethetmek için çıktığında, **Şah Ali Bey**'i de Alıncak kalesini almakla görevlendirdi. Alıncak'ı alan **Pürnek** beyi⁴⁸², daha sonra Çağataylılarla yapılan savaşa katıldı ve onlardan elli kişiyi öldürdü⁴⁸³.

⁴⁷⁷ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 119, 120

⁴⁷⁸ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 131

⁴⁷⁹ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 171

⁴⁸⁰ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 173

⁴⁸¹ DİYARBEKİRİYYE, c. I, s. 198, 201, 226

⁴⁸² DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 468

⁴⁸³ DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 482, 486

Uzun Hasan Bey İran'a rakipsiz hakim olduktan sonra etrafa dağılmış olan Karakoyunlu bakiyelerini ortadan kaldırmak için **Pürnekli Şeyh Hasan**'ı görevlendirdi. O, Hemedan şehri civarında Karakoyunlu **Hasan Ali**'yi muhasara ederek teslim aldı⁴⁸⁴.

Uzun Hasan Bey'in **Fatih Sultan Mehmed** ile giriştiği **Otlukbeli** savaşında (1473), **Pürnekli Şah Ali**, Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında **Uzun Hasan**'ın oğlu **Zeynel**'in idaresinde bulunuyordu⁴⁸⁵. Akkoyunluların **Otlukbeli** savaşını kaybetmeleri ne **Musullu** aşiretini ne de **Pürnekleri** **Uzun Hasan**'a destek vermekten uzaklaştırdı.

Pürneklerin Akkoyunlu devleti içindeki hizmetleri, onları devlet idaresinde de önemli bir mevkie getirmişti. Fars Eyaleti 1501'e kadar **Pürnekli Mansur Bey**'in oğlu **Kasım Bey** ; Arap Irakı da **Şah Ali Bey** ve oğlu **Barik Bey** tarafından yönetildi⁴⁸⁶.

Barik Bey, Safevîlerin Akkoyunlu ülkesini ele geçirmeye başladığı esnada Bağdat valiliği görevini yürütüyordu. **Şah İsmail**'in gazabından çekinen **Elvend Mirza** Bağdat'a sığınmak isteyince, **Barik Bey** O'na muhalefet etti. Bunun üzerine Diyarbekir'e çekilen **Elvend Mirza** bir müddet sonra **Şah İsmail** tarafından mağlup edildi⁴⁸⁷. Akkoyunlu hükümdarlarından **Murad Han** da **Barik Bey**'den yüz bulamayınca Mısır'a kaçtı⁴⁸⁸. **Barik Bey**, bunlarla yetinmeyerek **Şah İsmail**'e itaatini bildirdiği gibi bağlılık nişanesi olarak da kızıl başlık kuşandı. Ancak, **Şah İsmail**'in Bağdat'a girmekte ısrarlı

⁴⁸⁴ DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 512

⁴⁸⁵ DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 576

⁴⁸⁶ WOODS (1993), s. 275

⁴⁸⁷ ABBASİ, c. I, k. I, s. 44

⁴⁸⁸ ABBASİ, c. I, k. I, s. 46

olduğunu anlayınca Haleb'e kaçtı. 1508 Ekim'inde Haleb'e giren Şah İsmail buradaki bütün **Pürnek** mensuplarını kılıçtan geçirilmesini emretti⁴⁸⁹.

Barik Bey'in oğlu **Abbas Bey** ise Osmanlı devletine sığındıktan sonra yevmî 23 akça ile sipahi kaydoldu. Keza, **Şeyh Ahmed Bey-i Pürnek**'in oğulları **Melik Mansur** ve **Pir İvaz**'da Osmanlılara sığınmış ve kendilerine **dirlik** verilmişti⁴⁹⁰.

Pürnek aşiretinin bir bölümü Safevî devletinin hizmetindeki "**Türkmen Oymak**" içinde uzun süre faaliyet gösterdiler. 1603'de Safevîlerin Osmanlı devletinin elinde bulunan Revan kalesine saldırdığı esnada Safevî ordusu içinde **Pürnekler** de bulunuyordu. **Pürnek** beylerinden **Şah Kulu Han**, Meşhed hakimliği ve Horasan'ın yarısının beylerbeyliğine⁴⁹¹, **Pir Budak oğlu Şahbende Han** da Azerbaycan beylerbeyliğine kadar yükselmişti⁴⁹².

Pürnekler, Safevî devletinde, **Türkmenler** arasında ortaya çıkan "**oymakçılık**" taassubunun ortadan kaldırılması için de çalıştılar. Bu amaçla **Pürnekli Ferruh Han**, hükümdar I. Tahmasb'ın isteği üzerine, oymakçılığı destekleyen **Türkmen beyi Mehmed Han**'ı öldürdü⁴⁹³. Bununla birlikte, **Pürnekler**, zaman zaman aşiretler arası kavgalara da karıştılar⁴⁹⁴.

Pürnek aşiretinin bir bölümü ise Osmanlı devletinin hakimiyetindeki **Bozulus** içinde yer almıştır. Onlar, 1540 tarihinde üç cemaatte toplam 173 hane ve 10 mücerred

⁴⁸⁹ WOODS (1993), s. 260

⁴⁹⁰ GÖKBİLGİN (1951), s. 42

⁴⁹¹ ABBASİ, c. I, k. II, s. 240

⁴⁹² ABBASİ, c. III, k. II, s. 281

⁴⁹³ ABBASİ, c. II, k. I, s. 50

⁴⁹⁴ ABBASİ, c. II, k. I, s. 91

nüfusa sahip bulunuyorlardı⁴⁹⁵. Bu miktar, **II. Selim** döneminde 4 cemaatte toplam 470 hane ve 160 mücerred nüfusa ulaşmıştı⁴⁹⁶.

Pürnek aşiretine mensup bazı kollar erken devirlerden itibaren yerleşik hayata geçerek; Garbî Âmid'e bağlı Pürnek Tepesi⁴⁹⁷, Şarkî Amid'de Akmeşhed⁴⁹⁸; Urfa kazasında Bozabad nahiyesine tâbi Ağca Hisar⁴⁹⁹, Ezhan/Erhan⁵⁰⁰ (ارحان), Sitti Kalesi⁵⁰¹, Karaviran⁵⁰²; Harran nahiyesine tâbi İncirlü⁵⁰³, Feddan-ı Süflâ⁵⁰⁴. Trabzon'da Pürnek⁵⁰⁵, Hınıs sancağında Pürnek⁵⁰⁶ köylerine yerleşerek tarım ile meşgul olmuşlardır.

Konar-göçer **Pürnekler**, **Bozulus** ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmişler; aşiretlerin dağılmasından sonra da **Yeni İl**⁵⁰⁷ ve **Halep Türkmenlerine** ilhak edilmişlerdi⁵⁰⁸. Bunlardan bir bölüğün ise Emirdağı'na gelerek halkı taciz ettiği, vergi vermediği ve

⁴⁹⁵ TD 200, s. 924, 954

⁴⁹⁶ TD 561, s. 69, 70, 121, 126. Bu cemaatlerden ikisi Ali Fakihlü adıyla kayıtlıdır. Bu cemaatler TD 200. s. 924'teki "Pürnek nam-ı diğer Ali Fakihlü" kaydı göz önüne alınarak bu bahise dahil edildi.

⁴⁹⁷ TD 200, s. 78

⁴⁹⁸ TD 200, s. 122

⁴⁹⁹ TD 965, s. 122; TD 362, s. 119

⁵⁰⁰ TD 965, s. 128; TD 362, s. 125; MAD 351, s. 93

⁵⁰¹ TD 965, s. 154; TD 362, s. 147

⁵⁰² TD 965, s. 158; TD 362, s. 150

⁵⁰³ TD 965, s. 202; TD 362, s. 182

⁵⁰⁴ TD 965, s. 206; TD 362, s. 186

⁵⁰⁵ BİLGİN (1990), s. 223. Bugünkü Araklı ilçesine bağlı Pürnak köyüdür. Köyün adı maalesef değiştirilerek Taştepe yapılmıştır.

⁵⁰⁶ BAYKARA (1991), s. 63. Bugün, Hınıs ilçesine tâbi Pornak köyüdür. Adı maalesef değiştirilerek Akbayır yapılmıştır.

⁵⁰⁷ ŞAHİN (1980), s. 281; AŞS 54, s. 78

⁵⁰⁸ Cevdet Maliye, nu: 25564

eşkiyalık faaliyetleri içinde bulunduğu bu yüzden **Yeni İl Türkmenlerinin** içine geri döndürülmeye çalışıldığı tespit olunmaktadır⁵⁰⁹.

Salarlu سالارلو

Salarlu aşireti, **Bozulus** içinde 1540 tarihinde 81 hane ve 5 mücerred⁵¹⁰, **II. Selim** döneminde 81 hane ve 17 mücerred⁵¹¹ nüfusa sahip bulunuyordu. Nüfusunda artış gözlenmeyen **Salarlu** aşireti erken devirlerde yerleşik hayata geçerek Urfa kazasında Bozabad nahiyesine tâbi Keşişlik-i Kebir⁵¹², Kolanşir, Kantara⁵¹³; Garbî Âmid'de Yenice Salarlu⁵¹⁴ köylerinde ziraat ile meşgul olmuştur.

Sarılu سارلو ، سارلو

Timur'un batı seferi esnasında Irak'ta karşılaştığı **Türkmen** aşiretleri arasında **Sarılular** da bulunmakta idi⁵¹⁵. Akkoyunlu konfederasyonu içinde de yer alan **Sarılu** aşireti, Erbil bölgesindeki Haftan kalesinin Karakoyunlulardan alınması sırasında **Döğerlerle** birlikte görev almışlardı⁵¹⁶.

⁵⁰⁹ Cevdet Maliye, nu: 25564. Emirdağı'ndaki Pürneklerin Yeni İl Türkmenlerinin içine dönmediği ve Pürnek adı ile köy kurdukları tespit olunmaktadır. Ancak bu köyün adı da diğer Pürnek köylerinin akıbetine uğraşmış ve "Yeni Kapı" adıyla değiştirilmiştir.

⁵¹⁰ TD 200, s. 946

⁵¹¹ TD 561, s. 183

⁵¹² TD 965, s. 154; TD 362, s. 147

⁵¹³ TD 965, s. 155; TD 362, s. 148

⁵¹⁴ TD 200, s. 84

⁵¹⁵ ZABİT (1960), s. 105

⁵¹⁶ DİYARBEKİRİYYE, c. II, s. 537

1540 tarihinde, **Bozulus** içinde sadece üç nefer ile temsil olunan **Sarılı** aşiretinin⁵¹⁷, Orta Anadolu'ya gelmediği⁵¹⁸ ve erken dönemlerde yerleşik hayata geçtiği tespit edilmektedir. Bu cümleden olarak Urfa kazasında Bozabad nahiyesine tâbi Deri Köprü, Ortaviran⁵¹⁹, Sülüklü⁵²⁰ ve İsaviranı⁵²¹ köylerini şenlendirdikleri ve ziraat ile meşgul oldukları görülmektedir.

Öte yandan, **Sarılı** aşireti beyzâdelerinden **Emir Han** ve Birke (بیركه), Şehr-i Zol sancağında Kala-i Zaim varoşlarındaki boş ve harabe yerlere-hükümetin de izni ile- kendilerine **tımar** verilmek suretiyle yerleşmişlerdi⁵²². Ayrıca, bazı aşiret mensuplarının da Bağdat yakınlarındaki köylere yerleştiği görülmektedir⁵²³. **Sarılı** aşiretinin bazıları da Erbil ile Musul arasındaki Zap suyunun sağ ve sol yanlarındaki Tel-Leben, Basatliye, Köpürlü, Harabü's-Sultanî gibi köylere yerleşmişlerdi⁵²⁴.

Sarılı aşireti ileri gelenlerinden **Şehsuvar Bey**, Nahcivan seferine katılmış; buradaki başarılarından dolayı **terakki** verilmiş⁵²⁵ iki oğluna da **tımar** tevcih edilmişti⁵²⁶.

⁵¹⁷ T D 200, s. 966

⁵¹⁸ Karaman sakini Bozulus'a tâbi Oğulbeğlü aşiretinden ifraz olan Kara Sarılı cemaatinin, Sarılı aşireti ile ilgisini kurmak pek zor görünmektedir. Kara Sarı adının, Oğulbeğlü aşiretine mensup bir kişiye ait olması kuvvetle muhtemeldir.

⁵¹⁹ MAD 351, s. 78

⁵²⁰ TD 965, s. 151

⁵²¹ TD 965, s. 151

⁵²² MD 2, s. 195, hk. 1126

⁵²³ MD 1, s. 78, hk. 420

⁵²⁴ ABDÜLHAKİM (1975), s. 216; ZABİT (1960), s. 106

⁵²⁵ MD 2, s. 32, hk. 288

⁵²⁶ MD 2, s. 225, hk. 2018

Süleyman Hacılu

سليمان حاحلو

Bozulus'a dahil aşiretlerden olan **Süleyman Hacılu** aşiretinin, 1540 tarihinde 151 hane ve 20 mücerred⁵²⁷ nüfus ile kalabalık bir kitle teşkil etmesine rağmen Akkoyunlu devleti hizmetinde adına tesadüf edilmemektedir.

Süleyman Hacılu aşiretinin nüfusu **II. Selim** döneminde 187 hane ve 50 mücerrede çıkmıştı⁵²⁸. Bununla birlikte, diğer aşiretlere nisbeten fazla bir artış gözlenmemektedir. Bu husus, **Süleyman Hacılu** aşiretinin erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçmeye başlaması ile ilgili olmalıdır. Bu cümleden olarak, Urfa kazasındaki Sanducak köyü⁵²⁹ ve Colab nahiyesine tâbi Diğer Akviran köyü⁵³⁰ **Süleyman Hacılu** aşireti mensupları tarafından kurulmuştur.

Süleyman Hacılu aşireti, **Bozulus** ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve Karaman sâkini **Bozulus** arasında yerini almıştır. Bunlardan bazıları Konya ve Silifke taraflarına gidince mal-ı mîrî toplamakta güçlük çekildiği gerekçesi ile döndürülmelerine karar verilmiştir⁵³¹. Bazı aşiret mensupları ise Karaman toprağında yerleşik hayata geçmişti. Bunlar "ehl-i örf taifesi" tarafından sık sık Rakka iskânı ile tehdit edilmişse de Bozulus kadısının bu hususu merkezi hükümete bildirmesi üzerine rahatsız edilmemeleri için hüküm gönderilmiştir⁵³².

⁵²⁷ TD 200, s. 940

⁵²⁸ TD 561, s. 105, 106

⁵²⁹ TD 965, s. 50; TD 362, s. 62

⁵³⁰ TD 965, s. 118; TD 362, s. 116

⁵³¹ MAD 9909, s. 126

⁵³² MAD 9876, s. 241; MAD 8458, s. 128

Şeh Kovanlu شه كوانلو

Bozulus arasında sadece 1540 tarihli kayıta adına tesadüf edilen **Şeh Kovanlu** aşireti, bahsedilen tarihte 96 hane ve 5 mücerred nüfusa sahip idi.⁵³³

Şeyhlü شیحلو

Bozulus'a dahil aşiretlerden olan **Şeyhlüler**, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 206 hane ve 23 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu⁵³⁴. Bu miktar, **II. Selim** döneminde 460 hane ve 132 mücerrede⁵³⁵ ulaşmıştı. Bu kalabalık topluluğun bir kolu da Safevî devletinin hizmetinde bulunuyordu⁵³⁶, ki, bu aşirete mensup olan **Korucubaşı Sarı Pire, Çaldıran savaşında** ölmüştü. Keza, bu aşiretten bazıları **I. Tahmasb** zamanında valiliğe kadar yükselmişti⁵³⁷.

Şeyhlü aşiretinin bir bölümü, **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya muhacereti esnasında **Dulkadir ve Halep Türkmenlerinin** arasına karışmış⁵³⁸ hatta **Sis** kazası dahiline kadar gitmişti⁵³⁹. Bir bölümü ise Keskin havalisindeki **Bozulus mandesi** içinde yer almıştı. Bunlar, **Çaşnigir köprüsü** yakınlarında kışlıyor ve Erciyes dağında yaylıyordu⁵⁴⁰. Aşiretin bir kolu da Ankara sakini **Tabanlı** aşiretine tâbi olmuş idi⁵⁴¹.

⁵³³ TD 200, s. 941

⁵³⁴ TD 200, s. 926, 927

⁵³⁵ TD 561, s. 189, 190, 199, 246

⁵³⁶ ŞEREFNAME (1971), c. II, s. 164

⁵³⁷ SÜMER (1976), s. 164

⁵³⁸ MD 80, s. 424

⁵³⁹ HALAÇOĞU (1979), s. 865

⁵⁴⁰ AŞS 60, s. 242

⁵⁴¹ Cevdet Maliye, nu :1384

Şeyhlü aşiretine mensup bazı kimseler **Ceridlü**, **Küçüklü**, **Karaman** ve **Tabanlı** aşiretlerine mensup kişiler ile Kırşehir-Ankara arasında eşkiyalık yapmışsa da **Türkmen kethüdalarının** sıkı kontrolü sayesinde bu mesleği fazla yürütememişlerdi⁵⁴².

Şeyhlü aşiretinin bazı kolları **Dulkadir**⁵⁴³ ve **Yeni İl Türkmenleri**⁵⁴⁴ ile Adana bölgesindeki **Dulkadir ifrazı** içinde⁵⁴⁵ bulunuyordu.

Şeyh Mihmadlu

Dulkadir ulusundan **Cerid** taifesine tâbi olan **Şeyh Mihmadlu**⁵⁴⁶ aşireti, **Bozulus** içinde, 1540 tarihinde iki cemaatte toplam 143 hane ve 9 mücerred; II. Selim döneminde ise üç cemaatte toplam 193 hane ve 66 mücerred⁵⁴⁷ nüfusu bulunuyordu. **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmadığı anlaşılan **Şehy Mihmadlu** aşireti, muhtemelen **Dulkadir** iline yeniden dönmüştür.

Tabanlı طابانو

Asıl **Bozulus**'a dahil olan **Tabanlı** aşireti, 1540 tarihinde 4 cemaatte toplam 316 hane 33 ve mücerred nüfusa sahipti⁵⁴⁸. II. Selim döneminde ise bu mikdar 595 hane ve 166 mücerrede yükselmişti⁵⁴⁹.

⁵⁴² AŞS 60, s. 242

⁵⁴³ TD 604, s. 67

⁵⁴⁴ ŞAHİN (1980), s. 231, 258

⁵⁴⁵ KURT (1985), s. 235, 240

⁵⁴⁶ TD 402, s. 354

⁵⁴⁷ TD 561, s. 153, 193, 224

⁵⁴⁸ TD 200, s. 919, 920, 925

⁵⁴⁹ TD 561, s. 47, 51, 68

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra Ankara havalisinde yaylak ve kışlak hayatını sürdüren **Tabanlı** aşiretine mensup bazı kişiler eşkiyalık faaliyetleri içinde bulunmuş ise de, bu tür faaliyetlerden aşiretin kendisi de bîzar olmuş, bundan dolayı münferid hadiseler aşiret ileri gelenleri tarafından önlenmiştir⁵⁵⁰.

Tabanlı aşireti, Ankara bölgesindeki **Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedid, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu ve Danişmendlü** aşiretlerini bünyesinde toplayarak önce "**Tabanlı mukataası**"⁵⁵¹ ; bir müddet sonra ise "**Tabanlı kazası**" veya "**Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Kazası**" şeklinde anılmaya başlanmıştır⁵⁵².

Tabanlı aşiretinin bir kolu da, **Yeni İl Türkmenlerine** dahil olmuş idi⁵⁵³.

Tecirlü / Tecirlü

تاجرو

Dulkadir ulusundan olan **Tecirlü** aşireti **Bozulus**'un ilk tahrirlerinde görülmemektedir. Bunların da, **İl Eminlü** aşireti gibi **Bozulus** aşiretlerinin Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra **Bozulus**'a dahil olduğu anlaşılmaktadır. **Tecirlüler**, Keskin bölgesindeki **Bozulus** aşiretleri ile birlikte Rakka iskânına tabi tutulmuş; ancak, iskân mahallini terk ettikten sonra bir bölümü Çıldır ve Erzurum taraflarına dağılmıştır⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ MAD 10187, s. 75; AŞS 40, s. 105; AŞS 41, s. 167, 186; AŞS 42, s. 140; AŞS 55, s. 138; AŞS 57, s. 216; "...Tabanlı Deli Bekir başına topladığı adamlarla gelene-geçene ve kendi aşiretine zarar verdiği..." Cevdet Zaptiye, nu :457

⁵⁵¹ MAD 10187, s. 75; MAD 10205, s. 61; MAD 16077, s. 64

⁵⁵² ÖZDEMİR (1986), s. 143

⁵⁵³ ŞAHİN (1980), s. 231

⁵⁵⁴ MAD 9517, s. 64; MAD 8458, s. 39, 62, 137, 147; MAD 701, s. 4, 5, 34; GŞS 41, s. 41

Tekelü کدلو ، کدلو

Safevî devleti hizmetinde görülen **Tekelü** aşiretinnin akrabaları olduğu tahmin edilen bu aşiret⁵⁵⁵, Bozulus içinde **Dulkadir Türkmenleri** arasında kaydolunmuştur. 1540 tarihinde 18 hane ve 4 mücerred⁵⁵⁶ nüfusu tespit olunan bu aşiretin adına **Bozulus** ile ilgili vesikalarda bir daha tesadüf edilmemektedir.

Tutgak طوطغاو

Resulayn'da mütemekkin olduğu kaydolunan Tutgak aşireti, asıl **Bozulus**'a dâhil olup 1540 tarihinde 124 hane ve 22 mücerred nüfusa sahip idi.⁵⁵⁷ Orta Anadolu'daki **Bozulus** aşiretleri arasında bu aşirete rastlanılmamasından onların Güneydoğu Anadolu'da kalarak bütünüyle yerleşik hayata geçtiği anlaşılmaktadır.

Evran / Uran/Uzan اوران

Asıl **Bozulus**'a dahil cemaatler arasında bulunan **Uzan** aşireti 1540 tarihinde 72 hane nüfusa sahip bulunuyordu⁵⁵⁸. Bu miktar, II. Selim döneminde 237 hane ve 15 mücerrede ulaşmıştı⁵⁵⁹. Aşiretin bir kolu Şarkî Amid'de **Uzanlar Kışlağın'da**⁵⁶⁰ yerleşmiş idi. Bunlardan başka, **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir.

⁵⁵⁵ SÜMER (1949), bu adı "Begilü" imlası ile okumuştur. Ancak "Tekelü" imlasının daha uygun olacağı kanaati ile bu ad tercih olunmuştur.

⁵⁵⁶ TD 200, s. 996

⁵⁵⁷ TD 200, s. 951

⁵⁵⁸ TD 200, s. 957

⁵⁵⁹ TD 561, s. 149

⁵⁶⁰ TD 200, s. 151

Uzunlar اوزونلر

Dulkadir Türkmenlerinden olan **Uzunlar** cemaati, 1540 tarihinde 48 hane ve 1 mücerred nüfusa sahip idi⁵⁶¹. Bundan sonra **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir.

Yâbaltun يابالتون ، يابالتون

Dulkadir Türkmenlerine mensup olan **Yâbaltun** aşireti⁵⁶² **Bozulus** aşireti içinde, 1540 tarihinde 68 hane ve 4 mücerred⁵⁶³, **II. Selim** döneminde ise 66 hane ve 40 mücerred olarak bulunmakta idi⁵⁶⁴.

Yâbaltunlu aşireti, **Bozulus** ile birlikte Orta Anadolu'ya gelmiş ve bir müddet Keskin havalisinde kalmıştır. Bu sırada, aşiret mensuplarından bazıları eşkiyalık faaliyetlerinde bulunmuştur⁵⁶⁵.

Yâbaltunlu aşireti, Rakka iskânı esnasında, Ömer Kethüda idaresinde Belic nehri boylarına iskân edilmiştir⁵⁶⁶.

⁵⁶¹ TD 200, s. 1001

⁵⁶² TD 402, s. 625. Bir kolu da Bozok dahilinde idi. TD 448, s. 23

⁵⁶³ TD 200, s. 985

⁵⁶⁴ TD 561, s. 176

⁵⁶⁵ AŞS 59, s. 324

⁵⁶⁶ MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147; GŞS 41, s. 41

Yavılı یاولی ، یاولو

Dulkadir Türkmenleri arasında görülen **Yavılı** cemaatinin 1540 tarihinde 5 hane nüfusu bulunmakta idi⁵⁶⁷. II. Selim döneminde yapılan tahrirde adına tesadüf olunmamakla birlikte, **Bozulus** ile Orta Anadolu'ya geldiği tespit edilmektedir⁵⁶⁸.

Yelli یلی

Adına sadece 1540 tarihinde rastlanan bu cemaat, **Dulkadir Türkmenlerinden** olup, bahsedilen tarihte 3 hane ve 2 mücerred nüfusa sahip bulunuyordu⁵⁶⁹.

Yurtçu یورتچی

Yurtçu aşireti 1540 tarihinde **Bozulus** içinde 15 hane nüfusa sahip idi⁵⁷⁰. Bu tarihten sonra **Bozulus** ile ilgili vesikalarda adına tesadüf edilmemektedir. Öte yandan, Güney Azerbaycan'daki konar-göçer **Türkmenler** arasında görülen **Yurtçu** aşireti **Bozulus** aşiretindeki **Yurtçu** cemaatinin akrabaları olmalıdır⁵⁷¹.

Zağferanlu ذاعفرانلو ، ذاعفرانلو

Bozulus'a dahil cemaatler arasında bulunan **Zağferanlu** aşireti⁵⁷², 1540 tarihinde 50 hane ve 2 nefer nüfusa sahip idi⁵⁷³.

⁵⁶⁷ TD 200, s. 996

⁵⁶⁸ KK 2638, s. 55

⁵⁶⁹ TD 200, s. 1003

⁵⁷⁰ TD 200, s. 953

⁵⁷¹ TOGAN (1979), s. 93

⁵⁷² SÜMER (1949)'da "Ağiranlu" imlası ile okunmuştur. Ancak yer adlarındaki "Zağferanlu" (ذاعفرانلو) imlası daha açık kayd olduğundan bu ad tercih edildi.

⁵⁷³ TD 200, s. 953

Erken devirlerde yerleşik hayata geçtiği görülen Zağferanlu aşireti, Bozabad nahiyesinde İlyas Pınarı⁵⁷⁴, Çömlekçi⁵⁷⁵; Kaya Haydar nahiyesine tâbi Tozluca⁵⁷⁶ köylerini şenlendirerek ziraat ile meşgul olmuştur.

سركه واسبانلو *Serkeme ve Aşıyanlu/Asbanlu ?*

Adı sadece 1540 tarihli defterde görülen ve asıl **Bozulus**'a dahil olan bu cemaatin 182 hane ve 74 mücerred nüfusu bulunuyordu⁵⁷⁷. Buna mukabil adına bir daha tesadüf edilmemesi diğer aşiretler arasında dağılmış olabileceklerini hatıra getirmektedir.

e- Bozulus'un Tahminî Nüfusu

Bozulus ile ilgili tahrirlerde yer alan hane ve mücerred miktarları, bu teşekkülün nüfusunu belirlemede büyük kolaylık sağlamakla birlikte, kesin bir tahmin yapmayı engelleyen hususlar da bulunmaktadır.

Öncelikle, aşiretlerin yaylakta veya kışlakta topluca bulunmamalarından dolayı, vergi tahsil edilecek hane ve mücerred miktarının sıhhatli tesbit edilip- edilmediği şüphelidir. Ancak, bu hususta azamî dikkat sarfedildiği de göz önüne alınmaktadır. Yine de nüfusları küçümsenmeyecek bir miktara ulaşan konar-göçerlerin sayımının geniş yaylak ve kışlaklarda pek müşkül olacağı akla gelmektedir.

İkinci olarak, hanelerin, bünyesinde ne kadar kişi barındırdığının hesabının nasıl yapılacağı önemli bir mesele olarak gözükmektedir. Çünkü, Osmanlı nüfus istatistiklerinin ortaya çıkarılmasında hane nüfusunun ortalama 5 nefer sayılması ve hane sayısının 5 katsayısı ile çarpılması umumiyetle kabul edilmekle beraber; bu tür

⁵⁷⁴ TD 965, s. 122; TD 362, s. 120

⁵⁷⁵ TD 965, s. 129; TD 362, s. 127.

⁵⁷⁶ TD 965, s. 298; TD 362, s. 254

⁵⁷⁷ TD 200, s. 948

hasaplamanın sağlıklı bir netice veremeyebileceği de ortaya konulmuştur⁵⁷⁸. Ancak, bu meselenin tenkidi amacıyla yayınlanan istatistiklerde konar-göçerlerin durumunu: aydınlatan herhangi bir bilgi bulunmadığı gibi, daha çok iskâna tâbi tutulan göçmenlerin durumunu yansıtmaktadır. Bundan dolayı, konar-göçer hanenin nüfusunu baba ve üç çocuk olarak hasaplamanın abartılı olmayacağı düşünülmektedir.

Mücerredlere gelince, onların toplam nüfus içinde hane miktarının ancak %10'una yakın bir bölümüne tekabül etmesi; evlenme yaşının düşük olabileceğini akla getirdiği gibi, haneyi meydana getiren kişi sayısının azlığına da delalet edilebilir. Bozulus'un ilk tahrirlerinde bennâklerin açıkca kaydedilmemiş olması bu hususun aydınlatılmasını engellemektedir⁵⁷⁹.

1540'ta Durum: (TD 200'e göre)

	Neferen	Hane	Mücerred	Hanenin 5 katsayısı ile çarpımında elde edilen tahminî nüfus
Bozulus	4994	4598	426	23516
Dulkadir Ulsu	3019	2757	262	13847
Yekûn	8012	7325	688	37213

Tablo: I

⁵⁷⁸ GÖYÜNÇ (1979), s. 331-348.

⁵⁷⁹ TD 200 ve TD 561 de hane ve mücerred hesapları çıkarılmıştır. Acak, hane olarak kaydedildiği halde üzerinde koyun bulunmayan kişiler de bulunmaktadır.

II. Selim Döneminde Durum (TD 561'e göre)

	Neferen	Hane	Mücerred	Hanenin 5 katsayısı ile çarpımında elde edilen tahmini nüfus
Bozulus	15662	11850	3806	63056

Tablo: II

1540 yılında yapılan tahrirde Bozulus ile Dulkadirli Türkmenler ayrı ayrı kaydedildiğinden her iki teşekkülün de bahsedilen tarihteki nüfus durumunu tesbit etmek mümkün görünmektedir. Buna mukabil, II. Selim döneminde yapılan tahrirde bütün aşiretler sadece Bozulus adı altında toplanmıştır.

II. Selim döneminde tesbit edilen nüfus, **Kanunî Sultan Süleyman** dönemine nazaran % 70 civarında artış göstermektedir. Bu durum aşiretlerin nüfus bakımından mühim miktarda kuvvetlendiğini göstermektedir. Buna benzer bir durum, **Yeni İl Türkmenlerinde** de görülmektedir⁵⁸⁰.

⁵⁸⁰ ŞAHİN (1980), s. 286.

II. BÖLÜM

BOZULUS'UN İDARÎ YAPISI VE MALÎ MÜKELLEFİYETLER

A- İDARÎ YAPI:

Osmanlı devletinde konar-göçer teşekküller sınırları belli bir coğrafyada, idarî ve malî bir hüviyete sahip olarak yaylak ve kışlak hayatı sürdürmekteydiler . Umumiyetle **tımar** veya **has** reayası olan aşiretlere, nüfusuna, iktisadî durumuna veya sınırları içinde konup-göçtüğü vilayetın idarî yapısına göre **sancak** veya **kaza** statüsü veriliyor; idareciler tayin edilmek suretiyle hukukî bir nizamla kavuşturuluyordu. Bundan amaç, konar-göçer teşekkülleri denetim altında tutmak ve bilhassa vergi tahsilinde kolaylıklar sağlamaktır.

Belli bir konar-göçer teşekkülün içinde yer alan cemaat, nereye giderse gitsin statüsünü değiştiremiyordu. Bundan dolayı, çeşitli sebeplerden, başka memleketlere giden aşiret mensuplarının ya eski aşiretleri içine iade ediliyor veya geri döndürmek mümkün olmazsa kendisi için tayin edilmiş olan vergiyi, bağlı olduğu kaza dahilinde ödemek zorunda bırakılıyordu. Böylece konar-göçer teşekküllerin dağılması önlenmeye çalışılıyordu.

Diyarbakir'in ilk idarî taksimatında bölgedeki aşiretlere "aşair ve ulus" livası adı ile hukukî bir statü kazandırılmış, idarî ve malî tasarrufu ise **Yadigâr Bey**'e bırakılmıştı¹. Kısa bir süre sonra malî idaresi **Yadigâr Bey**'den alınarak padişah **has**larına dahil edildi². Buna mukabil **sancak** statüsü uzun süre muhafaza edildi. **Sancağın** idare merkezi olmamakla birlikte, resmî vazifeliler **sancak beyi** ve kadıdan oluşuyordu. **Sancak beyi**; özellikle yaylağa çıkışlarda ve kışlağa dönüşlerde **ulusun** emniyetini eksiksiz sağlamakla merkezî hükûmet görevli olup, bu vazifenin ihmalinde asla özür kabul etmiyordu³.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra **sancak** statüsü yerine, **kaza** düzenine geçildi ve **kadı** marifetiyle idare edilmeye başlandı⁴.

a-Kadı:

Kadıların kaza merkezinde ikamet ettiği; **kazanın** adlî ve idarî işleri ile meşgul olduğu bilinmektedir⁵.

Kaza statüsündeki konar-göçer **ulusların** kadılığına tayin edilen kişi, bu vazifesini aşiretler arasında dolaşarak ifâ etmekte olduğundan belli bir merkezde bulunmuyordu⁶. Bu yüzden, yazları, idaresinde bulunan aşiretlerin yaylalarında; kışı ise kışlak bölgesine yakın şehir merkezlerinin birinde geçiriyordu⁷.

¹ GÖYÜNÇ (1969b)s. 26-29

² TD. 200, s. 917, "Tavâif-i Bozulus, hass-ı şahî"

³ MD 27, s. 93, hk. 220.

⁴ Vesikalarda, Bozulus kazâsı tabiri sıklıkla kullanılmaktadır.

⁵ MARDİN (1977), s. 42-45; UZUNÇARŞILI (1984b)s. 109

⁶ ORHONLU (1987), s. 20

⁷ Ali Rıza Yalman-Yağın Türkmenler arasında yaptığı seyahat sırasında Üçkapılı yaylalarında, devlet tarafından görevine son verildiği hâlde, fahrî olarak kadılık yapan ve yaz boyunca aşiretleri dolaşan bir kişiye rastlamıştı. İbrahim Efendi adındaki bu kişi baktığı davalar için ücret alıyor, yazı Üçkapılı yaylasında, kışı ise Nigde'de geçiriyordu." YALMAN (1977), c. II., s. 26.

İl ve ulus kadılarının temel vazifesi ,idareleri altında bulunan konar-göçer teşekküllerin her türlü kazaî ve idarî işlerini yürütmektir. Bu yüzden merkezî hükûmetin gönderdiği hükümlerde **kadıya** da hitâp ediliyordu. **Kadı**, gelirleri noksan gelen aşiretlerin teftişini yapmak ve fakir düşmüş olan aşiretlerin ödemeleri gereken vergi miktarını tahammüllerine göre yeniden paylaştırmak⁸, iskân edilmiş aşiretlerin hukûkî ve mâlî haklarının muhafaza edilmesi hususunu merkezî hükûmete arz etmek⁹, aşiretlerin devlet ile münâsebetlerini düzenlemek¹⁰, **voyvoda** ve **kethüdalık** makamına tayin edilen kişilerin ellerine verilen **berat**, **emr-i şerîf** veya **tezkiireleri** sicil defterine kaydetmek¹¹, eşkiyalık veya türlü sebeplerle aşiret düzenini bozan **voyvoda**, **kethüda** veya aşiret mensuplarını hükûmete bildirmek ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak¹² gibi vazifeleri de yerine getiriyordu.

Öte yandan, aşiret mensuplarının kendi aralarında doğan anlaşmazlıkların mensup oldukları aşiretlerin **kadılığı** tarafından çözümleneceği yolunda bir mecburiyet bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlar çoğunlukla en yakın merkezdeki mahkeme vasıtası ile çözüme kavuşturulmaktaydı. **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra; **Ankara** havalisinde bulunanlar aralarında vukubulan anlaşmazlıkları Ankara mahkemesinde¹³, keza Konya havâlisinde

⁸ MAD 3244, s. 6, 13; MAD 2931, s. 217

⁹ MAD 9876, s. 241

¹⁰ MAD 2931, s. 217, 219

¹¹ MAD 2931, s. 214; AŞS 55, s. 94; KŞS 10, s. 252

¹² MAD 9830, s. 103, 104; MAD 8458, s. 213; AŞS 64, s. 188; MD 6, s. 206, hk. 445

¹³ Bazı örnekler için bkz. AŞS 49, s. 6; AŞS 54, s. 46; AŞS 57, s. 216; AŞS 58, s. 108, 111; AŞS 60, s. 254; AŞS 61, s. 31; AŞS 64, s. 14, 40; AŞS 69, s. 219, 220, 224

olanlar da Konya mahkemesinde çözmeye çalışıyorlardı¹⁴. Bu hususta başka şehirlerde de benzer örnekler tesbit etmek mümkündür¹⁵.

Bozulus kadılığıının, zaman zaman **nâibler** vasıtasıyla yürütölmekte olduğu da görölmektedir¹⁶.

b- Voyvoda/ Türkmen Ağası :

Konar-göçer teşekküllerden padişah **haslarına** dahil olanlar malî bakımdan **mukataaya** verilmek suretiyle idare edildiğı zaman, başlarında hükümet tarafından tayin edilen **voyvodalar** bulunuyordu. **Türkmen Ağası** diye de isimlendirilen¹⁷ voyvodaların temel vazifeleri, **kethüdaların** veya **boy beylerinin** mirî için tahsil ettiklerin vergilerin hazineye ulaştırılması olmakla beraber bazı hallerde kendileri de vergi topluyorlardı¹⁸.

Voyvoda bir yıllık vergi döneminde, o yıla ait verginin tahsili ve yerine ulaştırılması amacı ile tayin edilmekte idi¹⁹. Ancak, hükümetin **voyvoda**nın hizmetinden memnun olması halinde süre yine birer yıl olmak üzere

¹⁴ KŞS 10, s. 279; KŞS 12, s. 249

¹⁵ KAŞS 28, s. 971; KAŞS 24, s. 29, 36, 67

¹⁶ MAD 9909, s. 20,35; MAD 16077, s. 22; MAD 10205, s. 61. Bunların yanısıra Suruç nahiyesinde bulunan Molla Yakup Kethüda cemaatinin içinde, aşiret kethüdasının oğlu olduğu anlaşılan Molla Kasım Veled-i Molla Yakub'un kadı naibi olarak vazife gördüğü tespit olunmaktadır. Bu husus, merkezî hükümetin nadir de olsa aşiret mensuplarını da naiplik vazifesine getirdiğini göstermektedir. TD 184, s. 112.

¹⁷ MAD 2931, s. 214, 217, 219; DBŞM 1192, s. 12; MAD 3295 s. 70 ORHONLU (1987) s. 19

¹⁸ MAD 2931, s. 217; D-BŞM 1180, s. 12; AŞS 64. s. 188, 189, 190.

¹⁹ MAD 6415, s. 152; MAD 16078, s. 4; MAD 6268, s. 16.

uzatılıyordu²⁰. Bir **voyvoda** bazen birden fazla **Türkmen mukataasını** uhdesinde bulundurabiliyordu²¹.

Voyvodalar, başka memleketlerden veya konar-göçer teşekküllerden gelerek aşiretler arasına karışan cemaatleri himaye etmeyip, geri eski yerine göndermekle de mükelleftiler. Keza, eşkiyalık yapıp aşiretler arasında saklanan kişileri de hükümete bildirmek zorunda idiler.

Voyvoda, tahsil edilecek verginin aşiretler arasında adaletli bir dağılımını oluşturmak amacıyla tahrirlerin yenilenmesini sağlıyordu. Ayrıca, maddî gücünü kaybetmiş veya o yılki vergilerini tamamen verememiş aşiretlerden vergi indirimi yapılmasını ve durumlarının yeniden tesbitini merkezî hükümete bildiriyordu²². Bu suretle dağılmaya yüz tutmuş aşiretleri yeniden toparlama imkanı elde ettiği gibi vergi dairesinin dışına çıkmış olan aşiret mensuplarını da eski yerine döndürme yetkisine sahip oluyordu. **Voyvodalar**, aynı zamanda, iskân edilmiş aşiretlerin de eğer **Bozulus voyvodalığına** bağlılığı devam ediyorsa, haklarının muhafazası ve başkaları tarafından yapılacak her türlü müdahalenin önlenmesini üzerlerine alıyorlardı. Bu cümleden olarak, Aydın bölgesindeki **Bozulus'a** tabi **Aykudlu, Mahmudlu, Gaffarlu, Çökelek, Germenç, Kuşdoğanlu** cemaatlerinin iskân edilmesini **Bozulus voyvodası** sağlamış ve her türlü haklarının korunmasını da üzerine almıştı ²³.

²⁰ MAD 6415, s. 153, MAD 2931, s. 219, D-BŞM 1180 s. 12; AŞS 64, s. 190

²¹ Mesela, H. 1052/M.1642 tarihinde Bozulus, Danişmendü ve Mamalu Türkmenleri mukataaları Murad Paşa'nın oğulluğu Musapaşa uhdesinde idi. MAD, 6415 s. 153

²² MAD 6415, s. 128, 153, 165; AŞS 51, s. 219

²³ KK 2750, s. 5

Voyvodalar aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlar²⁴, toplanan vergiden, "**Ağalık**" veya "**Voyvodalık**" namıyla, %25 oranında hisse alırlardı²⁵. Ancak bununla yetinmeyerek "hizmet", "masraf" veya türlü bahanelerle²⁶ aşiretlerden fazla para tahsil edenler~~de vardı~~. Bu hal şikayetlere sebep oluyordu. H.1092 /M.1681 yılında **Bozulus voyvodası** olan **Bedreddin Ağa**, bir yandan aşiretlerin haklarını muhafaza ve vergilerini tahammüllerine göre tahsil ediyor gözükürken²⁷, diğer yandan kardeşleri ve etrafına topladığı bazı kişiler ile **Tabanlı, Karamanlı, Hamza Hacılı, Eminlü, Oğulbeğlü** ve diğer aşiretlerden bazen türlü bahanelerle, bazen de zorla para tahsil ediyor, koyun ve develerini ellerinden alıyordu. Bu şekilde büyük miktarlarda para kazanmışlardı²⁸. Ancak şikayetler artınca merkezî hükümet **Bedreddin Ağa**'nın yakalanmasını tenbih etmiş, kısa sürede yakalanan Bedreddin Ağa ve ortakları mahkemede suçlarını kabul etmişlerdi²⁹.

Öte yandan, vesikalarda nadiren "**Bozulus Beyi**" ve "**Bozulus Meliki**" ünvanı ile tesadüf edilen vazifelinin, **voyvoda**nın vazifelerini ifa ettiği

²⁴ EVLİYA ÇELEBİ, c. III-IV., s. 154

²⁵ MAD 10187, s. 80; MAD 10163 s. 11; KK 2311, s. 27, 31; MAD 692, s. 92; AŞS. 64, s. 190. Türkmen ağalığı veya Türkmen voyvodalığı önemli bir maiyet kaynağı idi. Abaza Hasan Paşa, Kara Haydaroğlu adındaki eşkiyayı yakalayıp Parmakkapı'da astırması üzerine IV. Mehmed tarafından ömrünün sonuna kadar Türmen ağalığı ile ödüllendirilmişti. Ancak Sadrazam Melek Ahmed Paşa zamanında Türkmen ağalığı elinden alınca isyan etti. O'nun korkusundan, kimse bu vazifeyi üzerine almak istemeyince Türkmen ağalığı uzun süre boş kaldı. EVLİYA ÇELEBİ, c. III-IV, s. 207-209; NALMA, c. VI. s. 275

²⁶ MAD 9909, s. 30, 35; MAD 9830, s. 103, 104; MAD 3244, s. 61; MAD 22447, s. 4; AŞS 64, s. 188, 190

²⁷ MAD 3244, s. 6, 13; MAD 2931, s. 63, 104, 113; AŞS 64, s. 192

²⁸ AŞS 64, s. 119, 189, 190, 192

²⁹ AŞS. 64. s. 193

görülmektedir³⁰. Bu yüzden "**Bey**" veya "**Melik**" ünvanının, yaygın olmamakla beraber **voyvoda** yerine kullanıldığı akla gelmektedir.

c- **Boy Beyi :**

Cemaatler, belli bir bölgede, hukukî nizam içinde hareket ediyor olmaları sebebiyle belli bir iç düzene ve devlete olan yükümlülükleri düzenleyecek teşkilât yapısına sahip idi. Aşiretlerin idarî bakımdan birleşmeleri ile boy meydana geliyordu. Burada birinci derecede görevli "**Boy Beyi**" idi. Bozulus'un Doğu ve Güneydoğu'da bulunduğu esnada **boy beyliği** vazifesine tesadüf edilmemekle birlikte bu vazifenin kethüdalar tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Boy beyleri; aşiret ihtiyarları, kethüdalar ve voyvodaların "beylik" vazifesini yerine getirmeye muktedir olduğu yolundaki kanaatlerini açıkladıktan sonra padişah beratı ile vazifeye tayin edilirlerdi³¹. Bundan dolayı "**Bey**"lik devletin halk üzerindeki kontrolünün zayıflamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıyor, ancak kanaatler belirtildikten sonra "**beyliği tayin**" yapılıyordu.

Boy beyliği, babadan oğula geçebilirdi. Ancak bu halin vuku bulması için kişinin "**lâyık ve müstahak**" olduğunun aşiret ileri gelenleri ve kethüdalar tarafından onaylanması gerekiyordu³². Bundan sonra **padişah beraatı** veriliyordu. Bu durum, kişinin idarî görevinin merkezî hükümet tarafından tanınmasından başka, merkeziyetçiliğin tabîî bir sonucuydu.

³⁰ MAD 9830, s. 103, 115; MAD 9825 s. 84, 89, 102; MD. 50, s. 230; MD. 67 s. 179.

³¹ MAD 3260, s. 58; MAD 9830 s. 103; MD. 90, s. 6, hk. 8; ORHONLU (1987), s. 14.

³² MAD 9830, s. 103.

Boy beyi, devlet ile aşiret arasında bir tür irtibat noktası konumunda idi. Resmî yazışmalarda **boy beyine** de hitap ediliyordu³³. O, devlet-aşiret münasabetlerini düzenlemekle mükellef³⁴ olmasının yanında vergi tahsiline de yardımcı oluyor veya kendisi toplayarak yerine ulaştırıyordu³⁵.

Hayvanların kırılması, aşiretlerin dağılması gibi aşiret hayatında meydana gelen olumsuz değişiklikler sebebiyle vergi tahsili mümkün olmaz ise **boy beyi** bu hâli hükümete bildirir, bundan sonra aşiretlere yeniden nizam verilir veya yeniden tahrir tabi tutulurdu³⁶.

Boy beyleri kendilerinden talep edildiği takdirde, aşiretlerden topladıkları gönüllüler ile seferlere de katılıyorlardı³⁷.

Boy beyleri bütün bu hizmetlerine karşılık her türlü vergiden muaftılar³⁸. Beylerin görevi kötüye kullanmaları ve aşiret halkına zarar vermeleri halinde bu görevlerinden azledilirlerdi³⁹. Bundan dolayı beyliğin babadan oğula geçmesi ancak kişinin **boy beyi** olmasında bir kolaylık sağlıyor, bunun dışında herhangi bir imtiyaz kazandırmıyordu.

³³ MAD 3260, s. 58.

³⁴ MAD 6415, s. 128; MAD 9840, s. 13; KK 2311, s. 27; MD 90, s. 6, hk. 8; AŞS 51, s. 179; "Daima hükkâm varıp herşey onlardan sorulmağa..." MAD 307, s. 154.

³⁵ MAD 9830, s. 103; MAD 9840, s. 13; MAD 9859, s. 13.

³⁶ MAD 3244, s. 6; KK 2311, s. 27; KK 2638, s. 1; AŞS 51, s. 179.

³⁷ MD 99, s. 54, hk. 186; MAD 307, s. 154.

³⁸ MAD 307, s. 154.

³⁹ ORHONLU (1987), s. 14.

d- Kethüda :

Konar-göçer aşiretlerin her birinin başında bulunan idareciye kethüda denilmekte idi. Kethüdalar, boy beyinden farklı olarak sadece uhdelerinde bulunan cemaatin -veya cemaatlerin- idarî sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Boy beyi, boyu meydana getiren aşiretlerin en büyüğü içinden seçilirken, kethüdalar her aşiretin kendi içinden seçilmekteydi.

Kethüdalar da boy beyinin tayininde olduğu gibi **aşiret ihtiyarlarının** arzusu, **boy beyi ve voyvodanın** hükümete arzemesi ve hükümetten gelen berat-ı şerif ile tayin olunmaktaydı⁴⁰.

II. Selim zamanında tertip olunan defterde, **Bozulus'un Kanunî** devrinde tahririni yapan **Musa Ağa'nın** 150 **kethüda** yazdığını kaydediyorsa da⁴¹ burada ancak 122 **kethüda** tesbit olunabilmektedir. Bu **kethüdaların** sahip oldukları koyunların 300 adedi vergiden muaf tutulmuştu. **Kethüdaların** sayısının fazla olduğu ve bu yüzden padişah malına zarar geldiği gerekçesiyle indirimle gidilmiş 93 **kethüda** görevden alınmış, 63 kişi yeniden tayin edilmiştir. Defterde yazıldığından ziyade kethüda tayin edilmesi gerektiği de öngörülmüştü. İlk tahrirdeki bütün muafiyetler kaldırılırken⁴² eski tezkirelerin de hükmü kaldırılmıştır⁴³.

Kethüdalık babadan oğula⁴⁴ veya kardeşe⁴⁵ geçebiliyordu. Ancak bu hallerde kişinin güvenilir, vazifeye layık ve vergi toplamaya muktedir olması gerekiyordu⁴⁶.

40 KK. 2311, s. 49.

41 TD 561, s. 3.

42 İlk tahrirde bazı kişiler kethüda olmadıkları halde kethüdalar gibi muafiyet verilmiştir. TD 200, s. 921, 922, 924, 930, 972, 974.

43 TD 561, s. 3.

44 MAD 9885, s. 343; MAD 2931, s. 217; AŞS 65, s. 238.

45 MAD 9876, s. 244.

46 MAD 9831, s. 244.

Kethüdaların temel vazifesi; vergi toplamak, uhdelerinde bulunan aşiretlerin **intizamını** sağlamak, tahririn yapılacağı zaman emirlere yardımcı olmaktı⁴⁷. Bazı hallerde sipahi kaydolarak savaşa da gidiyorlardı. Bu taktirde özellikle vergilerin toplanmasında müşkilât çıktığından kethüdalık görevi bir başkasına veriliyordu.

Aşiretlerin en fazla yakındıkları meselelerden biri de , bazı **kethüdaların** vergi toplarken usulsüzlük yapmaları⁴⁸, pişkeş , havalelik, kethüda hıdamiyyesi gibi⁴⁹ çeşitli adlar altında para tahsil etmelerinin yanısıra ev basarak, yol keserek aşiretlere zulm etmeleri idi⁵⁰. Hatta bazen iftira ile aşiret mensuplarının ceza almalarına sebep oluyorlar, bu suretle aşiretler arasında yılgınlık yaratıyorlardı⁵¹. Karaman bölgesindek **İzzeddin ve Küşne** cemaatlerinin iskân mahallini terk etmelerin bir sebebi de kethüda baskısına maruz kalmaları idi⁵². **Hamza Hacılu** cemaatinin kethüdası da oğulları ve etrafına topladığı eşkiya ile ilk önce kendi cemaatini soymuştu. Bunlar görevlerinden azledilmiş ve başka diyara sürgün edilmeleri için hüküm gönderilmişti⁵³.

Kethüdaların ehliyetsizliği veya görevi kötüye kullanmalarından dolayı azledilmelerinin⁵⁴ yanısıra, bilhassa vergi toplamaya muktedir olmamalarından

⁴⁷ KK 2638, s. 1.

⁴⁸ MAD 3244, s. 6; AŞS 54, s. 78

⁴⁹ AŞS 64, s. 194.

⁵⁰ MAD 10187, s. 80; MAD 2931, s. 115, 311; MAD 16077, s. 22; KK2311, s: 7. Anadolu Ahkâm 5, s. 133

⁵¹ MAD 9909, s. 38

⁵² KK 2311, s. 32; MAD 9909, s. 35

⁵³ KK 2311, s. 117

⁵⁴ MAD 9876, s. 332; MAD 9909, s. 95; Cedet Dahiliye nu: 409

dolayı bizzat **kethüdanın** görevi bırakması ile de yerlerine bir başkası **kethüda** olarak tayin edilmekte idi⁵⁵.

Öte yandan, **kethüdalık** vazifesinin belli bir para karşılığı **kethüdalar** arasında -yıllık vergisin peşin olarak vermesi kaydıyla alınıp- satılması söz konusu olduğu zaman, kethüdanın vazifeye lâyık ve müstahak olup olmadığına **aşiret ihtiyarları** karar veriyordu⁵⁶. Bundan dolayı satışın devlet nezdinde geçerli olabilmesi aşiretin rızasına bağlı idi.

Kethüdalar, kendilerine bağlı aşiretlerin yaylak ve kışlaklar arasındaki seyahatları esnasında çevreye zarar vermemeleri hususunda, onlara kefil oluyorlardı. Kefalet, zararın vukubulması halinde yüksek miktarda nezr ödenmesinin **kethüdaya** yüklenmesi şeklinde oluyordu. Ayrıca aşiret mensuplarının eşkiyalığa meyletmemesi, aşiret içine saklanmış olan eşkiyanın teslim edilmesi⁵⁷ veya hapse düşmüş olan aşiret mensuplarının maddî kefaletlerinin ödenerek hapisten çıkarılması⁵⁸ da **kethüdanın** vazifesi idi. Her türlü olumsuzlukların önlenmesi yolunda **kethüdalar** da birbirine kefil oluyorlardı⁵⁹. Aynı şekilde, aşiretlerin de kethüdanın sözünden çıkamayacaklarına dair söz verdikleri hatta bu hususu nezr ödemek üzere karara bağladıkları tespit olunmaktadır⁶⁰.

55 MAD 2931, s. 63, 104; ORHONLU (1987), s. 15.

56 KK 2311, s. 49; ORHONLU (1987), s. 15.

57 AŞS 59, s. 28; AŞS 60, s. 206, 207.

58 AŞS 64, s. 192, 195.

59 AŞS 60, s. 206, 207.

60 AŞS 60, s. 242. Aşiretlerin bu şekilde maddî kefalete bağlanmasına "nezr" denilmekte idi. Nezr, Hazine-i Amire'ye ödenmek üzere önceden belirlenen bir miktar idi. Bundan amaç aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhı boyunca çevreye zarar vermelerini önlemek ve şekavet yoluna sapmalarını sağlamaktı. (Aşiretlerin nezre bağlanması hakkında ayrıca bkz. HALAÇOĞLU (1988)), s. 38, 45.

Kethüdaların bu vazifelerine karşılık koyunlarından 300 adedi vergiden muaf idi. **Bozulus**'un Orta Anadolu'ya gelmesinden bir müddet sonra **kethüdaların** muafiyetlerinin 150 koyuna indirildiği görülmektedir. Bunlar 150 koyundan fazlası için diğer reaya gibi vergi vereceklerdi. Develeri ise -eğer ticaret amacı ile kullanmıyorlarsa- vergiye dahil değildi. Öte yandan **kethüdaların** hısım ve akrabaları da muaf reayadan sayılmıyordu⁶¹.

Aşiretlerin zaman içinde başlarında bulunan **kethüdaların** adı ile anılmaya başladığı da görülmektedir. Bu cümleden olarak **Bozulus** içindeki **İsmail Beğdili** adını **İsmail Kethüda**'dan⁶², **Kantemir Çepnisi** adını **Kantemir Kethüda**'da almış idi⁶³. Keza **Sultan Hacı** Cemaatinin kethüdası olarak da **Sultan Hacı Hüseyin** bulunmaktaydı⁶⁴.

e- Oymak Başı

Cemaatların başına, cemaat ileri gelenleri tarafından, kendi aralarından seçilen kişiye "**Oymak Başı**" denildiği tesbit olunmaktadır. Bu kişinin cemaatin sevk ve idaresinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. 1058 tarihinde **Kafurlu** cemaatinin başında Köse Tur Ali adlı bir şahıs bulunuyordu⁶⁵.

⁶¹ MAD 307, s. 154.

⁶² TD 200, s. 917.

⁶³ MAD 8458, s. 39; GŞS 41, s. 41.

⁶⁴ TD 561, s. 103.

⁶⁵ MAD 9830, s. 145.

B- MALÎ MÜKELLEFİYETLERİ

a- Malî Yönetim

Bozulus aşiretleri, bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden hemen sonra **Karaulus** aşiretleri ile birlikte "**Aşair ve Ulus Livası**" adıyla sancak statüsüne getirilmiş⁶⁶, malî bakımdan da **Diyarbakir defterdarlığına** bağlanmış idi⁶⁷. Ancak gerek hayvanların sayımında, gerekse **Karaulus** ile birlikte muhasebe edilmesinden doğan güçlükler yüzünden 1540'tan itibaren ayrı emanet olunmaya başlandı⁶⁸.

Bozulus padişah **hasları** içinde yer almakta ve bu suretle **mukataaya** verilerek idare edilmekte idi. **Bozulus**, Orta Anadolu'ya geldiği esnada da haslar içinde idi. H. 1028/M.1618 tarihinde, İstanbul'da **I. Ahmed**'in yaptırmaya başladığı caminin vazifellilerinin maaşlarının ödenmesi amacıyla, **vakıf** reayası oldularsa da, aşiretlerin sürekli yer değiştirmesinden dolayı vergi toplamak mümkün olmayınca yeniden padişah **haslarına** bağlanarak vergilerinin düzenli bir şekilde tahsil edilmesi için **voyvoda** tayin edildi⁶⁹. Ancak, **Oğulbeylü, Kâfurlü, Tabanlı, İzzeddin** gibi cemaatlar vergilerini "**Diyarbakir cânibinde verdiklerini**" öne sürerek H.1028/M.1618 senesine ait **vakfın** da alamadığı vergileri ödemediler. Bundan sonra **Bozulus**'un vergilerinin Diyarbakir taraflarında alınmamasına, bulundukları yerlerde, **voyvodalar** vasıtasıyla

⁶⁶ GÖYÜNÇ (1969b) s. 26-29.

⁶⁷ TD 998 s. 201; MD 30, s. 18 hk. 44.

⁶⁸ TD 200, s. 915; KANUNNÂMELER, c. V, s. 460.

⁶⁹ MAD 9825, s. 60

"Diyarbakir'de nasıl veriyorlarsa o düzen içinde" tahsil edilmesine karar verildi⁷⁰.

Bozulus H.1050/ M.1640 senesinde **Fazlı Paşa**'ya has olarak verildi ve H.1058/M.1648 senesine kadar onun uhdesinde kaldı. Bu tarihte **Bozulus**'un senelik geliri 35986 **Kâmil Guruş** idi. H.1058/ M.1648 dan itibaren yeniden padişah **hassı** oldu⁷¹.

Ankara ve Karaman bölgesindeki Bozulus aşiretleri H. 1120/M. 1708 senesinde **Valide Sultan Haslarına** dahil bulunuyordu⁷². Ancak bunlar **mukataa** olarak idare edilmek yerine aşiretler ayrı ayrı muaccele usûlü ile **malikâneye** bağlandılar. Bu suretle 2065 guruş geliri olan **Karaman** cemaati 750 guruşa Ali Şedid'e, 326 guruş geliri olan **Kürd Mihmadlu** 215 guruşa Ali ve Mehmed adlı şahıslara, 930 guruş geliri olan **İnallu** cemaati ile 276 guruş geliri olan **Dokuz** cemaati 550 guruşa Hasan'a, 126 guruş geliri olan **Bayat** cemaati de Ömer Firuz'a satılmıştı. Bunlar, halka zulmetmemek kaydı ile vergilerini vakti ve zamanıyla toplayacaklardı⁷³. Keza, Aydın sakini **Bozulus** aşiretlerinden **Sarı Hızırlu**⁷⁴, **Karabağlı**⁷⁵ ve **Bozulus**'tan ifraz olan **Çataklı** cemaati⁷⁶ de **malikâneye** verilmek suretiyle idare olunmaya başlanmıştı.

⁷⁰ MAD 9825, s. 84

⁷¹ MAD 9830, s. 79

⁷² MAD 692, s. 91

⁷³ MAD 9885 s. 171

⁷⁴ MAD 692. s. 90

⁷⁵ MAD 10205. s. 64

⁷⁶ MAD 692. s. 92

H.1126/M.1714 de Ankara sâkini **Bozulus Türkmenleri** bütünüyle has raeayası olmaktan çıkarılarak **malikâne** olarak yönetilmeye başlandı⁷⁷. Keza, H. 1128/ M.1715de Rumili sâkini **Bozulus'un** da **malikâneye** verildiği görülmektedir ki bu tarihten az evvel has reayası olmaktan çıkarıldığı anlaşılmaktadır⁷⁸.

Aydın sâkini **Bozulus**, H.1111/M.1699 senesinde Anadolu valilerine **kaftan baha** ve devriye mukabelesinde has tayin edilmiş, ancak, Anadolu valilerinden **Ömer Paşa** ve **Mehmed Paşa** birer defa gelerek vergi tahsil ettikleri sırada halka zarar verince, bunların ayrı tarihlerde gelmeleri **tenbîh** olunmuştu⁷⁹. Buna rağmen, aşiretler sağa-sola dağılınca **malikâne** verilererek yeniden bir araya getirilmeye çalışıldı⁸⁰. Hatta, aşiretlerin bir daha dağılmaması için **Mihmadlu** ve **Mihmadlu**'ya tâbi **İnebeğilü** ve **Gaffarlu** cemaatleri **Bolvadin**'e bağlı Karacaören, **Badelü** ve Elek köylerine **Çökek**, **Kuşdoğanlu**, ve Germeç cemaatleri **Dutçu Paşa Mezarı** denilen yerlere iskân edilip, bölgenin eşkiyadan korunması vazifesi de verildi⁸¹.

Mukataaları malikâne suretiyle üzerlerine alanlar gelirlerini artırmak için aşiretleri sıkıştırmaya başlayınca, aşiretler arasında yer yer çözümler başlıyordu. Bu cümleden olarak Karaman bölgesindeki **Bozulus** aşiretleri H.1175/M.1761 senesinde **malikâne** sâhibi olanların fazla vergi tahsil etmeye kalkışmaları yüzünden çeşitli yerlere dağılmışlardı⁸². Keza, **Valide**

⁷⁷ MAD 10205, s. 64

⁷⁸ MAD 10159, s. 100, 101

⁷⁹ MAD 9885, s. 335

⁸⁰ MAD 9885, s. 271

⁸¹ MAD 9885, s. 271

⁸² MAD 10205, s. 66

Sultan haslarından iken **malikâne**ye verilen cemaatler de **malikâne**ciler tarafından fazla vergi talebi ile şikâstırılınca, hükümete durumu bildirmişler, bundan dolayı **malikâne**leri kaldırarak yeniden **Valide Sultan** haslarına dahil edilmişlerdi⁸³.

b- Koyun

Bozulus aşiretlerinin temel iktisadi faaliyeti koyunculuk ve buna bağlı olarak, tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi idi.

Türkmenlerin, Kızılkoyun, Karakoyun, Akkoyun, İrik, yerli ve **Türkmen koyunu** gibi isimlerle anılan koyunları vardı⁸⁴. **Karaman, Kivırcık** gibi koyun türleri ise daha çok **Rumeli**'de beslenmekte idi⁸⁵. XVII. yüzyıl başlarında Anadolu'dan geçen **Polonyalı seyyah Simeon**, Ankara yakınlarındaki **Çaşnigir köprüsü** civarında iri kuyruklu **Türkmen** koyunlarına tesadüf etmiş, hergün çok sayıda gördüğü koyun sürüleri dikkatini çekmişti⁸⁶.

Bozulus Türkmenleri, Rumeli yörükleri⁸⁷, **Haleb ve Yeni İl Türkmenleri**⁸⁸ gibi, İstanbul'un et ihtiyacının bir bölümünü karşılıyordu⁸⁹. Aşiretler, İstanbul'a gönderdikleri koyunları, burada daha önce tesbit olunan bir ücretle satıyorlardı. Bazen alış-verişte, kasapbaşı zimmetinde alacağı kalan

⁸³ MAD 9885, s. 171

⁸⁴ MD 73, s. 577, hk. 1261; MD. 69, s. 2, hk. 2

⁸⁵ REFİK (1987), s. 121

⁸⁶ SİMEON (1964), s. 161, 162

⁸⁷ REFİK (1987), s. 117, 118, 130, 144

⁸⁸ ATA (1989), s. 32, 33; ŞAHİN (1980), s. 175

⁸⁹ MD 67, s. 179 hk. 446; REFİK (1987), s. 116

Türkmenler, bu paranın ödemeleri gereken avarız ve sürsat bedeline karşılık olarak tahsil edilmesini talep ediyorlardı⁹⁰.

Aşiretlerin bazı hallerde koyunlarını İstanbul'a götürmeyerek Bursa, Kayseri gibi şehirlerde hatta İran topraklarına girerek hududa yakın merkezlerde⁹¹ satmaya kalkıştıkları vâki oluyorsa da, merkezî hükümet bunu önlemek için çeşitli tedbirler alınması yoluna gidiyor; celeplerin koyun sevki esnasında güzergâhlarının dışına asla çıkmamaları tenbih ediyordu⁹².

Öte yandan, ordunun sefere hazırlanması sırasında et ve yağ ihtiyacı diğer konar-göçer **Türkmenlerin** yanısıra **Bozulus Türkmenlerinden** de karşılanıyordu⁹³.

1540 tarihinde **Bozulus**'un 1.998.264 adet vergiye tâbi koyunu vardı⁹⁴. Ancak, aşiretler arasında koyun dağılımı bakımından tam bir orantısızlık göze çarpmaktadır. Meselâ, 403 neferli **Oğulbeğlü** cemaatinde ~~toplam~~ 184045 koyun bulunup, kişi başına ortalama 430 koyun düşerken, 15 neferli **Açenlü** cemaatinin 800 koyunu vardı ve kişi başına 60 adet koyun düşüyordu. Bunların yanısıra aşiret mensupları arasında sahip olunan koyun sayıları bakımından da belirgin bir orantısızlık olduğu da derhal dikkati çekmektedir. Mesela, **Pürnek** cemaatinin (80 hane) sadece 29 hanesinde koyun mevcut idi⁹⁵. Ailelerin elindeki koyunlar ise 58 ilâ 100 adet arasında değişiyordu. Keza, 48 haneli **Koca Hacılı** cemaatinin

⁹⁰ AŞS 69, s. 219, 220

⁹¹ MD 26, s. 328, hk.946; ATA(1989), s. 10, 11; SÜMER (1949), s. 41

⁹² MAD 10205 s. 64; MD 69, s. 2, hk. 2; REFİK(1987) s. 140

⁹³ MD 59, s. 19, hk. 60; s. 48, hk. 208; MD 73, s. 577, hk. 1261

⁹⁴ TD. 200. s. 1007

⁹⁵ TD. 200. s. 945, 995

sadece 8 hanesinde koyun vardı⁹⁶. 72 haneli **Uzan** aşiretinin ise hiç bir koyunu bulunmamakta idi⁹⁷. Bunun gibi, **Kelhur** cemaetinde koyun gözükmez iken, hasıl kısmına 1000 koyun kaydedilmişti⁹⁸. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Ancak, **Bozulus**'un sahip olduğu koyunların genel toplamına bakıldığında, sayımda yapılması muhtemel hataların bile, iki milyona yaklaşan miktarın ortaya çıkmasını engellemediğini göstermektedir.

Bozulus'un ürettiği malların en önemli tüketicisi sefer halindeki ordu⁹⁹ ile büyük şehirler idi. Bununla birlikte yaylak ve kışlak güzergahı boyunca ve şehir merkezlerine yaklaşıldığında pazarlara inilerek tereyağı, yoğurt, peynir, tulum peyniri, yapağı, keçe gibi ürünlerini satıyorlardı¹⁰⁰.

Koyunların hastalık sebebiyle kırılması veya eşkiya baskınları neticesinde çalınması halinde¹⁰¹ aşiretlerin, sadece koyunculuğa dayanan iktisadî hayatları büyük sarsıntılara uğruyor, bu yüzden bazı aileler, hatta bazen aşiretin tamamı, fakir düşüyordu. Böylece, vergilerini ödeyemez hale gelen aşiretler genellikle yeniden tahrire tabi tutuluyor¹⁰² veya sadece koyun ve deve sayısını tesbit etmek amacıyla da tahrir yapılıyordu¹⁰³.

⁹⁶ TD. 200 . s. 956

⁹⁷ TD. 200. s. 957, 958

⁹⁸ TD 200, s. 969

⁹⁹ "Erzurum'da toplanan vezir-i azam ordusu için 1000 re's koyun, 5000 batman yağ gönderilmesi..." MD 59, s. 19. hk. 60; s. 48 hk. 208

¹⁰⁰ ORHONLU (1987), s. 23

¹⁰¹ MD 64, s. 59, hk. 182

¹⁰² KK 2311, s. 66; MAD 9840, s. 13; MAD 9830 s. 115, 153

¹⁰³ bkz. MAD 3739; MAD. 3741; KK. 2311, s. 50-60

c- Deve

Bozulus aşiretlerinde, büyük koyun sürülerinin yanısıra, "**Türkmen devesi**" diye şöhret bulan¹⁰⁴ ve umumiyetle eşya taşıma işlerinde kullanılan develer de vardı. **Bozulus**'un ilk tahrirlerinde sahip oldukları develer hakkında herhangi bir ipucu bulunmamakla beraber, **İran seferi** esnasında (1585) ordu hizmetlerinde kullanılmak üzere **Bozulus**'tan 1500 deve talep edildiğine¹⁰⁵ bakılarak bunların önemli sayıda deveye sahip oldukları öne sürülebilir.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan H.1064/M.1653 tarihli tahrirde aşiret mensuplarının sahip olduğu develer de kaydedilmiştir. Buna göre, **Bozulus** aşiretlerinin yaklaşık 4273 deveye sahip oldukları tespit olunmaktadır¹⁰⁶. Aşiretler arasında 1052 adet deve ile **Oğulbeğlü** cemaati en fazla deveye sahip iken¹⁰⁷, **Çağırğanlı** cemaatinin deve sayısı sadece 5'tir¹⁰⁸. **Tabanlı** aşiretinin ise üç ayrı kolda toplam 1177 adet devesi bulunuyordu¹⁰⁹. Develerin, koyun sürüleriyle birlikte otlatılıyor olması **Polonyalı seyyahın** dikkatini çekmişti¹¹⁰.

Ordunun sefer hazırlıkları esnasında ihtiyaç duyduğu develer, **Halep Türkmenleri**'nin yanısıra¹¹¹ **Bozulus Türkmenleri** tarafından da

¹⁰⁴ AŞS. 45. s. 181; ORHONLU (1987), s. 22

¹⁰⁵ MD 59, s. 48, hk. 208

¹⁰⁶ MAD 3739. s. 4-33. Bu defterin bir sureti de H.1065/M.1654 tarihinde çıkartılmıştır. (MAD 3741)

¹⁰⁷ MAD 3739 s. 27

¹⁰⁸ MAD 3739. s. 20

¹⁰⁹ MAD. 3739. s. 15-20

¹¹⁰ SİMEON (1964), s. 148

¹¹¹ MAD 2953, s. 8

karşılanıyordu¹¹². Develerin teslimatı sefer yönüne göre ya Edirne sahrasında¹¹³ ya da Erzurum yakınlarında¹¹⁴ gerçekleşiyordu. Bazı hallerde talep edilen develer aynî olarak alınmak yerine tespit olunan miktarda nakdî karşılığı da tahsil ediliyordu. **Bozulus Türkmenleri** bu suretle hükûmete teslim ettikleri develerinin tutarını zamanı gelince nakdî olarak tahsil ediyorlar veya o yıla mahsup olmak üzere ödemeleri gereken vergilere karşılık olarak hesaplarından düşürüyorlardı¹¹⁵.

Bozulus aşiretlerinin, hükûmete göndermeyi taahhüt ettikleri develer, zaman zaman aşiretler ile hükûmet arasında pazarlık konusu da olmakta idi. Mesela, H.1209/M.1619 senesi için 70 katar deve vermesi gereken **Bozulus** aşiretleri bunun 43 katarını teslim etmiştir¹¹⁶. Aşiretler kalan 27 katarını ancak voyvodalarının görevden alınması ve yerine daha güvenilir birinin tayin edilmesi şartıyla gönderileceğini bildirmişlerdi¹¹⁷.

Türkmenler sahip oldukları develer için bir deve otuz koyuna bedel olmak üzere **âdet-i ağnam** dahilinde vergi ödemekte idiler¹¹⁸.

Bozulus Türkmenlerinin at, katır, inek , öküz ve keçi beslediği bilinmektedir. Ancak bunların koyun ve devenin yanında önemli bir miktarı oluşturmadığı, bu yüzden temel iktisadî faaliyetleri içinde dikkate değer bir rolleri olmadığı düşünülmektedir.

¹¹² MAD, 2931. s. 288; MAD 9873, s. 119, 120, 121; MAD 300, s. 177; AŞS 45, s. 181

¹¹³ MAD 9985 s. 92

¹¹⁴ MD 59, s. 48, hk. 208

¹¹⁵ MAD 9873 s. 119,

¹¹⁶ MAD 9825, s. 89

¹¹⁷ MAD 9825, s. 102

¹¹⁸ MAD 16077, s. 22; MAD 6415 s. 128; MAD 10306, s 64

d- Vergi Düzeni

Bozulus Türkmenlerine sancak veya kaza statüsü verilmesi ve merkezden tayin edilen vazifeliler tarafından idare edilmesi devletin vergi düzeninden kaynaklanıyordu. Merkezî hükümetin, belli bir iktisadî faaliyet içinde olan her kişiden veya gruptan vergi almayı amaçlayan bir yapılanması vardı. Bu yüzden aşiretlere hitaben veya aşiretlerin durumu ile ilgili olarak gönderilen hükümlerin büyük bir bölümünde onların, yıllık vergi miktarları da hatırlatılmakta idi¹¹⁹. Bu husus, aynı zamanda vergi mükellefine, bilhassa tahsildarların çıkar sağlamak amacı ile müdahale etmemesi arzusundan da kaynaklanıyordu.

Vergiler, aşiretlerin tahririnden sonra tesbit edilen gelir durumlarına göre tayin edilmekte idi. Ancak, tayin edilen verginin ikinci bir tahrire kadar standart olması ve aşiret mensuplarının gelir kaybına uğramaları halinde bile tahsil edilmeye çalışılması aşiretlerin dağılmasına sebep oluyordu. Bu durumda da malum vergi oranı değişmemek kaydı ile aşiretin geride kalan mensuplarından tahsilatın yapılmak istenmesi vergilerin bütünüyle ödenemez hale gelmesine yol açıyordu. Bu yüzden aşiret mensupları nereye giderse gitsin vergisi daha önce tayin edilen ve hissesine düşen oranda tahsil ediliyor ve onlar mümkün mertebe yeniden aşireti içine veya vergi bölgesine döndürülüyordu¹²⁰. Keza, aşiret mensupları arasında yerleşik hayata geçerek ziraatle uğraşanlar, resm-i kışlak

¹¹⁹ Bazı örnekler için; MAD 2931 s. 217; MAD 9909, s. 39, 338; MAD 3244 s. 13; MAD 6415, s. 128; MAD 9830, s. 79, 103, 104; MAD, 16077 s. 22; MAD 10306 s. 64

¹²⁰ KK. 2835, s. 73; MAD 9885, s. 271; ATA (1989), s. 67; MD 80. s. 101. "... ancak karye-i mezburede sakin olan reaya konar- göçer Türkmen taifesinden olduklarına binaen hane ve zaman itibar olunmaksızın bulundukları mahallerden marifet-i şer ve zabıtları marifetiyle kaldırılıp asıl cemaatleri derununa nakli ve iskân ettirmek üzere..." Cevdet Dahiliye nu: 6425.

(erğır ziraatle meşğul değılseye)' **âdeti-i ağınâm, bâd-ı hevâ, âvarız** gibi vergileri aşiretleri ile birlikte ödüyorlardı¹²¹. Bu durum, merkezî hükümetin XVI. yüzyılda, göçebelerin yerleşik hayata geçmeleri husûsunda teşvik edici bir tutum içinde olmadığını, bilakis temelde konar-göçerlerin üzerlerine tayin edilmiş olan vergiyi her ne suretle olursa olsun tahsil etmeyi amaçladığını göstermektedir.

Aşiretler koyunlarının kırılması¹²², aşiret halkının çeşitli sebeplerden fakir düşmesi¹²³ veya koyunlarının satılamaması¹²⁴ gibi sebeplerden vergilerini ödeyemez hale geldikleri zaman, vergiler takside bağlanıyor¹²⁵ veya vergi indirimi uygulanıyordu. Bu cümleden olarak, H.1101/M.1689 senesinde Karaman, Rumili ve Aydın sakini **Bozulus**'un vergilerinin tahsilinde müşkilât çıkınca alınacak vergi miktarında indirim yapılmıştı¹²⁶. Bazen de fakir düşen cemaatlerin ödeyemediğı vergiler, diğır cemaatler arasında paylaştırılıyordu¹²⁷. Bununla birlikte, vergi tahsilinde gecikme olmaması için belli bir miktar nakdî müeyyide konuluyordu¹²⁸. Ancak bu tür hallerin çözümü umûmiyetle tahririn yenilenmesi ve vergilerin gelir durumuna göre yeniden tesbit edilmesi şeklinde oluyordu¹²⁹.

Vergi muafiyeti sadece **boybeyleri** ve **kethüdalar** için vardı. **Boy beylerinin** 300 adet koyunu vergiden muaf idi. **Kethüdaların** ise önceleri 300

¹²¹ MAD 351, s. 11, 78, 79, 103.

¹²² MAD 9830, s. 125

¹²³ MAD 3472, s. 2; MAD 16077, s. 22; MAD 9830 s. 153

¹²⁴ MAD 7534, s. 528

¹²⁵ MAD 2931, s. 219; MAD 9859 s. 13

¹²⁶ MAD 3472, s. 2; MAD 10306, s. 64; KK 2311 s. 27

¹²⁷ MAD 2931, s. 217

¹²⁸ MAD 10159 s. 43

¹²⁹ KK 2311. s. 66; MAD 16077, s. 22; KK. 2638, s. 1; MAD 9542, s. 27, 4. Bu defterin bir sureti D. BŞM 3750; MAD 6415 s. 128; MAD 10163, s. 69,70.

koyunu vergiden muaf iken zamanla 150 adet koyuna kadar düşmüştür¹³⁰. Öte yandan, kethüdaların yakınları veya diğer aşiret mensupları **torunluk, askerîlik, imamet, hitabet** vazifeleri gibi mazeret öne sürerek muafiyet elde etmeye çalışıyorlarsa da, merkezî hükümet buna itibar göstermiyordu¹³¹. Aşiret mensubu, ancak sefere iştirâk ettiği zaman 150 koyunu vergiden muaf sayılıyordu¹³².

Aşiretlerin vergi düzenine umûmiyetle uymakla beraber, zaman zaman yükümlülüklerini yerine getirmemek için zayıf direnişler ortaya koydukları görülmektedir, ki bu durum vergi tahsilini geçiktirmekten ve bu işten aşiretlerin zararlı çıkmasından öteye geçmemekteydi¹³³.

Bozulus'un gerek haslar kalemine dahil olduğu, gerekse malikâne suretiyle idare edildiği zaman en çok yakındığı husus tahsildarların fazla vergi alması idi. Vergilerin ağırlığından şikayetçi olan aşiretlere bir de tahsildar zulmü eklenince, bazı aşiretler İran'a yönelmişlerse de hükümet, durumlarının gözden geçirilmesi ve fazla vergi alınmaması gibi tedbirlere baş vurarak onları döndürmeye çalışmıştır¹³⁴. Bununla birlikte, Safevi devletinde de vergi tahsilinde pek yumuşak davranılmadığı anlaşılmaktadır¹³⁵.

e- Bozulus'un Tabi Olduğu Vergiler :

Akkoyunlu devletinin çöküşünü müteakip Doğu Anadolu'nun Osmanlı devleti ile Safevî devleti arasında rekabet sahası durumuna gelmesi sebebiyle,

¹³⁰ Bu husustaki göndermeler için Boybeyi ve Kethüda bahislerine bakınız

¹³¹ MAD 10098, s. 2; MAD 9909, s. 39.

¹³² MAD 307, s. 154.

¹³³ MAD 8590, s. 40; MD 90, s. 6, hk. 8; AŞS 51, s. 179

¹³⁴ MAD 10163. s. 68, 70

¹³⁵ ATA (1989), s. 7

Diyarbakir ile Erzurum arasında yaylak-kışlak hayatını sürdüren **Bozulus** aşiretleri mahallî idarecilerin insafına terkedilmişti. Aşiretler yaylağa çıkarken veya kışlağa dönerken her vesile ile yerel idarecilere vergi ödemek mecburiyetindeydiler. "**Selamlık**" adı ile; Muş eminleri yedi evden bir kuzu, her haneden bir adet koyunun yapağısı, bir baş peynir; Mardin subaşısı her haneden bir baş peynir, her obadan bir kuzu, Ergani beyi her obadan bir kuzu her haneden bir baş peynir ve bir yapağı almakta idi. Keza Kığı Sancak beyi her obadan bir kuzu, her haneden bir baş peynir almakta idi. Yaylaların bulunduğu bölgelerde de yine sancak beylerinin keyfî uygulamalarına göre; **yaylak resmi** adıyla üçyüz koyunda bir koyun, **geçit resmi** adıyla yapağı, peynir veya kuzu, "**resm-i gûde**" adıyla yapağı ve peynir alınıyordu. Aşiretler, yaylak dönüşünde eğer Palu'dan geçiyorlarsa bu defa Palu beyi "**yaylağa çıkarken başka topraklardan gittiniz**" diyerek, her sürüden bir koyun ve bir kuzu, her haneden bir koyun yapağısı ve bir baş peynir almakta idi¹³⁶.

Bu halin, Osmanlıların bölgede hakimiyet kurmasına ve Doğu Anadolu'ya yeni bir vergi nizamı getirmesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra, aşiretler tahrire tabi tutularak yani bir idarî statü kazandırılmış, böylece bütün keyfî uygulamalar kaldırılmıştır. Öte yandan Diyarbakir havalisindeki **Türkmenlerle** (Bozulus) konup göçen **Dulkadirli Türkmenleri** de hem **Dulkadir** hem de **Diyarbakir ulusları** ile vergi ödemeye mecbur bırakılınca, bu meselede onların **Bozulus**'a dahil edilmeleri ve vergilerini **Bozulus** içinde vermeleri şeklinde çözümlenmiştir¹³⁷.

¹³⁶ KANUNNÂMELER, c.V. s. 460-462 (Bozulus) .

¹³⁷ TD 200, s. 967; KANUNNÂMELER, c. V. s. 463 (Bozulus)

1540 tarihinde **Bozulus**'tan tahsil olunan vergiler¹³⁸.

Türü	Miktarı	Tutarı/Akçe
Adet-i Ağnam	Her iki koyuna bir akçe	999 132
Çoban Beyi	Her yüz koyuna yirmi akçe	399 652
Resm-i Kışlak-ı Berriye	Her yüz koyuna yirmi akçe	399 652
Resm-i Yaylak	Üçyüz koyuna bir alâ koyun	Ağnâm 4500 re'sx40 akçe=180.000
Bennâk (Adet-i ağnamı oniki akçeden eksik olandan iki akçe resm-i hâne alınır.)	Fi sene	20.000
Bâd-ı hevâ cürm-i cinâyet, resm-i arûsâne, yavâ ve kaçkûn	Fi sene	40.000
Yekûn		2038436

Bozulus Kanunnâmesi'nde **adet-i zekat** (adet-i ağnam), **resm-i yaylak**, **resm-i kışlak**, **çobanbeyi** ve **bâd-ı hevâ** vergilerinden bahs olunmuştur. Ancak

¹³⁸ TD 200, s. 1007

bennâk, mücerred, avarız ve sûrsat vergilerinin de tahsil edildiği görülmektedir.

Âdet-i Ağnâm :

Osmanlı vergi düzeni içinde bilhassa **Yörük ve Türkmenlerden** alınan **âdet-i ağnâm**, çeşitli bölgelere göre değişmeler göstermekle¹³⁹ beraber umûmiyetle iki koyuna bir akçe verilmek suretiyle belirlenmişti. **Bozulus** Kanunnâmesi'nde "**âdet-i zekât**" adıyla kaydedilmiş olan âdet-i ağnâm vergisi iki koyuna bir akçe olarak tesbit edilmişti. Yine burada 100 koyun 50 akçe olarak ayrıca belirtilmiştir.

Ağnâm vergisi bölgelerin fizikî yapısı ve iklim şartlarına göre umûmiyetle kuzu katımı, koyun kirkımı veya nisan (abril) ayında alınmakta idi. Bunun, **Bozulus**'tan ne zaman tahsil edildiği hususunda vesikalarda bilgi bulunmamakla beraber, bölgede nisan ayı içinde alındığına¹⁴⁰ bakarak, **Bozulus**'tan da bu

Bozulus'tan âdet-i ağnâm tahsil etmeye gelen eminler yüz koyuna elli akçe aldıktan sonra kendileri için de "**der-âmed**" adıyla beş akçe almakta idiler. Hasan Padişah kanunlarında görülmeyen bu uygulama **Bozulus Kanunnâmesi** ile kaldırıldı¹⁴¹. Yine de, tahsildarların çıkar sağlama hırsı ile işaretlere zulm yapmaları devam etti¹⁴².

¹³⁹ KANUNNÂMELER, c. III, s. 230 (Tercil) "... üç başa iki akçe"

¹⁴⁰ KANUNNÂMELER, c. V, s. 511 (Bayburt)

¹⁴¹ KANUNNÂMELER, c. V, s. 462 (Bozulus) "... ol dahi zulm-i sarîh olmağın ref' olundu..."

¹⁴² MAD 7534, s. 773; MAD 9909, s. 338.

Aşiretlerin ellerinde bulunan develer de **âdet-i ağnâm** vergisine tâbi olup bir deve otuz koyun hesabı ile tahsilat yapılmaktaydı¹⁴³.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra **âdet-i ağnâm** olarak 100 koyun için 7 guruş talep edilmekte idi. Bu yükseliş Osmalı mâlî yapısında meydana gelen enflasyona bağlı değişimlerin bir sonucu olmalıdır. Öte yandan bu hususun aşiretlerin vergi ödemelerine önemli bir yük getirmediği anlaşılmaktadır. Çünkü, onların hükûmete yansıyan şikayetleri, ya fukaralık sebebiyle vergi ödeyememe veya tahsildarların fazla vergi talepleri nin önlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Resm-i Yaylak

Hayvanlarını **mirî yaylaklarda** veya **tımar** sahibinin arazisinde otlatan konar göçerler, **resm-i yaylak** adıyla vergi öderlerdi¹⁴⁴. Aşiretler yaylağa çıkarken geçtikleri bölgeden resm-i yaylak talep edilmezdi. Ancak, bir bölgede üç gece kalırsa yaylak vergisinin alınması kanuna bağlanmıştı¹⁴⁵.

Doğu Anadolu, Safevîlerin denetiminde bulunduğu sıralarda Erzurum ve Pasin yaylalarına gelen **Bozulus** aşiretlerinden (Diyarbekir ulusu), Safevîler, 100 koyunda bir koyun **resm-i yaylak** almakta idiler¹⁴⁶. Bölgede Osmanlı hakimiyeti kurulduğunda, başlangıçta tatbik olunan **Hasan Padişah kanûnlarına** göre, resm-i yaylak olarak her haneden bir **nevgi** yağ (= ikiyüz dirhem=yaklaşık 600-700 gram) alınması öngörülmüştür ki bu miktarın Akkoyunlular zamanında belirlendiği

¹⁴³ MAD 6415 s. 128; MAD 9909. s. 338; MAD 16077 s. 22; MAD 692 s. 71; MAD 10306, s. 64.

¹⁴⁴ ÇAGATAY (1947), s. 510

¹⁴⁵ KANUNNÂMELER, c. V. s. 448 (Diyarbekir); c. VII. s. 649 (Arapgir)

¹⁴⁶ KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Erzurum- Pasin)

açıkça ortadadır¹⁴⁷.

Doğu Anadolu'da tatbik olunan yaylak vergisi **Kanunî Sultan Süleyman** devrinde her sürüden¹⁴⁸ bir besili (a'lâ) koyun¹⁴⁹ alınması şeklinde yeniden tesbit edildi¹⁵⁰. Bazı bölgelerde ise bu miktarın yanısıra tereyağ da alınmaya devam edildiği görülmektedir¹⁵¹.

Yaylak vergisi, **Bozulus** Kanunnâmesi düzenleninceye kadar, yaylalarda eminler vasıtasıyla alınıyordu. Ancak, aşiretlerin dağınık halde bulunmaları yüzünden vergi tahsilinde güçlükler ortaya çıkıyordu. Öte yandan, **Berriyecik**'ten Murat Suyu kenarına vardıklarında "**Karacadağ yaylağı**" diye, 300 koyuna bir koyun ve her haneden bir para, Pasin sancak beyi "**Sarımsaklı yaylağı**" diye yine aynı miktar, Hınıs beyi de "**yaylak vergisi**" diye vergiler almakta; **Bozulus**'un yaylağa ulaşmasından sonra da bu tür istekler mahalli idareciler tarafından sık sık tekrar edilmekte idi¹⁵².

Bundan dolayı, **Bozulus**'un yaylaya çıkmak amacı ile yola koyulduğunda **yaylak resminin**, **Çapakçur** ve Palu yakınlarında Murat Suyu'ndan karşıya

¹⁴⁷ KANUNNÂMELER c. III, s. 237(Birecik), s. 240(Çemişkecek) s. 260 (Harput) s. 267 (Kiğı), s. 271 (Mardin), s. 281 (Sincar), s. 291 (Bayburt), s. 295 (Erzincan), s. 300 (Kemah)

¹⁴⁸ Üçyüz koyun bir sürü kabul edilmekte idi.

¹⁴⁹ Ortalama 25-30 akçe ediyordu. KANUNNÂMELER, c. II, s. 516 (Yenişehir), c. V. s. 530 (Çemişkezek)

¹⁵⁰ KANUNNÂMELER, c. V, s. 530 (Çemişkezek), s. 538, (Erzurum-Pasin)

¹⁵¹ KANUNNÂMELER, c. V, s. 538 (Çemişkezek); ÇAĞATAY(1947), s. 510

¹⁵² KANUNNÂMELER, c. V, s. 460-462, (Bozulus),

geçmeleri sırasında **ulus eminleri** vasıtasıyla toplanması kanuna bağlandı¹⁵³. **Ulus** yaylada iken, her hangi bir vergi talebi olmaması için de ellerine kendileri için tanzim olunan kanunnâmenin bir sureti ve hükm-i hümayûn verildi¹⁵⁴. Böylece yaylaya çıkılırken Pasin, Hınıs, İspir sancak beylerinin resm-i yaylak talepleri ile beylerbeyi, sancakbeyi, subaşılar ve çeşitli vesilelerle **Bozulus**'a uğrayan vergi tahsildarlarının resm-i yaylak talepleri de ortadan kaldırılmış oldu.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yaylak vergisi, bulundukları bölgelerde, önceden tesbit olunan bir mahalde **voyvodaları** marifetiyle tahsil edilmeye başlandı¹⁵⁵.

Resm-i Kışlak :

Konar-göçerler, yayla mevsimi sona erince, kışı geçirmek amacı ile, sıcak bölgelere indikleri vakit, arazisinde kışladıkları **tımar** sipahisine **resm-i kışlak** adıyla vergi ödemekte idiler. **Resm-i kışlak** umumiyetle üçyüz koyuna bir orta koyun veya şişek-bazı bölgelerde besili koyun-alınıyordu¹⁵⁶. Keza, Akkoyunlular zamanında da nevrüzda tahsil edilmek üzere üçyüz koyuna bir koyun alınmakta idi¹⁵⁷.

¹⁵³ KANUNNÂMELELER, c. V, s. 462. (Bozulus); s. 448 (Diyarbakir); s. 538 (Erzurum- Pasin); c. VII, s. 650 (Arapgir)

¹⁵⁴ KANUNNÂMELELER, c. V, s. 538 (Erzurum- Pasin)

¹⁵⁵ AŞS 59, s. 280

¹⁵⁶ KANUNNÂMELELER, c. III, s. 332 (Karaman), s. 360 (Behisni), s. 363 (Gerger), s. 481 (Bosna), s. 216 (Musul, a'la koyun alınıyordu), c. V, s. 448 (Diyarbakir: a'la koyun), s. 539 (Erzurum-Pasin); MAD 75, s. 65 (Bire), Orta halli bir koyun Yavuz Sultan Selim döneminde 17 akçe ediyordu. KANUNNÂMELELER, c. III, s. 388(Eğriboz) . 1540 tarihinde Bozulustan alınan bir besili koyun ise 40 akçe olarak tesbit edilmişti. TD 200, s. 1007.

¹⁵⁷ KANUNNÂMELELER, c. III., S. 227 (Hani).

Bozulus aşiretleri Berriye'de kışladığı vakit, önceleri **resm-i kışlak** olarak 100 koyunda 17 akçe, eminler için de "**der-âmed**" adıyla da 3 akçe vergi ödüyordu. **Kanunî'nin Irakeyn seferi** sırasında eminlerin kendileri için tahsil ettikleri 3 akçe de **resm-i kışlak**'a dahil edilerek bu vergi 20 akçeye çıkarıldı¹⁵⁸. Böylece **ulus**, zemheri ayında verilmek üzere 100 koyunda 20 akçe vergi veriyordu. Bu miktar, sürüde 60 akçe ediyordu. Ulus'un, diğer bölgelere göre **resm-i kışlağının** fazla olması, bu verginin **mirî** için ödeniyor olması ile ilgili olmalıdır. Nitekim, Berriye kışlağına özgü olan bu husus kanunnâmelerde de belirtilmiştir¹⁵⁹. Buna mukabil, Berriye dışındaki kışlaklarda kışlayanlar ise vergilerini üçyüz koyun da bir koyun olarak öderlerdi¹⁶⁰.

Kışlakta bulunan aşiret mensupları arasında ziraat ile meşgul olanlar var ise, bunlar kışlak vergisi yerine **resm-i zemin**¹⁶¹ öderlerdi¹⁶². Öte yandan, yerleşik hayata geçmiş olan aşiretler eğer toprağı ekip-bıçmıyorlarsa kışlak vergisini **Bozulus** ile ödemeye devam ederlerdi. Buna mukabil, toprağı işleyenler kışlak vergisinden muaf olup, ürünleri ile ilgili vergilerini öderlerdi¹⁶³.

Aşiretler, kışladıkları mahallerde, umûmiyetle mart ayında tahsil edilmek üzere, hane başına 3 ilâ 12 akçe **resm-i duhan**¹⁶⁴ ödemekte idiler. Mücerredler

¹⁵⁸ KANUNNÂMELELER, c. V, s. 460 (Bozulus) .

¹⁵⁹ KANUNNÂMELELER, c. V, s. 448, (Diyarbakir) "Berriye'den gayri resm-i kışlak bağlanan yerlerde, haricden bir sürü koyun, üçyüz re's olur, gelip kışlaya bir a'la koyun resm-i kışlak alınır" .

¹⁶⁰ KANUNNÂMELELER, c. V, s. 538 (Erzurum); MAD 75, s. 65 (Bire) .

¹⁶¹ Resm-i zemin, mirî arazi üzerinde ziraat ile ilgili (koru, harman yeri vs.) tasarruflardan alınan vergidir .

¹⁶² KANUNNÂMELELER, c. II, s. 158 (Aydın), c. V, s. 448 (Diyarbakir), s. 511 (Bayburt), s. 539 (Erzurum-Pasin), s. 558 (Kemah) .

¹⁶³ MAD 351, s. 11, 76, 78, 103 .

¹⁶⁴ "Duhan resmi, kanunnâmelerde, duhaniye, resm-i dūd, resm-i baca, tütün resmi veya tütüncük gibi muhtelif adlarla geçen, yörük, yüzdecı, yağcı, küreci ve Türkmen taifesi gibi yerleşik olarak

tesbit olunan miktarın yarısını verirlerdi. Ancak bir kışlakta üç yıldan fazla kalındığı vakit, üçüncü yıldan sonra **resm-i duhan** yerine **bennâk resmi** ödenirdi. **Resm-i duhanı**, başka mahallerde kışlağın sahibi olan tımar sipahisi almakla beraber¹⁶⁵, bu verginin **bad-ı hevâ**'dan olması ve Bozulus'un padişah haslarına dahil bulunması hasebiyle mirî için tahsil olunmakta idi.

Adet-i Çobanbeği :

Akkoyunluların hâkim olduğu topraklarda tatbik edilen ve Akkoyunlulardan, Osmanlı devletine intikal ettiği anlaşılan **çobanbeği** vergisi sadece Anadolu'nun doğusunda bulunan **Bozulus, Karaulus, Şam Türkmenleri** gibi konar- göçer teşekküllerden tahsil olunmakta idi¹⁶⁶. Bu vergi, merkezî hükümet tarafından tayin edilen **Çobanbeği** tarafından yaylakta veya kışlakta **mirî** adına tahsil ve Diyarbakir hazinesine teslim edilmekte idi¹⁶⁷.

Safevîlerin, Doğu Anadolu'yu denetim altında tuttıkları müddet içinde Erzurum ve Pasin yaylalarına çıkan Bozulus aşiretlerinden "**Çobanbeği hakkı**" diyerek 300 koyunda bir koyun hesabı ile vergi tahsil ettikleri görülmektedir¹⁶⁸. Bölgede Osmanlı hakimiyetinin kurulmasından sonra da bu uygulamaya devam edildi. Öte yandan, konar-göçer olmayanlardan tahsil edilen **çobanbeği** vergisi

bir yerde oturmayan, bir yerden bir yere gezen ve evli olan yani müstakil bir ev tütüren kimselerden alınır." ÇAĞATAY (1947), s. 505; İNALCIK (1959), s. 593 .

¹⁶⁵ KANUNNÂMELER, c. II, s. 158 (Aydın), c. V. s. 217 (Musul); s. 448 (Diyarbakir), s. 511 (Bayburt); s. 539 (Erzurum), s. 558 (Kemah) c. VII. s. 594 (A'zaz), s. 811 (Dulkadir); MAD 75, s. 65 (Bire)

¹⁶⁶ "... Çobanbeği ana derler ki, her sürü üç yüz koyun ola, üç yüz koyunda bir koyun alınır. Üç yüzden nakıs olursa beş koyunda bir akçe alınır. Bağdat ulusundan ve kurâda olan reaya ulusundan". KANUNNÂMELER c. V., s. 167 (Bağdat)

¹⁶⁷ MD. 80, s. 152

¹⁶⁸ KANUNNÂMELER, c. V., s. 538 (Erzurum-Pasin)

Kanunî zamanında kaldırıldı. Böylece bu vergi sadece konar-göçerlere mahsus bir vergi haline getirildi.¹⁶⁹

Bozulus'un çobanbeği vergisi önceleri **Karaulus** ile birlikte tahsil edilirken, ortaya çıkan güçlükler sebebiyle iki **ulusun** mahasebesi birbirinden ayrılınca, ayrı ayrı alınmaya başlandı. **Bozulus**, Berriye kışlağında bulunduğu vakit 100 koyunda 17 akçe ve "**der-amed**" adıyla da emirlere 3 akçe ödüyordu. Bu da **resm-i kışlakta** olduğu gibi **Irakeyn seferi** sırasında birleştirilerek 100 koyunda 20 akçeye çıkarıldı¹⁷⁰.

Avâriz :

Önceleri, genellikle savaş zamanlarında ve ihtiyaç duyulduğunda alınan, fakat, ard arda yapılan savaşlar yüzünden normal vergi haline gelen **avârizin**¹⁷¹, **Bozulus** aşiretlerinden deve oranına tahmil edilerek alındığı anlaşılmaktadır¹⁷². Bu vergi umûmiyetle nakdî olarak tahsil olunmakla beraber, savaş zamanı, eğer aşiretin gücü yetiyorsa aynî olarak da alınıyordu¹⁷³.

Avâriz vergisinin tahsili esnasında aşiretlerin gönülsüz davranmaları sebebiyle H.1052/M.1642 senesinde bütünüyle kaldırılarak; **âdet-i aġnâma** çevrildiği ve bahsedilen yıl 5109 yüklü devesi olan **Bozulus'un** avâriz vergisinin

¹⁶⁹ KANUNNÂMELELER, c. V., s. 472-73 (Çermik); "... reayadan çobanbeği alınmayıp, göçer ulus taifesinden alınır." KANUNNÂMELELER, c. V., s. 447 (Diyarbakir), c. VII., s. 653 (Arapgir)

¹⁷⁰ KANUNNÂMELELER, c. V., s. 463 (Bozulus)

¹⁷¹ SAHİLLİOĞLU (1991) c. IV., s. 109; BARKAN (1979) c. II., s. 13

¹⁷² MAD 300, s. 177; MAD 1242, s. 16; MAD 6415, s. 153

¹⁷³ MAD 300, s. 177

bir deve 30 koyun hesabı ile (toplam 153.270 koyun) âdet-i ağnâm olarak tahsil edildiği tesbit olunmaktadır¹⁷⁴.

Sürsat :

Bozulus aşiretleri savaş zamanı **sürsat** adı ile 5000 koyun vermekle yükümlü idiler. Tekalif-i örfiyeden olan sürsat için 5000 koyun aynı olarak teslim edilmekteydi . Ancak bazan aynı olarak teslim etmek yerine 5000 koyun bedelinin nakdi karşılığının takritlerle ödendiği de görülmektedir ¹⁷⁵.

Öte yandan aşiretlerin, devletten tahsil edecekleri alacaklarına karşılık, **avâriz** ve **sürsat** bedelleriyle takas yapmaya çalıştıkları da görülmektedir¹⁷⁶.

Bennâk ve Mücerred :

Aşiretler arasında hayvan sahibi olmayan, hayvanları çeşitli sebeplerden kırılan veya **âdet-i ağnâm** olarak ödediği vergiler, bennâk için ödenen vergilerin tutarında olan kişiler **resm-i kara** adı da verilen **bennâk** vergisi öderlerdi (*).

Bozulus'un ilk tahririnde Bennâk için "âdet-i ağnamı oniki akçeden eksik olandan iki akçe resm-i hane alınır" kaydı düşülmüştür(**). Öte yandan bennâk vergisinin yaygın olarak ziraat ile meşgul olun reayadan tahsil edilmesi göz önüne alınarak konar-göçer bennâkin ziraatçılık veya başka işler yapmak suretiyle geçimini sağlamaya çalışmış olabileceği de ileri sürülmüştür¹⁷⁷.

¹⁷⁴ MAD 6415, s. 153.

¹⁷⁵ "5000 koyun x 1,5 Esedî Guruş = 7500 Esedî Guruş: 1 Esedî guruş = 90 akçe, MAD 3489, s. 26, 66; MAD 4412, s. 49; MAD 9863, s. 53; MAD 4482, s. 94.

¹⁷⁶ AŞS 69, s. 219, 220.

(*) KANUNNÂMELER, c. II, s. 181, 182 (Hüdavendigar) "Koyunu olmayan yörükten resm-i kara on iki akçedir. Yörüğün koyunu kırılıp hiç kalmazsa veyahut resm-i ganem resm-i kara mikdarınca olsa onların gibilerinden resm-i kara deyü on iki akçe alınır."

(**) TD 200, s. 1007.

¹⁷⁷ FARUKİ, (1988), c. II, s. 927.

Bennâk vergisinin Bozulus aşiretleri için H.1052/M.1642 tarihinde 7 guruş olduğu tesbit olunmaktadır¹⁷⁸. Bununla birlikte H.1054/M.1664 ve takip eden yıllara ait ahkâm kayıtlarında bunun 4 guruşa düşürüldüğü görülmektedir¹⁷⁹.

İş görmeye kâdir, ancak bekâr olan vergi nufusuna denilen **mücerred**lerden ise 3 neferden 1 guruş hesabı ile vergi alınmakta idi¹⁸⁰.

Bad-ı Heva :

Bozulus, padişah hasları içinde yer aldığından ve bütün yönleriyle "**Serbest**" olduğundan¹⁸¹ **cürm-i cinâyet, yavâ, kaçgun, duhan, arûs** gibi bâd-ı hevâ vergilerinin tümünün has için tahsil edilmesi ve **beylerbeyi, subaşı** gibi idarecilerin buna müdahale etmemesi kanunname ile tesbit olunmuştu. Bu tür vergilerin tahsili için **Kanûn-ı Osmanî'ye** müracaat edilmesi emredilmekte kanun dışı vergi alınmaması tenbih olunmakta idi¹⁸².

¹⁷⁸ MAD 6415, s. 128

¹⁷⁹ MAD 692, s. 71; MAD 1036, s. 64; MAD 9830 s. 103; MAD 16077, s. 22

¹⁸⁰ MAD 10306, s. 64; MAD 16077 s. 22; MAD 692, s. 71

¹⁸¹ Serbest: Bir bölgedeki tüm vergilerin arazinin has, zeamet veya tımar olmasına göre, araziye tasarruf edene ait olması

¹⁸² KANUNNÂMELER, c. V., s. 451 (Diyarbakir), s. 463 (Bozulus) "Resm-i arûs, her arûsiyede bir koyun..." KANUNNÂMELER, c. III., s. 227 (Hani)

III. BÖLÜM

BOZULUS'UN KIŞLAK ve YAYLAK HAYATI

a- Kışlak ve Yaylak Hayatı :

Bozulus aşiretlerinin kışlağı Urfa-Diyarbakir-Mardin üçgeninde bulunan ve bugün bir bölümü Suriye sınırları içinde kalan, Berriye veya Berriyecik adı verilen bölge idi¹. Bununla birlikte bazı aşiretler de küçük gruplar halinde **tımar**lara dağılıyorlardı².

Berriyecik, 1618'de Diyarbakir'e bağlı bir **sancak** statüsünde olup, **sancak beyi** de Akkoyunlu ümerâsından **Tur Ali Bey** idi³. **Tur Ali Bey**'in oğullarından **Zeynel ve Hüseyin**'in de bölgede **tımar**ları vardı.

Bölgede pazarların olmaması vergi tahsili için gelen **emin**lere yiyecek tedariki bakımından büyük müşkilât çıkardığından, onlar aşiretlerden et satın almak mecburiyetinde kalıyorlardı ⁴.

¹ KANUNNÂMELER c. V., s. 460 (Bozulus)

² KANUNNÂMELER, c. V., s. 448 (Diyarbakir); MAD 75, s. 65 (Bire). Evliya Çelebi Urfa'nın doğusunda 6 saat mesafedeki Seydi Gazi karyesinde bulunan virane kalede Türkmenlerin kışladığını görmüştü. EVLİYA ÇELEBİ (1986), c. III-IV., s. 127.

³ GÖYÜNÇ (1969 b), s. 41, 42.

⁴ KANUNNÂMELER, c. V., s. 460.

Aşiretler, kış süresince hayvanların su ihtiyacını bölgede bulunan küçük çaylardan ve kuyulardan karşılıyorlardı⁵. Hava­ların yağışsız geçtiği zamanlarda ise hayvanlar dar alanda ot­luyor, kışlak bölgesinin dışına çıkılmıyordu.

Türkmenler, hayvanların kışlakta olmalarından istifade ederek, Harran yakınlarındaki Aynı-Rîz denilen ziyaret yerine gidiyorlar ve Aynı-Rîz gölünde yıkıyorlardı⁶. **Evliya Çelebi**, **Türkmenlerin** kendilerine mahsus çadırları olduğunu görmüştü⁷. **Türkmen** çadırları umûmiyetle keçe ile örtülüyordu⁸.

Bölgeden geçen yabancı bir Seyyahın anlattığına göre; Türkmen erkeklerinin yüzleri kısa geniş ve düzdü. Kısa boyunlu, düz burunlu, geniş ağızlı ve sakallı idiler. Türkmen kadınları ve erkekleri Araplara nazaran oldukça iyi ve temiz giyimliydiler, erkekler umumiyetle sarık kullanıyorlardı. Kadınlar ise peçe takmıyorlardı⁹.

İlkbaharın gelmesi ile birlikte aşiretler yavaş yavaş kuzeye doğru hareketleniyorlardı. Baharda kuzeye doğru çekilen şiddetli karasal iklimi Murat Suyu

⁵ Urfa'da çok sayıda kuyu ile ilgili yer adı bulunmaktadır. Bu husus, bölgenin az yağış almasından ve hayvancılık yapanlar için kışlak vazifesi görmesinden kaynaklanmaktadır.

⁶ EVLİYA ÇELEBİ (1986), c. III-IV, s. 128. "Yunmuş, arınmış Aynaroz'un gölünde / Işılaşır gider siyah telleri" KARACAOĞLAN (1974), s. 97

⁷ EVLİYA ÇELEBİ (1986), c. III-IV, s. 478

⁸ Bozulus aşiretlerinin kurduğu Üçem Köyünden olup, Bozulus boy beylerinden Mirzalıoğlu Mîr Osman Bey'in torunlarından olan Mustafa İmirzalıoğlu, bana babası Abdi Bey'in sağlığında geniş halkalardan oluşan ve üzerine keçeler örtülmek suretiyle meydana getirilen çadırları gördüğünü, ancak bunların zaman içinde kaybolduğunu anlattı.

⁹ BUCKINGHAM (1827), s. 44

havzası, Van gölü ve Malatya havalisini yağışsız bırakırken, yaylaya çıkmakta olan **Türkmenlerin** de önünü açmakta idi.

Doğu Anadolu'da bütün bir kış boyu sert geçen iklim, kuzeyden Karadeniz ikliminin getirdiği nem yüklü rüzgârlar ve güneyden gelen sıcaklar ile ani bir bahar havasına dönüşür. Karalar, deniz yönünden gelen nem yüklü rüzgârları üzerine çekmeye başlayınca yağış artar. Bu yağışlar, bölgenin Karadeniz tarafına bakan Erzincan ve Bingöl dağlarına ve oradan Eleşgirt dağlarına doğru çekilen hattın kuzeyde kalan kısımlarına daha fazla düşer.

Doğu Anadolu'nun yaylalarında ilkbahar çok kısa sürer. Buna karışılık, toprağın çabuk ısınması, buradaki kısa ömürlü ot ve çayırların daha hızlı yetişmesini, çabuk kemâle erebilmesini ve iyi evsafa olmasını sağlar. Yazları az yağış düşmesine rağmen, kış boyunca biriken karların tedricen erimesi, yaylaların bol sulu ve bol otlı olmasına imkan verir. Otun ve çayırın boyu bir çok yerde metreyi aşar. Yazlar kısadır ve serin geçer¹⁰.

Bozulus aşiretleri Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarına çıkarken¹¹ iki ayrı yol takip ederdi. Bir grup aşiret, Mardin yakınlarından, **Türkmen Deresi** ve Raşmel köyü yakınlarından, Hani üzerinden Murat Suyu'nun aktığı vadiyi kuzey-batı yönünde katederek Çapakçur önlerine gelirdi. Buradan hayvanlarını gemilere bindirmek veya nehrin akıntısının yavaş olduğu yerlerde hayvanlarını yüzdürmek suretiyle Murat Suyu'ndan karşıya geçerlerdi. Koyunlarını, elbiselerini ve diğer yüklerini sudan

¹⁰ SARAÇOĞLU (1956), s. 9-17; ERİNÇ (Tarihsiz), s. 20-29

¹¹ Bozulus'un yaylaya çıkışı ve güzergâhları kanunnameye tafsilatlı bir şekilde yer almıştır. KANUNNÂMELER, c. V., s. 460-462

geçirenlerden herhangi bir vergi alınmazdı. Gemi ile geçilmesi halinde, her gemi yüküne üçer akçe ile her hânedan bir baş peynir ve bir koyun yapağısı ödenirdi. Bazı aşiretler, nehri kuzey yönünde takip ederek Çapakçur yakınlarında, Vesah kalesi denilen yerdeki köprüleri kullanırlardı. Süleyman Bey, Hacı Bey, Abdurrahman Bey gibi isimler verilen köprülerden karşıya geçilirken her 1000 koyun için bir koyun "**köprü hakkı**" adıyla vergi verirlerdi. Ancak, Osmanlı devletinin bölgede tam bir hakimiyet kurmasına kadar geçen süre içinde mahalli idareciler 500 koyunda bir koyun, her kuzu sürüsünden bir kuzu, her haneden üçer para, iki yapağı ve iki baş peynir almakta idiler. Bu durum, **Bozulus**'a nizam verildiğinde kaldırıldı. Yine de, mahalli idarecilerin fazla vergi talepleri aşiretleri oldukça rahatsız etmiş olacak ki, **Küçük** aşireti kethüdası olan Abdi Bey, H. 988/M.1580 tarihinde Murat Suyu'ndan karşıya geçilirken vergi toplanması esnasında köprüleri yıktırarak karşıya geçmeyi engellemiş, bu suretle aşiretlerin Şam taraflarına dağılmasına sebep olmuştu¹².

Karşı kıyıya ulaşan **Türkmenler**, Muş üzerinden Bingöl yaylalarına ve yine kuzeye doğru yollarına devam ederek Erzurum, Paşin ve Hınıs'tan Kars'a doğru uzanan geniş yaylalara ulaşırlardı.

Diğer bir grup ise, Karacadağ'ın batı eteklerinden geçerek Ergani üzerinden Palu'ya varırdı. Burada, Murad Suyu'nu geçerek Bingöl yaylalarına, keza, kuzeye doğru yürümeye devam ederek Erzurum-Kars platosundaki akrabalarına kavuşurlardı.

Her iki güzergâh boyunca aşiretler, topraklarından geçtikleri sancak beylerinin veya subaşılının, "**Selamlık**", "**Karacadağ yaylağı**", "**resm-i gûde**" gibi türlü

¹² MD 39, s. 11, hk. 32

adlarla istedikleri vergilerden büyük yılgınlık duyuyorlardı. Yaylalarda ise, daha çok **resm-i yaylak** talebi ile gelen Pasin, Hınıs, Kiğı **sancak beylerinin** zulmüne uğruyorlardı. **Bozulus** Kanunnâmesi'nin düzenlenmesi, vergilerinin yaylaya çıkarken Murat Suyu'nun geçilmesi esnasında verilmesinin öngörülmesi ve başka yerde huzursuz edilmemeleri için **Bozulus** ileri gelenlerine hükm-i humayûn ile **Bozulus** kanunnâmesinin bir suretinin verilmesi onları bir nebze rahatlatmışsa da ümerâ ve şubaşılardan "selamlık" ve sâir adlarla vergi almaya çalışmaları devam etti.¹³

Arişetler yaylalarda toplu halde bulunmazlar; Erzurum-Kars platosundaki Eğri

Cavi? (عری حای ? Eğri Havi?), Büklük (بوکلک), Kaya (کاه), Kayalu Göl (کاه لوی), Kızıl Pınar (قرمز سکار), Kara pınar (کاه سکار), Sarı Veli (صاری ولی), Sirke (سرکه), Sayyaf (صیاف), Karakale (کاه کله), Mescidli yurt (مسجدلی یورد), Düzyurt (دوز یورد), Çukuryurt (چوور یورد), Başpınar (باش سکار), Sulakserin (صولاه سرس), Sekiyurt (سکی یورد), yaylalarına dağılırlardı¹⁴. Yaylalar, **Bozulus**'a hüccet ve tapu ile kaydolunmuştu.

Bundan dolayı, aşiretler sadece kendi adlarına kaydolmuş yaylalara çıkabiliyorlar, başka yaylalara koyunlarını götüremiyorlardı. Böylece, merkezi hükümet aşiretlerin hayatını bütünüyle denetim altına almaya çalışıyordu. Bu suretle geniş Anadolu coğrafyasında yaylak-kışlak hayatını sürdüren büyük teşekküllerin birbirine karışması ve onların aralarında doğabilecek yaylak-kışlak kavgaları engellendiği gibi, vergi düzeninin bozulmasına da fırsat verilmemiş olunuyordu. Yayla olarak belirlenen ve aşiretlere tahsis edilen araziler ise hiç bir zaman ziraat alanına çevrilemiyor, ziraat dahi edilse yaylaklıktan çıkmıyordu¹⁵.

¹³ MD 21, s. 58, hk 144; MD 33, s. 13, hk. 26

¹⁴ MAD 7534, s. 392

¹⁵ MD 24, s. 225, hk. 601

Türkmenler, yaylak ve kışlak arasındaki güzergâh boyunca topraklarından giçtikleri yerleşiklerin ziraî faaliyetlerini pek önemsemiyorlardı. Köylülerin ekin ve bostanları onlar tarafından sadece hayvanlarına yedirilmesi gereken "otlar" olarak telakki ediliyordu. Daha önce, **Hasan Padişah** zamanında yerleşik hayatın (ziraat hayatının) korunması yolunda yapılan kati düzenlemeler olduğu halde¹⁶, köylülerin konar-göçerlerden şikayetleri hiç bir zaman bitmiyordu¹⁷. Hükûmetin gönderdiği hükümler aşiretler tarafından sık sık ihâl ediliyordu.

Öte yandan, köylüler de konar - göçerlerin yaylalardan çekilmeye başlamasını fırsat bilerek yayla topraklarını ziraat alanlarına çevirmeye çalışıyorlardı. Nitekim, Erzurum yaylalarını, tarlaya dönüştüren köylüler ile **Bozulus** aşiretleri arasındaki çekişmelere hükûmet müdahale etmek zorunda kalmıştı. 1573' te tarlaya dönüştürülen ve **Bozulus**'a ait olan yaylalar¹⁸, vilayet defterlerindeki tapu kayıtlarına ve **Bozulus** aşiretlerinin ellerindeki hüccetlere bakılarak üç yıl sonra yeniden aşiretlere jade edilmişti¹⁹. Bunların yanı sıra, **Sancak beyleri** de **Bozulus**'un yaylaları olan mahallerin "**hâli ve harabe**" olduklarını bahane ederek tımara vermeye başlamışlar ve böylece yaylaların şenlenerek ziraate açıldığını iddia etmişlerdir. Yine aynı beylerin "**sancağımız toprağında yaylarsınız**" diyerek kanun hârîci vergi almaya kalkışmaları ulusun bazı aşiretlerinin sınırı aşarak İran'a gitmelerine sebep olmaktaydı.

¹⁶ "Ve Cerâim-i hayvanât için dahi ya at veya sığır ekine girüp ziyanlık eylese, her sığır veya at başına beşer akçe cürmün alalar. Ve ekin sahibinin ziyanlığın dahi hayvanât sahibine ödedeler ve her davar başına beşer ağaç dahi uralar Bu hususda her haneden maktu" akçe almayalar meğer kim. hüsn-i rıza ile ola". KANUNNÂMELER, c. V, s. 237 (Birecik), s. 260 (Harput), s. 267 (Kiğı), s. 271(Mardin), s. 281 (Sincar), s. 291 (Barburd), s. 295 (Erzincan), s. 300 (Kemah)

¹⁷ MD 22, s. 92, hk. 189; s. 253, hk. 495; MD 29, s. 153, hk. 376

¹⁸ MD 24, s. 225, hk. 601

¹⁹ MAD 7534, s. 392

Ancak, aşiretlerin İran topraklarında da aşırı vergi talebi ile karşılaşmaları onların konar-göçer hayatını iyice çekilmez hale getirmekteydi²⁰.

Osmanlı-Safevî barışının bozulmasından sonra, sınır boylarına kadar çıkan **Bozulus aşiretleri** zaman zaman **Kızılbaş** eşkiyasının baskınına uğramakta ve büyük miktarda hayvan zâyi etmekte idiler. Merkezî hükûmet bunu önleyebilmek için aşiretlerin İran hududuna yaylaya çıkmamaları hususunda, aşiret ilerigelenlerini toplayarak tenbihat yapmış²¹, yaylaya çıkamayıp Berriye taraflarında kalan aşiretleri ise yine onların talebi ile **Çobanbeği** vergisinden muaf tutmuştu²². Buna rağmen, bazı aşiretler tenbihi dikkate almayarak 1578'de Erzurum yaylalarına çıkmışlar ve Gürcistan hududuna kadar yaklaşmışlardı. Bunu fırsat bilen **Kızılbaş** eşkiyası ise **Canbaz Çukuru** denilen yerde **Bozulus**'a saldırarak 10.000 kadar koyununu ele geçirmişti²³. Bunların yanısıra, Gürcistan'dan da **Bozulus**'a eşkiya saldırıları olmakta idi²⁴.

b- Bozulus'un Orta Anadolu'ya Gelmesi :

Gerek sınır ötesinden gelen taarruzlar ve büyük sayılara ulaşan hayvan kayıpları, gerekse yaylak ve kışlak güzerhâhı boyunca mahallî idarecilerin aşırı talepleri ve bunların merkezî hükûmet tarafından bir türlü önüne geçilmemesi, **Bozulus**'un Berriye-Erzurum koridorundaki hayatını iyice çekilmez hale getirmişti.

²⁰ MD 6, s. 206, hk. 445

²¹ MD 32, s. 167, hk. 328

²² MD 33, s. 103, hk. 210

²³ MD 35, s. 78, hk. 190; PEÇEVİ (1992), c. II. s. 34; KÜTÜKOĞLU (1993), s. 51, 52; SÜMER (1949), s. 39.

²⁴ MD 70. s. 66, hk. 139

Öte yandan, Osmanlı-Safevî savaşlarının yeniden başlaması sebebiyle aşiretlerin yaylaları çıkması engellenmiş, çıkabilenler de eşkiya saldırısını maruz kalmıştı. Bu durum büyük koyun sürülerine sahip olan ve mevsimleri takib eden **Bozulus**'un otlak sıkıntısı çekeceğinin ve yavaş yavaş çatışmalardan etkilenen bölgeleri terk ederek ülkenin iç kesimlerine doğru kaymaya başlayacağının işareti gibi görünmektedir.

Diğer taraftan, XVI. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan büyük mâlî güçlükler ve bunu takip eden **Celâlî buhranının Bozulus**'un hayatını da yakından etkilemiş olabileceği akla gelmektedir. Çünkü, mâlî sarsıntı ve **Celâlî** fetretinin Anadolu'da kır hayatının geniş ölçüde şehirlere çekilmesine ve yer yer boşluklar doğmasına yol açtığı bilinmektedir²⁵. Bu boşlukların ziraî faaliyetlere eğilimi olmayan **Bozulus**, **Dulkadir** ve **Halep Türkmenleri** gibi konar-göçerler tarafından tabii bir şekilde doldurulmaya çalışıldığı öne sürülebilir. Çünkü yeni yaylak ve kışlak alanlarının aşiretler için cazip olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan, aşiretlerin, kendilerine önceden tayin edilmiş bölgelerin dışına çıkarak dağılmaları, **ulusun** sancak statüsünü kaybetmesine ve bu suretle vergi nizamının bozulmasına yol açmışsa da, kısa sürede disiplin altına alınmaları yüzünden bu hususun kendilerine fazla bir menfaat sağlamadığı görülmektedir. Bu cümleden olarak onların; Orta Anadolu'ya gelişlerinde vergi hususunun müessir bir rol oynadığını söylemek zordur. Bunun gibi, **II. Selim** döneminde yapılan tahrirde, **Bozulus**'un nüfusunda görülen fevkalade artış aşiretlerin yeni otlak ve yaylak alanları aramak mecburiyetinde kaldığı akla geliyorsa da, **Bozulus**'un Berriye-Erzurum koridorunu boşaltmasının, bir nüfus ihrâcı şeklinde değil, topluluğun ezici çoğunluğunun göçetmesi

²⁵ AKDAĞ (1975), s. 446-450.

tarzında olması ve geride dikkate değer oranda ahali kalmaması sebebiyle bu hususun da mutlak amiller arasında sayılması müşkil gözükmetedir²⁶.

c- Bozulus'un Anadolu'da Dağıldığı Sahalar :

Bozulus'un eski yaylalarını bırakarak Orta Anadolu'ya kayması ve burada ziraat alanlarını hayvanlarına yedirmesi veya çiğnetmesi köylülerin çeşitli şikayetlerine sebep olmuştur²⁷. Bunların yanısıra, bazı aşiret mensuplarının köylere taarruz ederek, yağmalaması, hatta kadınları ve kızları dağa kaldırmaları²⁸ yerleşikler ile konar-göçerlerin ilişkilerini bütünüyle bozmuştur²⁹.

Her iki hususta da şikayetlerin artması üzerine hükûmet, aşiretlerin her ne sebeple olursa olsun Orta Anadolu'ya gelmesini yasaklamış, koyun satma bahanesinde olanlarda ise, satılacak koyunlarla birlikte sadece 4 kişiye müsaade edilmesini bildirmişti³⁰. Bunun yanı sıra Orta Anadolu'da dolaşan aşiretler de eski yaylak ve kışlak mahallerine döndürülmeye çalışılmıştı. Ancak bütün bu çabalardan hiç bir müsbet sonuç alınamayınca **Bozulus**'a yeni bir nizam verilmek mecburiyeti

²⁶ SÜMER (1949), aşiretlerin yaylak-kışlak güzergâhının sarp ve arızalı oluşunu da sebepler arasında saymaktadır. Ne var ki, burada, ulusun en az ikiyüzelli yıl bölgede, üstelik aynı güzergâhı kullanarak, kaldıkları göz önüne alınmamıştır.

²⁷ MD 80, s. 89, hk. 528; AŞS 20, s. 178; ATA (1987), s. 67

²⁸ Aşiretlerin Orta Anadolu'ya ilk geldikleri zamandaki bazı eşkiyalıkları için bkz. AŞS 17, s. 168, 169; AŞS 18, s. 270, 271

²⁹ Aşiretlerin Orta Anadolu'da bulunmalarından yüz yıl sonra bile yerleşikler göçebe aşiretlere, "kazamızda durmayın, ahar yere gidin" diyerek, onların iskânlarına mani olmaya çalışmışlardır. MAD 10306, s. 65. "...karye ahalileri ile aralarında nizâ olmağın..."MAD 9909 s. 286

³⁰ AŞS 18, s. 270

doğdu. Türkmenler, yeniden tahrir tâbi tutuldu. Bunların Orta Anadolu'da kalmalarına müsaade edildi³¹.

Öte yandan, **Bozulus Türkmenlerinin** Berriye-Erzurum koridorundan ayrılarak Orta Anadolu'ya gelmesi, Anadolu'nun doğusunda konar-göçer **Türkmen** nüfusun belirgin bir şekilde azalmasına böylece **Uzun Hasan Bey**'in Türkmenlerin bir bölümünü Tebriz'e götürmesinden sonra bölgenin ikinci defa boşalmasına sebep olmuştur. Bozulus aşiretlerinden geride kalanların bir bölümü yerleşik hayata geçmiş bir bölümü ise Rakka iskânına tabi tutulmuştur.

Orta Anadolu'da yaylak ve kışlak hayatı sürmelerine müsaade edilen **Bozulus Türkmenleri** H. 1084/M. 1673 yılında mâlî baskılara dayanamayarak yeniden dağılmıştır³². Son olarak bulundukları bölgelerde yeni bir idârî düzenlemeye gidilmiş, bu suretle Aydın, Karaman, Ankara ve Vilayet-i Rum merkezli olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Keskin ve Diyarbakir havalisinde olanlar ise iskâna tâbi tutulmuştur. **Bozulus**'un **kaza** statüsü devam etmiş, mâlî bakımdan da uzun süre **haslar** içinde yer almıştır.

Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra yapılan tahrirlerde I. ve II. tahrirlerde görülmeyen küçük cemaatlara tesadüf edilmektedir. Bu 'durum bazı aşiretlerde meydana gelen nüfus artışı ve buna bağlı olarak başlarında bulunan kethüdanın veya aile reisinin adı altında oba veya mahalle olarak küçük bölümlere ayrılmasının bir sonucudur.

31 KK 2638, s. 5-57; MAD 3739, 4-33; (bir sureti MAD, 3741)

32 SU (1938), s. 36, 37.

Ayrıca, Orta Anadolu'ya gelindikten sonra **Bozulus**'tan seferler esnasında, deve ve koyun tedarikinden başka, aşiret mensupları da seferlere davet edilmeye başlanmıştır³³.

Bozulus Anadolu'da aşağıdaki bölgelere dağılmıştır.

Vilayet-i Rum (Rum ili Vilayeti): **Bozulus**'un **Ali Gören, Kayalu, Eminlü, Seydilü, Çayan, Hamza Hacılı, Kafurlu, İzzeddin, Avanlu, Küşne, Oğulbeylü** aşiretlerinin bir bölümü Vilayet-i Rum sınırlarına dahil edilmiştir³⁴. **Çayan** cemaati yaylak ve kışlak güzergâhları boyunca sık sık yerli ahali tarafından "**kazamızda durmayın, ahar yere gidin**" diye başka yerlere göçetmeye zorlanmış, nihayet merkezî hükümetin müdâhalesi ile rahata kavuşmuşlardır³⁵. **Kafurlü**'ya tabi **Çökelek** cemaati ise, Vilayet-i Rum iskândan sonra, burayı terk ederek Aydın taraflarına gitmiştir. **Hamza Hacılı** cemaatinin bir bölümü ise Bursa kazasında Temürtaşlık köyü yakınlarına iskân edilmiştir³⁶.

Rakka'da iskâna tâbi tutulan ancak, iskân mahallini terk ederek Orta Anadolu'ya geri dönen **Kantemir Çepnisi** de **Vilayet-i Rum sâkini Bozulus'a** ilhak olunmuş³⁷; bunlar daha sonra Bergama kazası dahiline gitmişler, üç yıl sonra ise Selendi kazasındaki Darıbükü denilen mevkie iskân olmuşlardır³⁸.

33 ATA (1989), s. 80, MD 99, s. 48. hk. 86. Ancak aşiretlere sefere iştirak edeceklerine dair söz verdikleri halde, sözlerinde durmamıştır (ATA (1989), s. 90).

34 KK 2311, s. 7. Rumili Vilayeti veya Vilayet-i Rum, Amasya ve Sivas'ı da içine alacak şekilde oluşturulmuş idâri birimdir.

35 MAD 10306, s. 65.

36 MAD 10187, s. 80.

37 MAD 701, s. 8.

38 MAD 701, s. 4.

Karaman: Karaman bölgesinde Bozulus aşiretlerinden **Oğulbeğlü**, **Oğulbeğlüden** ifraz olan **Hacılı**, **Karamanlu**, **Abdurrahmanlu**, **Derilü**, **Karahasanlu**, **Karahalillü** ve **Çavundur** obaları, **Çataklı**, **Emrudlu**, **İzzeddin**, **Küşne**, **Süleyman Hacılı**, **Çepni**, **Çayan**, **Hamza Hacılı** ve yine **Çayan** aşiretine tâb **İl Eminlü** cemaatleri bulunuyordu³⁹.

Çepni cemaati Rakka iskânından firar ettikten sonra Rumili sâkini **Bozulus**'a ilhak olundu. **Çataklı** cemaati XVIII. yüzyılın başlarında **Bozulus**'tan ifraz olunarak ayrı bir mukataa şeklinde idare edilmeye başlandı. **İzzeddin** cemaati ise buradan Rakka iskânına gönderilmek istenmişse de "iyi hallerine binaen" vazgeçilmiştir⁴⁰.

Karaman sakini **Bozulus**, bir ara **I. Ahmed**'in İstanbul'da yaptırmaya başladığı camiinin **evkafı reayası** oldularsa da, vergi tahsilinde meydana çıkan güçlükler sebebiyle yeniden padişah **haslarına** dahil edildiler⁴¹.

Keskin: **Bozulus Türkmenlerinden**; **Cerid**, **Küçüklü**, **Yabaltun**, **Tecirlü**, **Harbendelü**, **Karaca Araplu**, **Danişmendlü**, **Şeyhlü** aşiretlerinin bir bölümü Keskin bölgesinde bulunuyordu⁴². Bunların eşkiyalık hareketlerine katılmaları, yerli ahaliye zarar vermeleri gibi sebeplerden Rakka'ya iskân edilmelerine karar verilmiş ancak aşiretler iskân mahallini terk ettikten sonra Rumili, Bozok, Kırşehir ve Çiçekdağı

³⁹ KK. 2311, s. 4; MAD 9909, s. 434

⁴⁰ MAD 9909, s. 332

⁴¹ Göndermeler için vergi düzeni bahsine bakınız.

⁴² KK 2311, s. 6

taraflarına dağılmışlardır. Hükümetin aşiretleri geri döndürme çabaları ise netice vermemiştir⁴³.

Diyarbakir: Bozulus'un Anadolu'nun iç kısımlarına dağılması sırasında; **İzzeddin, Küçüklü, Avşar, İnallu, Anter, Çobu, Acurlu ve Şark Çağırğanlı** aşiretleri mensuplarının bir bölümü de Diyarbakir havalisinde kalmıştı. Burada bir müddet **has reayası** olmaktan çıkarılıp **Üsküdar vakfına** bağlanmışlar⁴⁴, aşiretlerin Rakka'ya iskânı sırasında da Belic nehrî boylarına yerleştirilmişlerdir. İskan mahallini terk eden aşiretler kısa zamanda Orta ve Batı Anadolu'ya dağılmışlardır⁴⁵. Öte yandan Mardin köylerine yerleşen **Kucur Avşarı, Acurlu, Anterlû ve Harbendelû** aşiretlerine mensup 500 hane fırsat buldukça iskan bölgelerinden kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına gelmişlerdir⁴⁶.

Aşiretlerin Orta Anadolu'ya geldikten sonra Ankara, Aydın, Karaman ve Vilayet-i Rum'a dağılması esnasında bazı aşiretlerin adına tesadüf edilmediği görülmektedir. Bu husus **Bozulus'u** meydana getiren aşiretler bölümünde bildirilmiştir⁴⁷.

Ankara: Bozulus'un; **Tabanlı, Karamanlı, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedid, Çağırğanlı, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlû, Ali Gören, Eminlû, Yularlı, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlı** aşiretleri ile **Tabanlı'ya** bağlı **Mihmadlı, Yavılı, Danişmendlû, Konurlu, Karmanlı'ya** tâbi;

⁴³ MAD 8458, s. 39, 62, 127, 147, 174; MAD 10159, s. 100; MAD 692. s. 92; GŞS 41, s. 41; GŞS 52 s. 107, 108; MAD 701, s. 4.

⁴⁴ MAD 7637, s. 42

⁴⁵ MAD 8458, s. 38, 62, 146, 147, 175, 185

⁴⁶ MAD 701, s. 6

⁴⁷ MAD 701, s. 6

Danişmendlü, Çarsak ,Köselü, Süleymanlu, Tokmaklu, Eminlü'den ifraz Menteşilü (Mintaşlu), Köselü Avşarı,Arelü, Ciğerlü, Ali Gören'den ayrılan Seydilü ve Abbaslu mahalleleri Ankara havalisinde bulunuyordu⁴⁸. Bunlar Haymaneteyn ve Çukurcak kazalarının arasında kışlıyor, Budane(حودانه) yaylasında yaylıyorlardı. Burada yavaş yavaş ziraat ile de meşgul olmaya başlamışlardı.⁴⁹

Ankara sâkini **Bozulus Türkmenleri**, zamanla en büyük aşiret olan **Tabanlu**'nın adıyla birlikte anılmaya başlandı. XIX. yüzyılda ise **Bozulus** adı seyrek zikredilerek doğrudan **Tabanlu** kazası denildiği görülmektedir. **Tabanlu** kazasına mensup aşiretler XIX. yüzyılın ikinci yarısında bütünüyle Ankara'ya iskan edilmişlerdir⁵⁰.

Aydın:Batı Anadolu'da, Aydın merkez olmak üzere Afyon, Bolvadin, Emirdağı, Sandıklı ve Manisa'yı içine alan bölgede bulunan **Bozulus** aşiretleri, **Germenç, Çökelek, Kuşdoğanlu, Mihmatlu, Büyüklü, Kethüdalı, Bekirliü, Çataklu , Sarı Hızırlı, Hüseyin Hacılu, Şeyh Ahmedlü, Kırçalı** obaları ve yeni oluşan **Maksutlu , Aykutlu, Traş, Ruganlu, Çayurlu, Şamlı** obalarından müteşekkül idi⁵¹.

Aşiretler Aydın havalisinde bulundukları esnada sık sık malî baskılara uğradıklarından, zaman zaman **Bozulus** dairesinin dışına çıkarak yerleşme yeri

⁴⁸ KK. 2311, s. 5, 50, 61; MAD 9542, s. 8-23, 29; D-BŞM 3750, s. 4-18; Cevdet Maliye 1384: 5720

⁴⁹ MAD 8590, s. 42

⁵⁰ Bugün Ankara iline tâbi Bâlâ ve Haymana kazalarının köylerinin bir bölümü oluşturmaktadırlar. ML. VRD. TMT kodlu defterlerde 1035-1120 numaralar arasındaki köylere ait temettuat kaydolunmuştur. bkz. Ek: 2

⁵¹ KK 2311, s. 6, 21.

aramaya başlamışlardır. Hükümetin bunları geri döndürmeye çalışması netice ver-
meyince bulundukları bölgelerde iskâna tâbi tutulmuşlardır. Bu suretle, **Çökelek,**
Kuşdoğanlı ve **Germenç** cemaatlerinin üç yüz ev miktarı **Seyyid Gazi** ile
Eskişehir arasındaki Dutçu Paşa Mezarı denilen mevkie; **Germenç** cemaatinin bir
bölümü Taşluca ve Güllüsaray denilen harabeler⁵² ile Bolvadin'e⁵³; bölgelerini
eşkiyadan muhafaza etmeleri tenbihi ile iskân edildiler. Karaman sancağına tâbi Tur-
gut kazasında Subatan yakınlarında Karahüyük denilen mevkie iskân edilen
Oğulbeylü'den **İfraz Çataklı, Sarı Hızırlı, Şeyh Ahmedlü, Hüseyin Hacılu**
cemaatlerinin ise yerli ahali ile aralarında hiç bir çekişme olmamış, buna rağmen
Sıra Hızırlı cemaati yine de yerlerini terk ederek Bergama taraflarına gitmiştir⁵⁴.
Tıraş ve **Çekelek** cemaatleri de Karaman bölgesinde Huğlu ve Sadrun karyelerine
yerleşmiştir⁵⁵.

d- Bozulus Aşiretlerinin Eşkiyalık Faaliyetleri:

XVI. yüzyıl vesikalarında, **Bozulus Türkmenlerinin** Doğu Anadolu'daki
hayatları boyunca daha çok ziraat yapılan sahalara ve ürünlere zarar vermelerinden
dolayı yapılan şikayetlere dair bilgiler bulunmaktadır Buna mukabil XVII. yüzyıla ait
vesikelerde Orta Anadolu yaylalarına gelen Bozulus aşiretleri hakkında yerleşik aha-
linin tarla ve bostanlarına verdikleri zararların yanısıra onlardan bazı grupların
eşkiyalıkları ile ilgili bilgilere tesadüf edilmektedir.

52 MAD 8458 s. 195, 271; KK 2750, s. 5.

53 MAD 701, s. 40

54 MAD 10306, s. 64; MAD 692, s. 90.

55 MAD 701, s. 53.

Şekâvet olaylarının Orta Anadolu'da artması, aşiretlerin içine düştüğü iktisâdî bir sıkıntının neticesi olmalıdır. Çünkü, ziraat hayatına yabancı, fakat temel geçim kaynağı olan hayvancılığı da terk etmek zorunda kalmış, işsiz aşiret mensuplarının geçimlerini sağlamak için, başkalarının kazancına göz dikmesi galip ihtimal olarak gözükmemektedir. Öte yandan, devlet otoritesinin tam olarak kurulamaması ve nihayet seferlerin uzun sürmesi yüzünden **Levent** ve **Saruca** eşkiyasının türemesi⁵⁶; bazı aşiret mensuplarını da içine çeken eşkiyalık faaliyetlerine yol açmıştır.

Halep, Dulkadirli ve Bozulus Türkmenlerinin yaylak bahanesi ile Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, bu teşekküllere mensup **Mihmadlu, Küçüklü, Boynu İncelü, Tecirlü, Zayıçelü, Avşar Enamlu, Tabanlı, Tabanlı, Harbendelü, Boynu Yoğunlu Lek, Şeyhlü Eymürlü, Nazlı Görlü(?), Çiğdemlû, Oruç Hanlu** cemaatlerinden bazı kişiler yanlarına eşkiya toplayarak köyler basmaya, yol kesmeye, ahalinin mal ve erzakını zorla ellerinden almaya başladılar⁵⁷. Halkın şikayetlerinin artması üzerine bunların eskiden yaylaya geldikleri mahallere döndürülmesi yolunda çatışmalar başladı. Hatta her ne bahane ile olursa olsun (**بمحر بورنى**) denilen yerden batı tarafına geçirilmemesi konusunda kat'î hükümler yazıldı⁵⁸. Aşiretlerin **boy beylerine** ve **kethüdalarına** maiyetlerinde bulunan cemaatların eşkiyalıklarının önlenmesi için tenbihat yapıldı⁵⁹.

⁵⁶ MAD 701, s. 36.

⁵⁷ AŞS 17, s. 168; AŞS 20, s. 178.

⁵⁸ AŞS 18, s. 270, 271.

⁵⁹ AŞS 18, s. 270.

Bu ilk eşkiyalık dalgasının geniş ölçüde önlenmesine rağmen çeşitli mahallere dağılmış olan aşiretlerin bir türlü belli bir vergi düzenine bağlanamaması ve XVII. yüzyıl sonlarındaki savaşların Anadolu'da otorite boşluğu meydana getirmesi eşkiyalık faaliyetlerinin yeniden baş göstermesine yol açtı. Merkezî hükûmet, yerleşik ahalinin yağma ve zarar görmesini, ziraat alanlarının tahrip olmasını önlemek amacıyla, kontrol altına alınmayan aşiretleri Rakka, Hama, Humus ve Belîç nehri boy-larına iskan etmeye bu suretle **Hac yolunun** da muhafaza edilmesine karar verdi⁶⁰. Bu suretle bölgedeki Arap kabilelerine mensup eşkiyanın hem hac yoluna hem de bölge ahalisine zarar vermesinden önlenmesi de düşünülmüştü.

Rakka iskânında, aşiretlerin, evler bina etmeleri, ziraat yapmaları, bölgede vâki olabilecek eşkiyalığı önlemeleri ve **Hac yolunun** muhafazasında yardımcı olmaları karşılığında **avarız-ı divâniye** ve diğer **raiyet rûsûmundan** muafiyetleri öngörülmüştü⁶¹.

Bozulus'tan, Keskin sâkini **Cerid**, **Küçükklü**, **Yabaltun**, **Tecirlü**, **Harbendelü**, **Çepni**, **Acurlu**, **Karaca Araplu** ile Diyarbekir'de kalan "**Bozulus Mandesi**"ne mensup **İzzeddin**, **Küçükklü**, **Avşar**, **İnallu**, **Anterlû**, **Çobu**, **Karaca Araplu** ve **Şark Çağırğanlu** adlı 800 neferden ibaret cemaatin Rakka iskânına tâbi tutulmasına karar verildi⁶².

Merkezî hükûmetin Rakka ve havalisini yeniden ziraate açarak boş ve harâbe yerleri şenlendirmek için getirdiği teşviklere rağmen, iskân hususunda bölgenin fizikî şartlarının yeterince değerlendirilmemiş olması, hayvancılık ile uğraşan aşiretlerin

⁶⁰ ORHONLU (1987), s. 39-52

⁶¹ ORHONLU (1987), s. 39-52

⁶² MAD 8458, s. 38, 39, 62, 127, 146, 147, 175, 185; MAD 10277, s. 45; MAD 701, s. 4; GŞS 41, s. 40, 41; ORHONLU (1987), s. 59

ziraat hayatını benimsememeleri, idarecilerin iskân hususunda gevşek davranmaları gibi sebepler iskânın, bir tür sürgün olarak telakki edilmesine yol açtı. Nitekim, hükümet de bu anlayışta olmuş olacak ki, vergi vermekte gönülsüz davranan veya eşkiyalık yapmaya temayülü olan aşiretleri Rakka'ya iskâna göndermekle tehdit etmekteydi⁶³. Öte yandan, iskânına karar verilen aşiretlerin önce affedilmesi, sonra yeniden iskân mahalline gönderilmeye çalışılması, bu teşebbüsün başarısızlığına başlıca etkendi⁶⁴.

İskân mahallini terk eden aşiretler süratle Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmaya başladılar. Hükümet, gittikleri yerlerde yağma ve talan yapan, köyleri basıp ziraat alanlarını tahrip eden aşiretleri tekrar Rakka'ya döndürmeye çalıştı. İskân bölgesine gitmemekte direnen aşiretlerle zaman zaman meydana gelen çatışmalarda "top" dahi kullanıldı⁶⁵.

Rakka firariferinden **Bozulus'a** mensup **Gündeşlü, Musacalu Tabanlı, Tecirlü, Küçüklü** aşiretlerinden bazı kişiler Erzurum ve Çıldır havalisine dağıldı⁶⁶. Orta Anadolu'ya gelen aşiretlerden **Küçüklü, Silsüpür Ceridi ve Yabaltun'a** mensup bazı kişiler ise eşkiyalıklarından dolayı hükümeti uzun süre meşgul etti. Adı geçen aşiretlere mensup şakîler, köyler basıp halka zulm etmekten başka, Acem

⁶³ MAD 10187, s. 75; ORHONLU (1987), s. 98

⁶⁴ MAD 701, s. 9

⁶⁵ GŞS 47, s. 84. İskân mahallini terk eden aşiretlerin geri döndürülmeye çalışılması hususunda Gaziantep şeriyye sicillerinde (GŞS) oldukça fazla kayıt mevcuttur. Bazı örnekler için bkz. GŞS no: 41; 42; 47; 48A; 48B; 52; 54. "...iskân mahalline gitmeyenlerin haklarından geline..."GŞS 41, s. 170; "... iskâna muhalefet edenlerin cümlesininin kılıçtan geçirilmesi..."GŞS 48B, s. 95

⁶⁶ MAD 9517, s. 64

kervanlarına saldırıyorlar, **Bozulus** aşiretleri de dahil olmak üzere⁶⁷ konar-göçer teşekküllere de baskınlar yapıp mallarını ellerinden alıyorlardı⁶⁸. Rakka firarîsi olan bu aşiretlerin üzerlerine asker varınca Aydın taraflarına kaçmışlarsa da yakalanmışlardı. Toplam 66 hane olan eşkiyanın ekserisi kadın ve çocuk olup vergi verebilecek sadece 15 nefer çıkacağından bunların Rakka'ya gönderilmesinden vazgeçilmiş, Adana'ya veya uygun bir mahalle iskân edilmelerine karar verilmişti⁶⁹.

Küçüklü ve Cerid aşiretlerinin bir bölümü ise Yeni il kazasına ilhak olunduktan sonra **boy beylerinin** ihmalinden yararlanarak yeniden eşkiyalığa başladılar. Hükümet **boy beylerinden** ve **kethüdalar**dan kefalet alarak bunların eşkiyalığının önlenmesini aşiret ileri gelenlerine havale etti⁷⁰. Öte yandan halk o kadar bîzar olmuştu ki, vergilerini zamanında ödemelerinin karşılığında **Silsüpür Ceridi** ve **Küçüklü aşiretlerinin** Kıbrıs'a sürgün edilmesini talep ettiler⁷¹.

Yabaltun, Küçüklü ve Silsüpür Ceridi'ne mensup eşkiyanın **Çaşnigir Köprüsü** etrafında köylere, yolculara ve **Acem** kervanlarına saldırıp aşiretlerinin içine saklanmaları üzerine, onların aşiretlerin arasından çıkarılması için **Bozulus voyvodası** ile Kırşehir ve Konur **kadılar**ına hüküm gönderildi.⁷² Diğer yandan,

67 AŞS 59, s. 279; AŞS 55, s. 94, 138; AŞS 40, s. 105; Cevdet Zaptiye nu: 457.

68 İskilip kazasına tâbi Katar nahiyesinde Alagöz köyü yakınlarında bulunan Sarılar cemaatine yaptıkları baskında 6 adam öldürmüş, 1000 koyun, 500 öküz (50 olmalıdır), otuz deve, 35 at, 1000 guruş nakit para, 40 kılıç, 3 tüfek ve 100 evin içini tamamen soymuşlardı. Cevdet Dahiliye nu: 3190.

69 Cevdet Dahiliye, nu: 12430.

70 Cevdet Dahiliye, nu: 14214.

71 MAD 701, s. 27; HALAÇOĞLU (1988), s. 116. Devlet, Bozulus aşiretlerinin eşkiyalığını önlemek için, şakîleri adalara sürgün etmeyi çözüm yollarından biri olarak görmüşse de münferid sürgünler dışında bunu pek gerçekleştirmemiştir.

72 AŞS 59, s. 279.

Ankara, Çankırı ve Kalecik idarecilerine de adı geçen aşiretlerin yakalanması için kazalarındaki eli silah tutan erlerle yardıma gitmeleri çağırısı yapıldı⁷³. **Bozulus** ileri gelenlerine şakileri, aşiretlerin içinde saklamamaları tenbih edildiği gibi kethüdalar, 10.000 gurusuz nezir ile birbirlerine kefil edildi. Bu sayede eşkiyadan bazıları ele geçirildi⁷⁴.

Bu sıralarda, **Küçüklü** eşkiyasının Çive Bağları (جيوه باغلو) denilen mevkiide ahaliye saldırması üzerine Maraş mutasarrıfı **Ebubekir Paşa** peşlerine varıp 40 kişiyi yakaladı. Bunlar, mahkemede suçlarını itiraf edince 17 kişi Çive Bağlarında soygun yaptıkları yerde idâm edildi. 13 kişi ise Ankara kalesine hapsedildi⁷⁵. Mahkumlar, bir yıl sonra "**bir şekavet arzusunda olmadıkları**" hususunda hüccet vermeleri ve **Çayan, Küçüklü, Tabanlı ve İzzeddin** aşiretleri kethüdalarının mahkemede bunlara kefil olmaları ile serbest bırakıldılar⁷⁶.

Aşiretler zaman zaman dış baskılara da maruz kalmakta idiler. Karaman sâkini **Bozulus**'tan **Küşne** cemaati levendat baskısı neticesinde yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalmıştı⁷⁷. Keza, Selendi kazasına tâbi Darıbüğü denilen yere iskân edilen **Kantemir Çepnisi** de eşkiya baskısı üzerine köylerini terk etmiş, hatta bazıları da eşkiya içine katılmıştı⁷⁸. Barçın'da sâkin **Karabağı** aşireti de eşkiya

⁷³ AŞS 59, s. 278, 294 323,

⁷⁴ AŞS 60, s. 206, 207

⁷⁵ AŞS 60, s. 254

⁷⁶ AŞS 61, s. 138

⁷⁷ MAD 701, s. 36

⁷⁸ Cevdet Dahiliye, nu: 4730

saldırısına uğramış⁷⁹, Kütahya'da, Yakar kazası hududunda bulunan **Bozulus** aşiretleri de eşkiyadan nasibini almıştı⁸⁰. Aydın bölgesinde bulunan **Mihmatlu**⁸¹ ve **Gaffarlu**⁸² cemaatleri ise bulundukları mahallerde iskânlarına karar verildiğinde **şekavete** başlamışlardı.

Görülüyor ki, **Bozulus Türkmenlerinin** adının karıştığı **şekavet** olayları, daha çok **Celâlî isyanlarının** bastırılmasını müteakip, onların Orta Anadolu'ya gelmekle ilgili olarak ortaya çıkmaya başlamış, Rakka bölgesine yapılan iskân teşebbüsünden (1691-1696) sonra da artış göstermiştir. Bununla birlikte, **şekavet** olayları birkaç aşirete mensup küçük gruplarca gerçekleştirilmiş, yakalananlar hükûmet tarafından derhal cezalandırılmıştır. **Şekavet** olaylarının bastırılmasına ve şakilerin yakalanmasına zaman zaman aşiretlerde yardım etmişlerdir. Bundan dolayı, **Bozulus'un** (**Akkoyunlu Türkmenlerinin** bakiyesinin) Celâlî isyanlarına katıldıklarına ve XVII. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen geniş ihtilallere sebep olduklarına dair vaktiyle ortaya konulan görüşleri⁸³, vesikalara istinaden doğrulamak pek müşkül gözükmemektedir.

e-Bozulus'un Güneydoğu Anadolu'daki Yerleşim Yerleri

⁷⁹ Cevdet Dahiliye, nu: 325

⁸⁰ MAD 9876, s. 109

⁸¹ UULUÇAY (1944), s. 94

⁸² MAD 8458, s. 151

⁸³ YINANÇ (1978), c. I. 263

Bozulus'un Batı Anadolu'ya gelmeden çok önceleri Urfa ve Diyarbakir havalisine yerleşmeye başladığı, ziraat ile meşgul olup arpa, buğday ve çeltik üretimi yaptığı tesbit edilmiştir.

Yerleşik hayata geçen aşiretler eğer ziraat ile meşgul olmazlar ise **kışlak vergisi** öde .mekteydiler. Ziraatçılık yapanlar ise ürettikleri malları için tayin edilen **öşür**lerini **sahib-i arza** vermekteydiler. Yani **has reayası** olmaktan çıkıp, bulundukları arazinin **zeamet** veya **tımar** olmasına göre yeni bir vergi düzenine tâbi olmaktaydılar. Ancak, burada kesin bir değişim olmadığı, **âdet-i ağnam** gibi temel vergilerini **Bozulus** kalemine ödemeye devam ettikleri de gözlenmektedir.⁸⁴

Köylerin büyük bir bölümü bizzat **Bozulus**'a mensup aşiretler tarafından kurulmuştur. Bazı köylerde ise Bozulus'a mensup kişiler özellikle belirtilmiştir ki, bu husus onların vergi düzeni ile ilgilidir. Aşağıdaki tabloda **Bozulus**'a mensup aşiretlerin yerleştiği köyler çıkarılmıştır. Vesikalarda, hangi aşirete mensup olduğu belirtilmeyen köyler için "**Bozulus**" kaydı **düş**ülmesine bakarak bu husus tablolara aynen alınmıştır. Bununla birlikte, buraya sadece, kayıtlarda "**Bozulus**" adı açıkça belirtilen köyler dahil edilmiştir. Bölgedeki Bozulus köylerinin aşağıya çıkarılanlardan çok daha fazla olduğu muhakkaktır.

⁸⁴ MAD 351, s. 79

Kaynak							
TD 965	TD 362	MAD 351	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
50	62	—	Sanducak	Urfa(Şehr)	Süleyman Hacılu	2	
64	—	—	Karaman Dorcu	"	Bozulus	3	Karaman
65	74	—	Alibar Dorcu	"	Döğer	3	Apalı?
65	74	—	Karaca öyük	"	Musullu (Kara Ali Kethûda)	3	
70	78	—	Salı Kuyusu	"	Bozulus	1	
80	—	—	Kengerlû	Nahiye-i Cullab	Bozulus	2	Kengerli
94	—	—	Melîk nam-ı diğer Köşker	"	Bozulus	1	Köşker
97	100	—	Bozdoğan	"	Bozulus	7	Bozdoğan
99	101	—	Neccar Dorcu	"	Hamza Hacılu	6	Doğramacı
99	101	—	Yar Kulu nam-ı diğer Tavşanlı	"	Döğer	8	Battal?
100	—	—	Battal Tepe	"	Döğer	4	
101	—	—	Efzunye Pınarı	"	Döğer	6	
107	107	—	Küllüce	"	Bozulus	3	Küllüce
107	108	—	Okçu-ı Kebir ma'a Ankar mağarası	"	Gündeşlü	3	
108	109	—	Pırpırım	"	Bozulus	8	Pırpırım.
109	109	—	Çobanoğlu Kuyusu ma'a Mezra-i Durak	"	Bozulus	5	
110	110	—	Karaca Reyhan ma'a mezra'a-i Karacaviran ve Ağcaviran	"	Döğer (5 nefer)	43	Karacaören?
110	111	—	Çunkaroğlu	"	Döğer	10	

Kaynak							
TD 965	TD 362	MAD 351	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
117	115	—	Birce Kuyu	"	Döğer	7	
117	115	49	Boztepe	"	Döğer	8	Boztepe
118	116	—	Akviran	"	Anter	4	Akviran
118	116	—	Akviran-ı Diğer	"	Süleyman Hacılı	3	Akviranhartavi?
118	116	41	Bozüyük	"	Anter	3	
119	117	—	Ulağı	"	Bozulus	3	
119	117	—	Döğer Dorcu	"	Döğer	3	
122	119	—	Ağca Hisar	Bozabağ	Pürnek	15	Ağca Hisar
122	120	—	İlyas Pınarı	"	Zağferanlı	6	
128	125	93	Ezhan/Erhan	"	Pürnek	10	
128	126	—	Kırkpınar ma'a Barak Mağara	"	İshak Danişmendlü	9	Kırkpınar
129	127	—	Çömlekçi	"	Zağferanlı	10	Çömlekçi
130	127	—	Kızıl Öyük	"	İshak Danişmendlü	10	Koruhezen
136	132	—	İğdelü	"	Bozulus	3	İğdelü
139	135	—	Çölmezin	"	Bozulus	9	
139	135	79	Kadıkendi nam-ı diğer yaylacık ve Sınırkendi	"	İshak Danişmendlü	16	Yaylacık
146	140	—	Dahi Dorcu	"	Bozulus	2	
149	142	11	Sülüklü	"	Sarılu	3	Büyük Kargılı
150	143	—	Çatak-ı Süfla	"	Alpavut	6	Yukarı Çatak
151	144	—	İsaviranı	"	Sarılu	2	İsaören
152	145	—	Mezra-i Ağcahisar	"	Bozulus	2	
153	146	—	Yedi Kuyu	"	Bozulus	3	Yedi Kuyu
153	146	—	Salımem	"	Bozulus	3	

Kaynak							
TD 965	TD 362	MAD 351	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
	101	–	Karaviran nam-ı diğer Eymürlü	"	Eymür	10	
	109	–	Uzundere ma'a Çayanvıranı	Şarki Amid	Çayan	19	
	109	–	Künhi Karaman	Şarki Amid	Karamanlu	6	
	120	–	Eymürlü ve Rusen Pehlivan	"	Eymür	10	
	122	–	Akmeşhed	"	Pürnek	30	Akmeşet
	132	–	Kıcılı Üzümlü	"	Kıcılı	27	
154	147	–	Dizi Yumru	"	İshak Danişmendlü	5	
154	147	–	Yaylacık nam-ı diğer Körce Kuyu	"	İshak Danişmendlü	3	Yaylacık
154	147	–	Keşişlik-i Kebir	"	Salarlu	9	Büyük Keşişlik
154	147	–	Sitti Kalesi	"	Pürnek	4	Hisarlar
155	148	–	Kolanşir	"	Salarlu	5	Kolanşehir
155	148	–	Kantara	"	Salarlu	4	Otlukalan
158	150	–	Karacaviran (vakf-ı zaviye-i Ayn Halilü'r Rahmat Aleyhu Rahmet ve'r- Rıdvan)	"	Pürnek	26	Karacaviran?
160	152	–	Re'sulayn ma'a mezraa-i Bayram Bey	Re'sulayn	Bozulus	22	Pınarbaşı
160	152	–	Başvıran	"	Bozulus	10	Başören
161	153	–	Şeyh Zeliha	"	Bozulus	8	
161	153	–	Karacaviran	"	Bozulus	2	Karacaviran?

Kaynak							
TD	TD	MAD	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
965	362	351					
161	153	—	Uzunca Kuyu	"	Bozulus(1 nefer)	4	
162	154	—	Hamir Kesen	"	Bozulus	4	Hamurkesen
162	154	—	Ekberce ve Ekberce-i diğer	"	Bozulus	8	
162	154	103	Külefli	"	Bozulus (Borcanlu)	10	Külaflı
163	154	—	Toy Tepesi	"	Bozulus	3	
167	158	—	Üç Kilise	Bulak	Bozulus	2	Üçkilise/Binekli
168	165	—	Sapluca	"	Çepni	5	
176	166	—	Kanlı Avşar	"	Avşar	1	Kanlı Avşar
176	166	—	Sim	"	Gündeşli	9	
178	167	—	Sıçan Viranı	"	Bozulus	2	Aylan
178	167	—	Taşan	Bulak	Bozulus	4	
190	175	—	Uzunca Kuyu	Harran	Bozulus(2 hane)	4	Uzuncak?
191	176	—	Til-Şeb nam-ı diğer Tel Kuyusu	"	Bozulus(4 hane)	6	Özlü?
192	177	—	 Tepesi	"	Bozulus(4 hane)	9	
201	183	—	Tel-Çukur	"	Bozulus	5	
202	183	—	İncürlü	"	Pürnek	5	İncirli
203	184	—	Kuyruklu	"	Bozulus(1 hane)	6	
203	185	—	Vahşi	"	Bozulus(1 hane)	5	Şahinalan
205	186	—	Akmeşhed	"	Bozulus(1 hane)	3	
205	186	—	Türbelü	"	Musullu	3	
206	186	—	Fidan-ı Süfla	"	Pürnek	4	Aşağı Beğdeş

Kaynak							
TD	TD	MAD	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
965	362	351					
206	187	—	Kör İbrahim	"	Bozulus(2 hane)	12	
206	187	—	Sultan Ahmed Kuyusu	"	Bozulus	4	
206	188	—	Eğerçeler nam-ı diğer (.....) viranı	"	Bozulus	3	Eğrice
207	188	—	Tel- Kantara	Harran	Bozulus	5	
210	188	—	Kebirlü	"	Musullu	3	Buldum
212	192	—	Bağçecik	"	Bozulus(1nefer)	3	
214	193	—	Süvar Mezrası nam-ı diğer Atik Dorcu	"	Musullu	5	
216	194	—	Mehmed Hilal nam-ı diğer Evim Küre Bey	"	Doyran	6	
217	195	—	Kızılca Kuyu	"	Bozulus	3	
218	196	—	İki Ağızlı	"	Musullu	6	İkiağız
218	196	—	Akviran	"	Musullu	5	
219	197	—	Şeyh Ali Dorcu	"	Lek (1 hane)	4	
220	197	—	Kuşcu	"	Anter	3	
221	198	—	Yassıca mezra-i Yeregiren	"	Bozulus(3 hane)	4	
228	203	—	Yassıca ve Yolaşan	"	Bozulus	7	
228	203	—	Yassıca	"	Bozulus	5	
238	208	—	Yusuf Kuyusu	Çatal	Alpavud	3	Yusuf Kuyu
241	210	—	Körce Kuyu ma'a Dokuz Dorcu	"	Bozulus	1	

Kaynak							
TD	TD	MAD	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
965	362	351					
249	–	–	Eymürlü	Samsad	Eymür	?	
258	223	–	Hamid Atlu	Çaykuyu	Bozulus(1 hane)	6	
276	–	–	Yazıvıran	Kozan	Döğer	4	
277	237	–	Ketençik	"	Bozulus	3	
281	240	–	Körce Kuyu	"	Anterlü	5	
281	241	–	Üzerlik	"	Anterlü	2	
282	241	–	Mağara	"	Döğer	5	
283	242	–	Gökviran	"	Musullu	3	Gökviran
288	–	–	Kuruca	"	Döğer	?	
289	246	–	Örenli	Kaba Haydar	Döğer	9	
289	246	–	Kangalluca	"	Bozulus	7	
295	–	–	Sumatlu	"	Bozulus	7	Sumaklı
297	253	–	Değirtare	"	Koca Hacılı	4	
297	253	–	Karaburun	Kaba Haydar	Ulaşlı . tabi Bozulus	4	
298	254	–	Tozluca	"	Zağferanlı	4	
303	257	–	Köpeklü	Oyma Ağaç	Bozulus	4	
–	–	12	Til-Ömer nam-ı diğer Til-Anber	Cullab	Bozulus(1 hane)	64	Ambartepe
–	–	20	Mağbeli()	"	Bozulus(1 hane)		
–	–	24	Nizip ma'a Megra-i Kızıltepe ve Colab Virane nam-ı diğer Kocaviranı	Cullab	Bozulus(1 hane)	41	

Kaynak							
TD 965	TD 362	MAD 351	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
—	—	31	Ahi Dorcu ma'a Mezra-i Arpa Dorcu	"	Bozulus(1 hane)	23	Arpalı?
—	—	33	Çekme Oruç	"	Bozulus(1 hane)	20	Güçlü
—	—	32	Celavhan	"	Bozulus(1 hane)	13	
—	—	32	Bozdoğan	"	Bozulus	2	Gülveren
—	—	44	Dodaş	"	Bozulus	42	Taşlıca
—	—	46	Abel-i Ziyad	"	Bozulus	2	
—	—	76	Mustafalu ma'a Ağcavıran	Bozabad	Borçanlı	4	Yukarı Akören
—	—	78	Ortavıran	"	Sarılu	—	Orta Ören
—	—	78	Mezra-i Deri köprü	"	Sarılu	—	
		79	Sandukalı Evi Belofçe nem-i diğer Yenice	"	Bozulus		
—	—	79	Kırkpınar ma'a mezra-i Barak Mağara	"	Bozulus		

Kaynak							
	TD 200	TD 184	Köy Adı	Bağlı Olduğu Birim	Cemaat Adı	Hane	Köyün Bugünkü Adı
	142	–	İshak Danışmedlû mezra-i Hamza Tepesi	Şarki Âmid	İshak Danışmedlû	47	Çubuklu
	143	–	Mezid viranı Karaman viranı	"	Karamanlu	?	
	151	–	Kışlak -ı Uzunlar	"	Uzan	18	
	153	–	Kengerlû	"	Kengerlû	17	
	158	–	İzzeddinlû	"	İzzeddinlû	16	
	164	–	Haydarlu	"	Haydarlu	18	İşıklar
	188	–	Eymür Bulgulu	"	Eymür	9	
	–	81	Eymircan	Suruç	Bayat	4	Mircan
	–	81	Makramas	"	Türkmen (Bozulus)	4	
	–	91	Taşlı öyük	"	Bayat	5	
	–	91	Dravşa	"	Kutbeğlû	12	Doğrular
	–	94	Hazini-i Nasara	"	Avşar ve Şarklu	9	
	–	115	Ebe Mori(Abamori)	"	Kutbeğlû	24	Aşağı Karıncalar
	–	117	Şeyh Çoban	"	Avşar	4	Şeyh Çoban
	–	120	Keçilû	"	Alahacılı	7	Keçilû
	–	122	Zeki	"	Kutbeğlû	?	
	78	–	Pürnek Tepesi	Garbi Âmid	Pürnek	12	Pornâk
	84	–	Yenice Salarlu	"	Salarlu	12	
	88	–	Bayatlıoğlu ma'a Arpa Tepesi	"	Bayat	18	Arpa Deresi

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, Akkoyunlu devletinin merkezî toprakları olduğu gibi, bu devletin insan kaynağını karşılayan mühim miktarda Türkmen kitlesini de barındırıyordu. Türkmenlerin ekseriyeti, Erzurum, Bingöl, Pasin, Hınıs, Kars yaylaları ile Urfa-Mardin-Diyarbakir üçgenindeki Berriye kışlağı arasında konar-göçerlik etmekteydiler.

Akkoyunlu devletinin, Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, coğrafyaya bağlı olarak, bölgedeki Türkmenler de Safevî devletine tâbi olmuştur. XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı-Safevî çatışmalarının yoğunlaşması üzerine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da otorite boşluğu meydana gelince, konar-göçer Türkmenler mahallî idarecilerin insafına terk edilmiştir. Onların çeyrek yüzyıla yakın süren meşakkatli hayatları, Osmanlı devletinin bölgeye hakim olması ile sona ermiştir.

Osmanlı idaresi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlular zamanında tatbik olunan iktisadî düzeni devam ettirmekte fayda görmekte beraber, Türkmenlere gerek Safevîlerin ve gerekse mahallî idarecilerin uyguladığı keyfî muameleleri bütünüyle kaldırarak, daha öncekine nazaran iktisadî bakımdan rahatlık kazandırmaya çalışmıştır. Türkmenlere gerek iktisadî bütünlüklerini korumak ve gerekse dağılmalarına ve vergi kayıplarına fırsat vermemek amacıyla sancak statüsü verilmiştir. Bu esnada Diyarbakir havalisinde bulunan Dulkadirli aşiretleri de Akkoyunlu Türkmenlerine dahil edilmiş ve "Bozulus Türkmenleri" adıyla anılmaya başlanmıştır.

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinde meydana gelen iktisadî buhran ve Celâlî fetreti Bozulus'u da etkilemiş, aşiretler yavaş yavaş Orta Anadolu'ya karmaya başlamıştır. Merkezî hükümetin geri döndürmek için gösterdiği çabalar ise netice vermemiştir.

Bozulus aşiretleri, Orta Anadolu'da XVII. yüzyıl sonlarına kadar bir arada kalmışlarsa da malî baskılar neticesinde yeniden dağılmış; Ankara, Aydın, Karaman, Keskin ve Vilayet-i Rum merkezli beş gruba ayrılmışlardır. Keskin bölgesinde bulunanlar ile Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerete katılmayıp Diyarbakir havali-sinde kalanlar XVII. yüzyıl sonlarında yapılan Rakka iskânına tâbi tutulmuşlardır. Merkezî hükümetin iskân hususunda gevşek davranması üzerine bazı aşiretler iskân mahallini terk ederek Orta Anadolu'ya dağılmışlardır.

Bozulus, evvelâ sancak statüsünde idâre edilmiş, onların Orta Anadolu'ya gelmelerinden sonra da kazâ düzenine geçilmiştir. Bozulus kazasının adlî ve idarî işlerini kadı, malî idaresini ve vergi tahsilini Türkmen Ağası da denilen voyvoda üstlenmiş idi. Bunlar merkezî hükümet tarafından tayin edilen resmî görevliler idi.

Aşiretlerin idaresini ise boybeyi, kethüda ve oymakbaşı ünvanları ile anılan ve aşiret mensupları tarafından tayin edilen kişiler yapmaktaydılar. Devletin merkezî yapılanması gereği aşiret idarecilerinin hükümet tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu.

Aşiretlerin topluca bir arada tutulmaları onlardan bilhassa vergi tahsil edilmesine büyük kolaylık sağlıyordu. Öte yandan, ordunun sefere çıkması esnasında ihtiyaç duyulan deve ve koyunların bir bölümü Bozulus'tan sağlanıyordu. Keza büyük şehirlerin et ve süt ihtiyacının tedarikinde de mühim bir kaynak durumunda idiler.

Aşiretler zaman zaman yaylak-kışlak güzergâhlarının dışına çıkmakta ve ekili-dikili alanlara zarar vermekteydiler. Bu hal konar-göçerler ile yerleşik ahali arasında çatışmalar çıkmasına sebep olmaktaydı. Merkezî hükümet yaylak-kışlak güzergahının dışına çıkılmasını yasakladığı gibi bu tür hallerin vukuu bulmaması için aşiretleri "nezr"e bağlamakta idi.

Bozulus Türkmenleri, nüfus itibariyle bir çok Anadolu şehrinden daha kalabalıktı. Merkezî hükümetin daima hareket halinde olan bu muazzam teşekkül sürekli kontrol altında tutabilme imkânı sağlayan bir teşkilât yapısı dahilinde idare etmesi, onların iktisadî güçlerini azamî ölçüde faal tutarak büyük şehirlerin et ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamasının yanında askerî hizmetler için istihdam etmesi ve üstelik vergi tahsil edebilmesi gerçekten takdire şâyandır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

a. Tahrir Defterleri (TD)

TD 965	(Sene: 973)	(Urfa)
TD 561	(Sene: II. Selim)	(Urfa/Bozulus)
TD 200	(Sene: 947)	(Diyarbakir/Bozulus)
TD 362	(Sene: 973)	(Urfa)
TD 302	(Sene: Kanûnî)	(Zu'l-kadiriye)
TD 117	(Sene: 929)	(Ankara)
TD 184	(Sene: 943)	(Birecik)
TD 348	(Sene: Tarihsiz)	(Bozok)
TD 1040	(Sene: Tarihsiz)	(Halep)
TD 604	(Sene:)	(Güvercinlik)
TD 79	(Sene: 926)	(Tokat)
TD 660	(Sene:)	(Musul)
TD 998	(Sene: 932)	(Diyarbakir)
MAD 351	(Sene: 947)	(Urfa)
MAD 3739	(Sene: 1064)	(Bozulus)
MAD 3741	(Sene: 1064)	(Bozulus)
MAD 75	(Sene: 973)	(Birecik)

b. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

701	(Sene: 1244)	6268	(Sene: 1049-1050)
2931	(Sene: 1094-1096)	22447	(Sene: 1143)
692	(Sene: 1120)	8590	(Sene: 1140)
6415	(Sene: 1052)	7534	(Sene: 984)
8458	(Sene: 1102-1134)	307	(Sene: 1052)
9909	(Sene: 1134)	9825	(Sene: 1029-1030)
10187	(Sene: 1157)	9985	(Sene: 1111)
10277	(Sene: 1102)	9873	(Sene: 1103)
10306	(Sene: 1116-1118)	300	(Sene: 1034-1040)
16077	(Sene: 1126-1128)	9840	(Sene: 1064-1065)
5910	(Sene: 1072)	2953	(Sene: 1139)
9517	(Sene: 1132)	3472	(Sene: 1106-1127)
10163	(Sene: 1131-1134)	9859	(Sene: 1064-1066)
9885	(Sene: 1111)	10159	(Sene: 1128-1130)
9830	(Sene: 1058)	1242	(Sene: 1031)
3244	(Sene: 1093)	10018	(Sene: 1192)
3295	(Sene: 1033)	4412	(Sene: 1075-1077)
3260	(Sene: 1020)	3489	(Sene: 1078-1083)
10205	(Sene: 1175-1176)	9863	(Sene: 1097)
9876	(Sene: 1104)	4482	(Sene: 1080)

c. Divân-ı Hümayûn Baş Muhasebe (D. BŞM)

Nu: 217, 1192, 1180, 3750.

d. Anadolu Ahkâm

Nu: 5

e. Atik Şikayet

Nu: 2

f. Kâmil Tepeci Tasnifi (KK)

2311

2688

2638

2760

2835

g. Mühimme Defterleri (MD)

1, 2, 5, 6, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 57, 59, 60, 64, 67, 69, 70,
73, 80, 90, 99.

h. Cevdet Tasnifi

Dahiliye, nu: 4730, 3190, 12430, 14214, 325, 12987, 11141, 6425.

Maliye, nu: 27718, 1384, 3939, 1384, 5720.

Zaptiye, nu: 457.

B. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKA)

No: 76 (Ankara)

C. Millî Kütüphane Arşivi

Ankara Şer'iyye Sicilleri (AŞS)

No:	Sene:
17	1022-1028
18	985-1029
20	1027-1032
36	1053-1059
40	1060-1065
41	1061-1066
42	1064-1067
45	1066-1070
46	1064-1071
47	1070-1072
49	1070-1074
50	1073-1076
51	1075-1078
52	1078-1079
54	1079-1089
55	1079-1083
56	1077-1084
57	1026-1086
58	1083-1087
59	1066-1088
60	1087-1091
61	1091-1092
64	1083-1095
65	1095-1096
66	1087-1099
69	1100-1102

Gaziantep Şer'iyye Sicilleri (GŞS)

No:	Sene:
40	1103-1104
41	1103-1104
42	992-994
47	1108-1109
48A	1108
48B	1108
52	1114-1115
54	1114

Kayseri Şer'iyye Sicilleri (KAŞS)

24	1032-1033
28	1036-1037

Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS)

10	1070-1071
12	1074-1075

II. YAYINLANMIŞ VESİKALAR (*)

AKGÜNDÜZ, Ahmet

1990 - 1995 **[KANUNNÂMELE]**, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, c. I VIII., İstanbul.

BARKAN, Ö. Lütfi

1943 **[BARKAN (1943)]**, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar, İstanbul.

REFİK, Ahmet

1987 **[REFİK (1987)]**, Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı, İstanbul.

1989 **[ATA (1989)]**, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul.

SU, Kamil

1938 **[SU (1938)]**, Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler, İstanbul.

ULUÇAY, M. Çagatay

1944 **[ULUÇAY (1944)]**, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul.

1955 **[ULUÇAY (1955)]**, 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul.

(*) Köşeli parantez içindeki ifadeler metin içinde kitap veya makale adlarında kullanılan kısaltmaları göstermektedir.

YİNANÇ, Refet-ELİBÜYÜK, Mesut.

1983 [MALATYA (1983)], Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri 1560, Ankara.

1988 [MARAŞ (1983)], Maraş Tahrir Defteri 1563, c. I-II, Ankara.

438 Numaralı Vilayet-i Muhasebe-i Anadolu Defteri (937/1530), c. I-II

1993-1994 Yayınlayan : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul.

III. KAYNAK ESERLER

ANDREASYAN, Hrant D.

1964 [SİMEON (1964)], Polanyalı Simeon Seyahatnamesi (1608-1619), İstanbul.

AŞIKPAŞAOĞLU

1985 [AŞIKPAŞAOĞLU (1985)], Aşıkpaşaoğlu Tarihi, yayınlayan: Atsız, Ankara.

BUCKINGHAM, J.S

1827 [BUCKINGHAM (1827)], Travels in Mesopotamia Including a Journey From Alleppo, across the Euphrates to Orfah, through the Plains of the Turcomans, to Diyarbekr, in Asia Minor, I, London.

CELÂL-ZÂDE Mustafa

1990 [SELİMÂNÂME [1990]], Selim-nâme, Hazırlayanlar, Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara .

CENÂBÎ, Tarih-i Cenabî Muhtasarı, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu: 3097

CLAVİJO, R. Gonzales de.

1993 [CLAVİJO (1993)], R. Gonzales, Anadolu, Orta Asya ve Timur. Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Saferet ve Seyahat İzlenimleri; Tercüme:Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.

DEVLETŞAH

1977 [TEZKİRE], Tezkire-i Devletşah (Devletşah Tezkiresi), Çeviren: Necati Lugal, İstanbul.

Ebu Bakr-ı Tihranî

1993 [DİYARBEKRİYYE], Kitâb-ı DİYARBAKRİYYA, Akkoyunlular Tarihi, c. I-II, Yayınlayanlar; Necati Lugal-Faruk Sümer, Giriş ve Notlar; Faruk Sümer, 2. Baskı, Ankara.

EBU'L-GÂZÎ Bahadır Han

[EBU'L-GÂZÎ] , Şecere-i Terâkime, Türklerin Soy Kütüğü, Yayınlayan: MuharremErgin,(İstanbul).

ESTERÂBÂDÎ, Aziz b. Erdeşir-i

- 1990 [BEZMU REZM (1990)], Bezm u Rezm, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara.

EVLIYA ÇELEBİ, Mehmet Zilli Oğlu

- 1986 [EVLIYA ÇELEBİ (1986)], Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. III-IV, Sadeleştiren: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, İstanbul.

FAZLULLAH b. RUZBİHAN

- 1957 Tarih-i Alem Arâ-yı Eminî- Fatih Kütüphanesi, nu: 4431. (İngilizce tercümesi, V. Minorsky, Persia in A.D. 1478-1490, London, 1957)

GREGORY EBU'L FEREC

- 1950 [EBU'L-FEREC (1950)], Abûl-Farac Tarihi, c. I-II, Türkçeye Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, Ankara.

HASAN-I RURLU

- 1937 Ahsenû't-Tevarih, Neşreden, G.N. Seddon, Baroda.

HOCA SADEDDİN EFENDİ

- 1989 (HOCA SAADEDDİN (1989)], Tacû't-Tevarih, Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Cild II, Ankara.

İBN-İ BİBİ

- 1956 [İBN-İ BİBİ (1956)], El-Evâmirü'l -Alâ'iyye Fi'l-Umuri'l- Alâ'iyye I. Tıpkıbasım, Önsöz ve fihristi hazırlayan; Adnan Sâdık Erzi, Ankara.

İBNÜ'L-ESÎR

- 1987 [İBNÜ'L-ESÎR (1987)], el- Kâmil fi't- Tarih, "İslâm Tarihi", c. IX,
Çeviren: Abdülkerim ÖZAYDIN, Redaktör: Mertol TULUM, İstanbul.

İSKENDER BEĞ-İ TÜRKMEN

[ABBASÎ], Tarih-i Alem Arâ-yı Abbasi, Türk Tarih Kurumu
Kütüphanesi, Tercümeler.

KARACAOĞLAN

- 1974 [KARACAOĞLAN (1974)], Karacaoğlan, Bütün Şiirleri, Yayına
Hazırlayan: Cahit Öztelli, İstanbul.

Kaşgarlı MAHMUD

- 1985 [DİVÂN (1985)], Divanü Lugati't-Türk, c.I-IV, Çeviren: Besim
Atalay, Ankara.

MARCO-POLO

- (Tarihsiz) [MARCOPOLO], Marköpolo Seyahatnâmesi, I-II, yayına
hazırlayan: Filiz Dokuman. (....)

MÜNECCİMBAŞI Ahmed b. Lütfullah

- 1285 [SAHAİFÜ'L-AHBAR (1285)], Sahaifü'l- Ahbâr, c. III. İstanbul.

NAİMA

- 1280 [NAİMA], Tarih, c. VI, İstanbul.

NEŞRÎ

- 1949 [NEŞRÎ (1949)], Kitâbı-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi, c. I-II, yayınlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara.

NİZÂMÜ'L-MÜLK

- 1982 [NİZAMÜ'L-MÜLK (1986)], Siyâset-nâme, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, Ankara.

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ

- 1992 [PEÇEVÎ [1992]], Peçevî Tarihi, c. I-II, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara.

ŞEREF HAN

- 1971 [ŞEREFNÂME (1971)], Şerefnâme, Kürt Tarihi, I-II, Arapçadan Çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul.

er-RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman

- 1957 [RÂVENDÎ (1957)], Rahatü's-Südûr ve Ayet's-Sürûr "Gönüllerin Rahatı ve sevinç Alâmeti", c.I-II, Çeviren: Ahmed Ateş, Ankara.

ORUÇ BEĞ

- (Tarihsiz) [ORUÇBEĞ], Oruç Beğ Tarihi, yayınlayan: Atsız, İstanbul.

SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBİ

- 1989 [SOLAKZÂDE (1989)], Solak-zâde Tarihi, Cild. I-II, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara.

Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Žeyli

1987 **[URFALI MATEOS (1987)]**, Türkçeye Çeviren: Hrant D. Andriasyan, Notlar Edouard Dulaurer, Prof. M. Halil Yanıç (çeviren), Ankara .

al-ZAHİRÎ, Gars al-Din Halil b. Şahin

1894 **[ZAHİRÎ (1894)]**, Zubdat Keşf al-Mamalik, Paris.

IV. ARAŞTIRMALAR VE İNCELEMELER

ABDÜLHAKİM, Nilüfer

1975 **[ABDÜLHAKİM (1975)]**, 16. Yüzyılda Musul Eyaleti, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul.

AKDAĞ, Mustafa

1975 **[AKDAĞ (1975)]**, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyanları", Ankara.

AKTEPE, Münir,

1953 **[AKTEPE (1953)]**, Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair, **Türkiyat Mecmuası X**, İstanbul.

ANDREWS, Peter Alford

1994 **[ANDREWS (1994)]**, Türkiye'de Etnik Gruplar, Çeviren: M. Küpüşoğlu, İstanbul.

AZZAVÎ, A.

1937

[AZZAVÎ (1937)], Aşairü'l-Irak. c. II. Bağdat.

BARKAN, Ö. Lütfi

1979

[BARKAN (1979)], "Avarız", İslâm Ansiklopedisi C. II. İstanbul.

1951-53

[BARKAN (1951-53)], Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. Türkiyat Mecmuası, X (İstanbul, 1951-53)

BARTHOLD, V.V.

(Tarihsiz)

[BARTHOLD], Türkmen Kavminin Tarihine Ait Monografi. (Oçerk istorii Türkmenskogo Narado, Türkmeniya Külliyyatı c. I, Leningrad 1928'den Türkçe'ye tercüme eden: Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Tercümeler.

1975

[BARTHOLD (1975)], Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Yayına Hazırlayanlar: Kâzım Yaşar Koprıman-A. İsmail Aka, Ankara.

BAYKAL, Bekir Sıtkı

1957

[BAYKAL (1957)], Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması, Belleten XXI/82, Ankara.

BAYKARA, Tuncer

1991

[BAYKARA (1991)], Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları, (XVI. yüzyıl), Ankara.

BENT, Theodore

- 1891-- **[BENT (1891)], The Yourouks of Asia Minor, The Journal of The Anthropological institute of Great Britain and Ireland. Wolume XX, London.**

BİLGİLİ, Ali Sinan

- 1994 **[BİLGİLİ [1994]], XVI. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.**

BİLGİN, Mehmet

- 1990 **[BİLGİN (1990)], Sürmene Tarihi, İstanbul.**

CAHEN, Claude

- 1974 **[CAHEN (1974)], İbn-i Said sur L'Asie Mineure seldjugide, Turco, Byzantina et Oriens Christianus, London.**
- 1984 **[CAHEN (1984)], Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Türkçeye Çeviren: Yıldız Moran, İstanbul.**

CLAUSON, Sir Gerard

- 1972 **[CLAUSON (1972)], An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, London.**

ÇABUK, Vahit

- 1986 [ÇABUK (1986)], "Yörükler", İslâm Ansiklopedisi c. XIII, İstanbul.

ÇAĞATAY, Saadet

- 1974 [ÇAĞATAY (1974)], İl, Ulus ve Yönetenler, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet

- .1947 [ÇAĞATAY (1947)], Osmanlı İmparatorluğ'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi V/5, Ankara.

ÇETİNTÜRK, Selâheddin

- 1943 [ÇETİNTÜRK (1943)], Osmanlı İmparatorluğ'nda Yörük Sınıfı ve Hukukî Statüleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II/2, Ankara.

DOERFER, G.

- 1965 [DORFER (1965)], Turkische and Mongolische Elemente im neupersischen, Band II, Turkische Elemente im neupersischen, Weisbaden.

ERİNÇ, Sırrı

- Tarihsiz [ERİNÇ (Tarihsiz)], Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul.

FAROQHİ, Suraiya

- 1988 [FAROQHİ (1988)], Onyedinci Yüzyılın İkinci Yarısında Devecilik, Danişmendli Mukataası, **IX. Türk Tarih Kongresi, Cild. II**, Ankara.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip

- 1951 [GÖKBİLGİN (1951)], XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası, **Türkiyat Mecmuası, IX**, İstanbul.
- 1957a [GÖKBİLGİN (1957a)], Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İstanbul.
- 1957b [GÖKBİLGİN (1957b)], Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fûtûhatı, **Belleten XXI/82**, Ankara.

GÖYÜNÇ, Nejat

- 1969a [GÖYÜNÇ (1969a)], XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara.
- 1969b [GÖYÜNÇ (1969b)], Diyarbekir Beylerbeyliğinin İlk İdarî Taksimatı, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi XXII**, İstanbul.
- 1979 [GÖYÜNÇ (1979)], "Hané" Deyimi Hakkında, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXII**, İstanbul.

GÜNGÖR, Kemal

- 1941 [GÜNGÖR (1941)], Cenubî Anadolu Yörüklerinin Etno-
Antropolojik Tetkiki, Ankara.

GÜVENÇ, Bozkurt

- 1993 [GÜVENÇ (1993)], Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları,
Ankara.

HALAÇOĞLU, Yusuf

- 1979 [HALAÇOĞLU (1979)], Tapu Tahir Defterlerine Göre XVI.
yüzyılın ilk yarısında Sis (=Kozan) Sancağı, İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXXII,
İstanbul.

- 1988 [HALAÇOĞLU (1988)], XVIII. yüzyılda Osmanlı
İmparatorluğu'nun İskân ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara.

HİNZ, Walter

- 1992 [HİNZ (1992)], Üzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. Yüzyılda
İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi, Çeviren: Tevfik Bıyıklıoğlu,
Ankara.

İNALCIK, Halil

- 1959 [İNALCIK (1959)], Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu, Belleten,
XXIII/92, Ankara.

- 1986 [İNALCIK (1986)], Yürüks: Têheir Origins, Expansion and
Economic Role, Orientel Carpet and Textile Studies I, Eds. R.
Pinner and W. Denny, London

KAFESOĞLU, İbrahim

- 1958 [KAFESOĞLU (1958)], Türkmen Adı, Mânâsı ve Mahiyeti, Jean Deny Armağanı, Ankara.
- 1992 [KAFESOĞLU (1992)], "Selçuklular, Türk Dünyası El Kitabı, İkinci Baskı, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep

- 1973 [KORKMAZ (1973)], Nevşehir ve Yöresi Ağızları, I. Cild, Sesbilgisi, Ankara.

KOPRAMAN, K. Yaşar

- 1971 [KOPRAMAN (1971)], el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Orta Çağ Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- 1989 [KOPRAMAN (1989)], Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdi Devri (1412-1421), Ankara .

KÖPRÜLÜ, M. Fuad

- 1979 [KÖPRÜLÜ (1979)], "Avşarlar", İslâm Ansiklopedisi c . II. İstanbul.

KÖYLERİMİZ

- 1981-1982 [KÖYLERİMİZ (1982)], Yayınlayan: 1981-1982 , İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara.

KÖYMEN, M. Altay

1982 [KÖYMEN (1982)], Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara.

KURT, Yılmaz

1985 [KURT (1985)], Adana Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri (1572M.-980 H.). T.C. Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KÜTÜKOĞLU, Bekir

1993 [KÜTÜKOĞLU (1993)], Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612), İstanbul.

MARDİN, Ebu'l-Alâ

1977 [MARDİN (1977)], Kadi, İslam Ansiklopedisi, c. VI, Ankara.

MİNORSKY, Viladimir

1970 [MİNORSKY (1970)], Kara Koyunlu Cihan Şah ve Şiirleri. Çeviren: Mine Erol, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü. Selçuklu Araştırmaları Dergisi, II, Ankara.

ORHONLU, Cengiz

1987 [ORHONLU (1987)], Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul.

1990 [ORHONLU (1990)], Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul.

SARACOĞLU, Hüseyin

1956 [SARAÇOĞLU (1956)], Doğu Anadolu, I. Cild, İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin

1971 [ÖGEL (1971)], Türk Mitolojisi, I, Ankara.

ÖZAYDIN, Abdülkerim

1993 [ÖZAYDIN (1993)], "Danışmendliler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. VIII, İstanbul.

ÖZDEĞER, Hüseyin

1987 [ÖZDEĞER (1987)], Halep Bölgesi Türkmenleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İctimaiyat Araştırmaları Merkezî, Türk İktisat Tarihi Yıllığı, İstanbul.

ÖZDEMİR, Rifat

1986 [ÖZDEMİR (1986)], XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara.

SAHİLLİOĞLU, Halil

1991 [SAHİLLİOĞLU (1991)], "Avârız", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.IV. Ankara.

SÜMER, Faruk

1949 [SÜMER/DEMİRTAŞ (1949)], Bozulus Hakkında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. VII/2, Ankara.

- 1952 [SÜMER (1952)], XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XI, İstanbul.
- 1953 [SÜMER (1953)], Döğörlere Dair, **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul.
- 1957 [SÜMER (1957)], Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umûmi Bir Bakış, **Belleten**, c. XXI/83, Ankara.
- 1969 [SÜMER (1969)], Anadolu'da Moğollar, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969, Ankara (1970)
- 1974 [SÜMER (1974)], Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara.
- 1976 [SÜMER (1980)], Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara.
- 1980 [SÜMER (1980)], Öğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, Ankara.
- 1984 [SÜMER (1984)], Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a Kadar) I. Cild, Ankara.
- 1989 [SÜMER (1989)], "Akkoyunlular", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. II, İstanbul.

ŞAHİN, İlhan

1980 [ŞAHİN (1980)], Yeni İl Kazâsı ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

1982 [ŞAHİN (1982)], Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukûkî Nizamları, Türk Kültürü, XX/227. Ankara.

1987 [ŞAHİN (1987)], Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülâhazalar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, XIII, (1983-1987), İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, İstanbul.

ŞEŞEN, Ramazan

1985 [ŞEŞEN (1985)], İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara.

TEKİNDAG, Şehabeddin

1960 [TEKİNDAG (1960)], XV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi XV, İstanbul.

TOGAN, A. Z. Velidi

1979 [TOGAN (1979)], Azerbaycan, İslâm Ansiklopedisi, c.II, Ankara.

1981 [TOGAN (1981)], Umûmî Türk Tarihine Giriş, Cild I, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, İstanbul.

TURAN, Osman

1980a [TURAN (1980a)], İslâmiyet ve Türkler, İstanbul.

1980b [TURAN (1980b)], Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı

1984a [UZUNÇARŞILI (1984a)], Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara.

1984b [UZUNÇARŞILI (1984b)], Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara.

WERNER, ERNST

1988 [WERNER (1988)], Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar (1300-1481), 2. Halk Ayaklanmaları ve Askerî Feodalizm, Türkçesi: Yılmaz Öner, İstanbul.

WITTEK, Paul,

1986 [WITTEK (1986)], Menteşe Beyliği, 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik, Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay, Ankara.

WOODS, Jhon E.

1976 The Aqqoyunlu. Clan, Confederation on, Empire, A Study in 15th/9th Century Turko-Iranian politics, Minneapolis, Chicago.

1993 [WOODS (1993)], 300 yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular, Türkçeye Çeviren: Sibel Özbudun, Ek Yazılar ve Açıklamalar: Necdet Sakaoğlu, İstanbul.

? WYRIONIS, Speros

1981 Nomadizations and İslamization in Asia Minor, **Studies on Byzantium Seljuks and Ottomans**, Malibu.

YALMAN- YALGIN, Ali Rıza,

1977 [YALMAN (1977)], Cenupta Türkmen Oymakları, I-II, Hazırlayan: Sahabat Emir, Ankara.

YİNANÇ, Mükrimin Halil

1978 [YİNANÇ (1978)], "Akkoyunlular" İslâm Ansiklopedisi, c. I, İstanbul.

1988 [YİNANÇ (1988)], "Danişmendliler" İslâm Ansiklopedisi c. III, İstanbul.

ZABİT, Şakir Sabir

1960 [ZABİT (1960)], Mucez Tarihü't-Türkmen Fi'l-Irak, Bağdat.

EK - I
XVI. Yüzyılda Bozulus Aşiretleri ve Nüfusları

		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred
1- Avşar	14	346	306	40	6	607	1286	321
2- İnallu	1	6	4	2	2	718	500	218
3a- Ali GörenlÜ	2	81	74	7	1	233	178	55
4- Anamaslu	1	78	73	5	1	53	29	21
5- Avanlı	1	43	40	3	1	83	76	7
6- Avcı	1	48	48	—	1	75	55	20
7- AlilÜ	1	11	11	—	—	—	—	—
8- Azaplu	1	54	49	5	—	—	—	—
9- Anter	1	97	91	6	1	105	86	19
10- Araplu	1	5	5	—	—	—	—	—
11- Atçı	1	36	34	2	—	—	—	—
12- Ala Hacılı	1	10	10	—	—	—	—	—
13- Açeklu / AşenlÜ	1	15	15	—	—	—	—	—
14- Ağcalu	1	5	5	—	—	—	—	—
15- Bayat	4	183	170	13	3	527	316	211
16- Beğdili	2	211	202	9		—	—	—
Bazhanlı / 17- Borcanlu	1	175	175	—	1	185	144	41

		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Neferçn	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Neferçn	Hane	Mücerred
18- Bekir Hacılu	1	14	14	—	—	—	—	—
19- Aba Kürklü	1	3	3	—	—	—	—	—
20- Beg Cökerli	1	76	68	8	—	—	—	—
21- اسالو و سركم	1	256	182	74	—	—	—	—
22- Celahir	1	3	3	—	—	—	—	—
23- Cerid	5	31	31	—	1	106	54	52
24- Cerid Sultan Hacılu	3	47	46	1	1	120	98	22
25- Cecelü	4	84	68	16	—	—	—	—
26- Çübeklü	1	46	41	5	—	—	—	—
27- Çiçeklü	1	16	15	1	—	—	—	—
28- Çemelü / Çimelü	6	76	72	4	—	—	—	—
29- Çavundur	1	62	50	12	1	174	125	49
30- Çayan	1	108	100	8	1	214	138	66
31- Çağırğanlı	5	44	37	7	1	89	65	24
32- Çepni	—	—	—	—	—	—	—	—
33- Danişmendlü	2	276	232	34	1	395	308	87
34- İshak Danişmendlü	1	92	72	20	1	101	86	15
35- Dolulu	1	8	6	2	—	—	—	—

		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Nefer	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Nefer	Hane	Mücerred
36- Dalguç	1	46	42	4	2	154	99	55
37- Dokuz	54	49	49	2	3	541	358	183
38- Dodurga	3	252	214	38	6	275	197	78
39- Döğer	2	205	187	18	1	150	123	25
40- Ensarlu	1	14	14	–	–	–	–	–
41- Eymir	8	170	153	17	1	148	92	56
42- Harbendelü	–	–	–	–	2	746	528	218
43- Haydarlu	–	–	–	–	2	109	90	19
44- Hamza Hacılu	3	187	181	6	4	663	537	126
45- Hüseyin Hacılu	1	76	66	10	2	207	150	57
46- Halil Hacılu	1	23	19	4	–	–	–	–
47- Gündüzlü	1	28	23	5	1	36	21	15
48- Güherlü	1	152	149	3	1	296	212	84
49- İlbeğlü	1	5	5	–	–	–	–	–
50- İlanlar	1	18	17	1	–	–	–	–
51- İvaz	1	152	134	18	–	–	–	–
52- İzzeddin Hacılu/İzzeddinlü	2	222	199	23	1	546	452	94
53- Küçükklü	1	43	40	3	7	351	264	87

		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred
54- Kürd Mihmadlu	4	192	176	16	3	463	284	179
55- Kelhur	1	62	59	3	1	47	44	3
56- Karkın	3	128	105	23	3	405	313	92
57- Kızıl Kocalu	5	119	108	11	2	231	155	76
58- Karacâ Araplu	3	148	118	30	1	202	155	47
59- Koca Hacılı	1	53	48	5	1	139	117	22
60- Közgücek	1	8	8	—	—	—	—	—
61- Kamkan	1	6	6	—	—	—	—	—
62- Kargaçlu	1	9	6	3	—	—	—	—
63- Kara Hasanlu	1	3	3	—	—	—	—	—
64- Kutsinlü	1	21	21	—	—	—	—	—
65- Küşer	1	79	73	6	—	—	—	—
66- Kutbeğlü / Kutlubeğlü	1	68	67	1	—	—	—	—
67- Karabağlu	1	7	6	1	—	—	—	—
68- Küşne	1	150	137	13	1	361	272	84
69- Kürdenküre / Kürd Tekude ?	—	—	—	—	1	188	122	66
70- Lek	2	122	108	14	3	173	146	27
71-Musullu	3	150	144	6	4	343	277	56

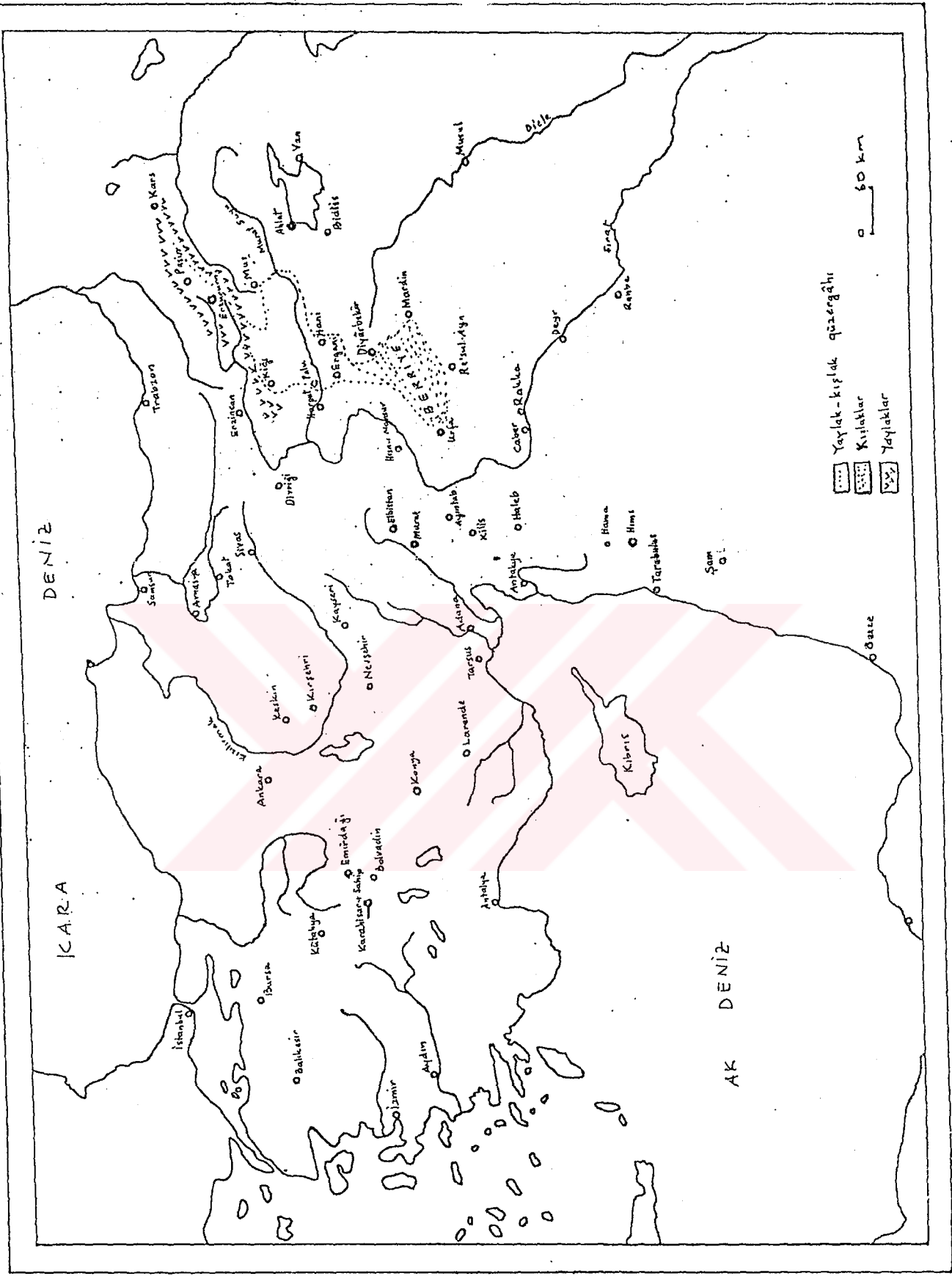
		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred
72- Musacalı	2	12	2	—	—	—	—	—
73- Oğulbeğlü	1	403	375	28	5	724	611	113
74- Süleyman Hacılu	1	171	151	20	3	237	187	50
75-Sarılu	1	3	3	—	—	—	—	—
76- Salarlu	1	86	81	5	1	98	81	17
77- Şeyh Mihmadlu	2	152	143	9	2	245	182	63
78- Şeyhlü	2	229	206	23	3	586	454	132
79- Doyran	—	—	—	—	1	372	297	75
80-Tabanlı	4	349	316	33	1	761	595	166
81- Şeh Kovanlu	1	101	96	5	—	—	—	—
82- Uzan	1	72	72	—	1	252	237	15
83- Uzunlar	1	49	48	1	—	—	—	—
84- Hacılu	1	3	3	—	—	—	—	—
85- Çobu	1	34	29	5	—	—	—	—
86- Karakoyunlu	1	256	187	69	—	—	—	—
87- Yelli	1	5	3	2	—	—	—	—
88- Tekelü	1	22	18	4	—	—	—	—
89- Tutguk	1	146	124	22	—	—	—	—

		TD. 200				TD. 561		
Cemaat	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred	Cemaat Sayısı	Neferen	Hane	Mücerred
90- Yabaltun	1	72	68	4	1	106	66	40
91-Yavılı	1	5	5	–	–	–	–	–
92- Yurtçu	1	15	15	–	–	–	–	–
93- Zağferanlı	1	52	50	2	–	–	–	–
94- Pürnek	3	183	173	10	4	630	470	160

EK=2

XIX. Yüzyılda Tabanlı Kazasına Tabî Köyler (Bozulus Aşiretleri Tarafından Kurulan Köyler) Bugün Ankara İline Tâbi Haymana ve Bâlâ Kazalarının Köylerinin Bir Bölümünü Oluşturmaktadır.

Afşar-ı Sagîr	Karadalak
Akviran	Kirişli
Ayazlı	Köslü (Köselü)
Balaban	Küçük Boyalık
Bayat-ı Atik	Mihmanlu/Mihmatlu
Bel Çarsak	Murad Köşkü
Bezirhane	Seydili
Boralı	Şufiler/Sofular
Borçlu	Şedid Höyük
Büyük Afşar	Şehriban
Büyük Boyalık	Tokmaklı
	Üçem
	Yeni Bayat
Canburnu	Yeni Bayat Şeyhlü
Cemşid	Yeni Yaban Çarsağı
Cide Pınarı	
Çamlı	
Çatalçeşme	
Çatalviran	
Dul	
Etyemez Şeyh	
Göklücek	
Kara Hamzalı	
Kara Süleyman	

BOZULUS TÜRKMENLERİNİN DAĞILDIKLARI SAHALAR (XVII. YÜZYIL)

